

ISSN 2786-5312 (Print)
ISSN 2786-5320 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

**Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”**

Випуск 96

Видається з 1966 року

Харків
2022

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології, методики викладання іноземних мов та перекладу, а також зіставних та перекладацьких студій, які залучають українську мову. На матеріалі англійської, німецької, української мов розглядаються важливі для науки питання когнітивістики, дискурсології, семантики і прагматики художнього і медіа дискурсу, лексикографії; зокрема, евристичних засад вивчення мовленнєвих універсальностей, семіотики мультимодального тексту, інтертекстуальності, дискурсивного іміджу політика тощо.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Вісник є фаховим виданням категорії «Б» у галузях «Філологічні науки» (спеціальність – 035) та «Педагогічні науки» (спеціальності – 011, 014, 015) – наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 19 від 26 грудня 2022 р.)*

Головний редактор

Ребрій О. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Безугла Л. Р., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бер Б., докт. філол. наук (Університет міста Кент, Огайо, США)
Бондаренко Є. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Віротченко С. А., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Гармон Л., докт. філол. наук (Жешувський університет, Польща)
Джовчош М. докт. філол. наук (Університет Матея Бела, Словаччина)
Долинський Є. В., докт. пед. наук (Хмельницький національний університет, Україна)
Домінгос М. Ф., докт. філол. наук (Університет Ріоха, Іспанія)
Зінукова Н. В., докт. пед. наук (Університет імені Альфреда Нобеля, Україна)
Костікова І. І., докт. пед. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна)
Ланге А. доктор. філол. наук (Таллінський університет, Естонія)
Мартинюк А. П., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Морозова О. І., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Ольховська А. С., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Піхтовнікова Л. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Попова О. В., докт. пед. наук (Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна)
Рандл К., докт. наук (Болонський університет, Італія)
Сімкова І. О., докт. пед. наук (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна)
Скиба К. М., докт. пед. наук (Хмельницький національний університет, Україна)
Солощук Л. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Тарнопольський О. Б., докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Фролова І. Є., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Черноватий Л. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Шевченко І. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Ковальчук Н. М., канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Технічний секретар:

Ковалевська Я. Л., ст. викл. (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-54-42; e-mail: visnyk.inozemnamova@gmail.com
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції. Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування. Коефіцієнт подібності Свідоцтво про держреєстрацію № 21562-11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2022

ISSN 2786-5312 (Print)
ISSN 2786-5320 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

THE JOURNAL

OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

**Series: Foreign Philology.
Methods of Foreign Language Teaching**

Issue 96

Published since 1966

Kharkiv
2022

The articles cover issues on foreign philology, methodology of teaching foreign languages and translation, as well as comparative and translation studies in relation to the Ukrainian language. On the material of English, German, Ukrainian, a range of problems notable from scientific point of view are discussed, including those of cognitive linguistics, discourse studies, semantics and pragmatics of fictional and media discourses, lexicography; in particular, heuristics of speech universals, semiotics of multimodal text, intertextuality, a politician's discourse image, etc.

This is a specialized scientific journal of category "B" in the fields of Philological Sciences (specialty – 035) and Pedagogical Sciences (specialties – 011, 014, 015) – order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 as of 17.03.2020.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes No.19 of December 26th 2022)*

Editor-in-Chief

Rebrij O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Bezugla L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Baer B., Doctor, Professor (Kent State University, Ohio, USA)

Bondarenko Y., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Virotschenko S. PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Harmon L., Doctor, Professor (University of Rzeszów, Poland)

Djovčoš M., PhD, Associate Professor (Matej Bel University, Slovakia)

Dolynskiy Ye. V., Doctor, Professor (Khmelnyskyi National University, Ukraine)

Dominguez Matito F., Doctor, Professor (University of La Rioja, Spain)

Zinukova N., Doctor, Professor (Alfred Nobel University, Ukraine)

Kostikova I., Doctor, Professor (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)

Lange A., PhD, Associate Professor (Tallinn University, Estonia)

Martyniuk A., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Morozova O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Olkhovska A., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Pichtovnikova L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Popova O., Doctor, Professor (The State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Ukraine)

Rundle C., Doctor, Professor (University of Bologna, Italy)

Simkova I., Doctor, Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)

Skyba K., Doctor, Professor (Khmelnyskyi National University, Ukraine)

Soloschuk L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Tarnopolskyi O., Doctor, Professor (Dnipropetrovsk University of Economics and Law, Ukraine)

Frolova I., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Chernovatyi L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Shevchenko I., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Responsible Secretary

Kovalchuk N., PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Technical Secretary

Kovalevska I., Senior Lecturer (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Editorial Board Address:

Ukraine, Kharkiv, 61022, Maidan Svobody, 4,

V. N. Karazin Kharkiv National University

Faculty of Foreign Languages

Telephone: (057) 707-54-42

Email: visnyk.inozemnamova@gmail.com

<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>

<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ, КОГНІТИВІСТИКА, ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Бойченко М. К. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ХАРИЗМАТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	7
Віротченко С. А., Якутович М. В. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЙ ТРАНСКРЕАЦІЇ, ДОМЕСТИКАЦІЇ ТА ФОРЕНІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КІНОПЕРЕКЛАДУ КИТАЙСЬКИХ ТВ-ШОУ	17
Нефьодова О. Д. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ НА ПОЛІ МЕДІЙ: ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ РАКУРС (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІСЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ).....	23
Піхтовнікова Л. С. ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРИ У МОВІ, МОВЛЕННІ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	30
Піхтовнікова Л. С., Бець Є. Р. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТА НАУКОВОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ	37
Солощук Л. В., Теняєва А. О. ВЕРБАЛЬНІ І НЕВЕРБАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ЗАКОХАНИХ.....	42
Тулупов О. В., Кіріченко Є. Є. НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ТВОРЧИСТЬ VS ЦЕНЗУРА.....	52

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Lórinz Marianna A CORPUS ANALYSIS OF THE REPRESENTATION OF WAR IN UKRAINE IN THE INTERNATIONAL PRESS	61
Ольховська А. С., Чистякова А. Ю. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ НА ЯКІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ ЮНГІАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ	69
Резван О. О., Ільєнко О. Л., Гусєва Г. Г. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИСТАНЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ.....	74

CONTENTS

DISCOURSE STUDIES, COGNITIVE LINGUISTICS, COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Boichenko M. THE STATE AND PERSPECTIVES OF THE RESEARCH INTO THE INTERPLAY OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS IN CHARISMATIC COMMUNICATION	7
Virotschenko S., Yakutovych M. PECULIARITIES OF PROPER NAMES ADAPTATION THROUGH USING STRATEGIES OF TRANSCREATION, DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION DURING FILM TRANSLATION OF CHINESE TV SHOWS	17
Nefyodova O. INTERTEXTUALITY IN THE MEDIA: ECOLINGUISTIC APPROACH (BASED ON ENGLISH FICTION).....	23
Pikhtovnikova L. REPRESENTATION OF SOCIO-CULTURE IN LANGUAGE, SPEECH AND FICTION	30
Pikhtovnikova L., Bets Ye. STYLISTIC FEATURES OF THE CHINESE-LANGUAGE ARTISTIC AND SCIENTIFIC INTERNET DISCOURSE.....	37
Soloshchuk L., Tieniaieva A. VERBAL AND NON-VERBAL ASPECTS OF THE LOVE STRATEGY IMPLEMENTATION IN MODERN ENGLISH DISCOURSE	42
Tulupov O., Kirichenko E. PROFANITY IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION: CREATIVITY VS CENSORSHIP	52

LINGUODIDACTICS

Lőrincz Marianna A CORPUS ANALYSIS OF THE REPRESENTATION OF WAR IN UKRAINE IN THE INTERNATIONAL PRESS	61
Olkhovska A., Chystiakova A. EXPERIMENTAL STUDY OF THE IMPACT OF USING MACHINE TRANSLATION ENGINES ON THE QUALITY OF TRANSLATION OF TEXTS IN THE FIELD OF JUNGIAN PSYCHOLOGY.....	69
Rezvan O., Iliencko O., Gusieva G. ORGANIZATION OF SKILLS UPGRADING USING MEANS OF DISTANCE LEARNING AT THE TERTIARY LEVEL.....	74

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-01

УДК 811.1/.8-26: 81'23

М. К. Бойченко

аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;

e-mail: boychenko515@gmail.com;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6100-4855>;

SCHOLAR.GOOGLE: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=jJtYg1AAAAAJ&hl=uk>;

RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Mariia-Boichenko-2?ev=hdr_xprf

Стан та перспективи досліджень взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації

Статтю присвячено теоретичному огляду результатів попередніх наукових розробок, що є підґрунтям для подальших міждисциплінарних досліджень взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації. Автор представляє короткий діахронічний опис формування поняття явища харизми у науковій царині з античних часів і його функціонування у сучасних гуманітарних науках, зокрема психології, соціології, менеджменті тощо. Окрема увага приділяється аналізу лінгвістичних досліджень масової комунікації, комунікативних стратегій і тактик, взаємодії вербальних, невербальних і паравербальних засобів у різних типах комунікації, результати яких є підґрунтям дослідження харизматичної комунікації в рамках енергетичної теорії мовлення А. А. Калити, що дозволяє розглядати комплексну якісно-кількісну картину саморозвитку будь-якого когнітивного явища взагалі та особливостей взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації зокрема. Досліджені наукові доробки дозволили узагальнити універсальні характеристики харизматичної комунікації та харизматичного мовця, зокрема те, що ефект харизматичності мовця не є результатом дії окремих просодичних характеристик його мовлення, а цілого комплексу елементів: взаємодією харизматичної просодії з властивостями голосу, гучністю, темпом мовлення, словесним тоном, словесним наголосом, мовою тіла, мімікою, жестами, віком, гендерною приналежністю і фізичною привабливістю мовця тощо. Автор доходить висновків, що результати ретроспективного аналізу підтверджують доцільність міждисциплінарного дослідження харизматичної комунікації в рамках когнітивного підходу з урахуванням усіх вербальних, невербальних та позамовних засобів (фізіологічних, психологічних, соціальних тощо), взаємодія яких дозволяє аудиторії сприймати мовця як харизматичного.

Ключові слова: вербальні засоби, комунікація, невербальні засоби, харизма, харизматичний мовець.

1. ВСТУП

Важливість системного ретроспективного розгляду низки провідних питань, пов'язаних безпосередньо з феноменом взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації, важко переоцінити, оскільки останнім часом у сучасній лінгвістиці спостерігається чітка тенденція до її переходу на міждисциплінарний рівень наукових розвідок. Міждисциплінарність вивчення харизматичної комунікації зумовлюється комплексною природою явища харизми, яка виступає об'єктом досліджень у низці гуманітарних наук: соціології, психології, менеджменті та, зокрема, лінгвістиці. Отже, об'єктом започаткованого нами огляду слугує актуалізація харизматичної комунікації, а предметом – сучасний стан ступеня вивчення цього явища у різних галузях гуманітарного знання. Актуальність зазначеної проблеми підсилюється, насамперед, гострою необхідністю здійснення випереджаючого конвенціонально-оглядового аналізу наявного термінологічного апарату суміжних галузей наукового знання з погляду його придатності та достатності для міждисциплінарного опису явищ харизматичної комунікації для з'ясування типових механізмів взаємодії вербальних і невербальних засобів її актуалізації, а також для адекватного планування подальших лінгвістичних досліджень.

Тому метою започаткованого нами пошуку є встановлення шляхом оглядового аналізу стану придатності результатів попередніх наукових розробок для реалізації перспектив міждисциплінарного дослідження проблем взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації. Визначена мета передбачає виконання таких завдань: 1) розглянути походження поняття харизми та його введення у науковий світогляд; 2) дослідити стан вивчення явища харизми у сучасних гуманітарних науках, зокрема у лінгвістиці.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для цього згадаємо, насамперед, що явище харизми як таке було відомо людству ще з міфологічних часів. З часом воно привернуло увагу античних філософів, а пізніше вивчалось у теології, зокрема християнській [17]. Після ознайомлення з роботами теологів явищем харизми зацікавився й німецький соціолог Макс Вебер, який у 20-х рр. минулого століття вирішив розширити вчення теологів про харизматичне лідерство і довести, що воно також присутнє у політиці [16]. Вводячи поняття харизми до наукового вжитку, М. Вебер розглядав її як одну з головних характеристик типів лідерства: харизматичного, легітимного і традиційного. За М. Вебером, харизма – це незвична якість особистості, завдяки якій мовець оцінюється слухачами як наділений надприродними, надлюдськими силами, чи щонайменше специфічними особливими

силами, недоступними іншим людям [40]. Тому він наголошував на важливості особистості лідера, навколо якої і вибудовується легітимність влади в очах послідовників. З плином часу визначення та підхід Макса Вебера критикувалися та спростовувалися багатьма вченими у різних галузях наукового знання, проте саме до його концепції харизматичного лідерства здебільшого звертаються у сучасних дослідженнях феномена харизми.

Таким чином, поняття харизми почало набирати популярності серед соціологів взагалі і, зокрема, у випадках його «функційного» трактування. До групи дослідників, що розглядали харизму з позиції функційного підходу, прийнято відносити Е. Дюркгейма, на ґрунті ідей якого у межах його концепції лідерства і послідовництва харизму було досліджено як виключно соціальне явище, що виконує функцію створення і підтримання солідарності у групі [49]. Саме завдяки Е. Дюркгейму явище харизми починає розглядатися не як магічний релігійний феномен, а як реальна стабільна сила, що може забезпечити владу [49]. Ці ідеї вплинули й на трактування харизми соціологом Т. Парсонсом, який стверджував, що харизма є строго емпіричним явищем, пов'язаним безпосередньо з особистістю та промовами лідера стосовно людських дій і установок [42]. Це твердження дало поштовх для проведення емпіричних дослідів феномену харизми взагалі та уточнення визначення самого поняття зокрема.

Представники іншого – плюралістичного – напряму, найяскравішим з яких вважають Е. Шилза, не обмежували поняття харизми лише його зв'язками з особистістю лідера, а інституалізували це явище, розділяючи різновиди харизми на «сильну» (приналежну індивідууму) і «слабку/дисперсну», якою можуть характеризуватися інституції, групи, класи. При цьому сам Е. Шилз підкреслював, що харизматичне лідерство та усі види харизми є важливими для збереження порядку в організації [51]: «Харизма порушує соціальний порядок, однак у той самий час підтримує та зберігає його» [47, с. 200]. Особливе зростання зацікавлення науковців явищем харизми у менеджменті та організації роботи відбулося у 1970-х рр. і досягло свого піку у 1990-х, оскільки з того моменту почалися багатомірні дослідження харизматичного лідерства, що зокрема фокусувалися на тому, як лідер виражає свою харизму, яка роль послідовників у процесах лідерства, як можна навчити людей бути більш харизматичними тощо.

У зв'язку з цим, однією із фундаментальних теорій харизматичного лідерства стала вважатися [27] теорія лідерства в організаціях, запропонована А. Етціоні. Його метою було розробити теорію, що пояснює, як і де харизма виникає в організаційній структурі, окрім найвищих ланок управління. Він також приділяв увагу тому, чи можна навчити людину бути харизматичною.

Унаслідок поширення цієї теорії у галузі соціології і психології [21; 24] з'явилися розробки «нової теорії харизматичного лідерства», що розглядала це явище в рамках організації, як таке, що може виникати на кожному її ієрархічному рівні. Науковці почали вивчати і аналізувати особистість харизматичного лідера [33], описувати механізм породження і сприйняття харизми [35], виявляти окремі елементи чи аспекти харизми як явища, визначати атрибути поведінки харизматичного лідера тощо [24].

У 1960-х і 1970-х рр. Г. Когут започатковує розгляд харизми з позиції «прикладного психоаналізу». Він, спираючись на ідеї З. Фрейда про нарцисизм і самооцінку особистості, зацікавився тим, як харизматичний лідер може керувати людьми [39] і доходить висновків, що лише окремі типи особистостей можуть стати харизматичними лідерами. У наступні декілька десятиліть дослідники, зокрема А. Залезнік, у сфері психоаналізу виокремили новий тип харизматичного лідера (на протипагу політичному) – керівник компанії (1970, 1980-ті рр.) [39]. Підкреслимо, що А. Залезнік також використовував концепцію нарцисичної особистості, яка може управляти іншими; саме він та його колеги описували явище виникнення харизматичного лідера у царині бізнесу.

Поглиблення концептуальних уявлень щодо харизми також вплинуло на дослідження у галузі антропології і стало об'єктом особливої уваги серед представників цієї науки. Так, Ен-Рут Вілнер на підставі міжкультурного порівняння харизми стверджувала, що харизма не стільки знаходиться в особистості лідера, як в очах його послідовників [37]. Цей погляд є важливим, адже сучасні концепції харизми, яку можна сконструювати і якій можна навчити, спираються саме на очікування конкретної аудиторії.

З розуміння того, що навколо-наукове дослідження поняття «харизма» відбувалося у теології і саме слово було запозичено М. Вебером зі Старого Заповіту [16], є цілком логічним, що у різних релігіях світу це явище і досі досліджується з погляду теологічної, релігієзнавчої і соціальної перспектив: шаманізму [36], іудаїзму [15], різних гілок християнства [43], мусульманстві [20], іудаїзмі [38].

Згодом, на новому витку розвитку теорії харизматичного лідерства, дослідники почали вважати, що лідер може сприйматися як харизматичний за рахунок певних особистісних, поведінкових та комунікативних ознак. Однак, як відчували самі науковці, результати теоретичних й експериментальних досліджень особистісних характеристик харизматичного лідера були ще досить обмеженими та фрагментарними. Тому за умов, що склалися, соціологи [19; 21; 28; 33; 52] намагалися визначити оптимальний та універсальний список ознак харизматичних особистостей. До визначення особистіс-

них характеристик долучилися і лінгвісти, що було зумовлено необхідністю найбільш об'єктивного добору персоналій для досліджень усного й письмового харизматичного мовлення [48].

Методологічні реакції на поширення започаткованих таким чином фактичних спроб міждисциплінарних досліджень були різними. Так, з'явилося відоме твердження Дж. Ройсмана [44, с. 54], згідно з яким вивчення харизми, як комплексного соціального факту, вимагає набору знань і навичок, які зрідка можуть набути спеціалісти однієї галузі. Його аргументи спираліся на те, що політологи зацікавлені в харизмі як в аспекті владних стосунків; соціологи переймаються структурою харизматичних стосунків; психологи прагнуть отримати доступ до внутрішнього стану і життя як лідерів, так і послідовників; антропологи фокусуються на культурних аспектах, артефактах і моделях взаємодії, які зберегли феномен харизми протягом цих всіх років. Але вважати такі аргументи вагомими важко, оскільки з погляду мети означених пошуків у них ідеться лише про орієнтованість на практичне використання результатів досліджень у тій чи тій царині конкретно-наукового знання.

Розуміючи подальший майже лавиноподібний приріст внутрішньо-наукових ознак як сталу реальність, ми набуваємо підстав стисло розглянути нижче останні здобутки міждисциплінарних пошуків з проблем взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації.

Нам уже відомо [18], що сучасні дослідники на прикладах експериментального вивчення позитивного впливу на ефективність роботи працівників у менеджменті, правильний вибір електорату при голосуванні за харизматичного політика тощо [46; 50] довели важливість результатів перспективного міждисциплінарного дослідження харизматичної комунікації (напр., у царинах психології, економіки і біології і т. ін.) для їх практичного застосування під час навчання і тренування харизматичних мовців [14; 18; 50].

Переважає більшість науковців зазначає, що зміст харизматичного повідомлення є менш важливим за спосіб його вираження і передачі аудиторії [32; 41], зокрема важливими є невербальні засоби, що варіюються від мови тіла, зорового контакту, поз, жестів, міміки, зовнішності, посмішки до мелодичних характеристики голосу мовця і є універсальними для різних типів комунікації. На думку багатьох фахівців, в успішності [24] впливу харизматичного мовця на аудиторію особливу роль відіграє риторика, а також виразність (експресивність) мовлення і засоби, за допомогою яких вона досягається.

На підтвердження провідної ролі невербальних засобів комунікації в успішності лідера та його впливі на аудиторію було доведено, що існує зв'язок між невербальними засобами, якими користується

мовець, і його темпераментом та психотипом; висувано припущення, що невербальні засоби комунікації такої особистості виражатимуть домінантність і силу [22; 23].

Як бачимо, викладене не лише містить місце для сумніву в тому, що, по-перше, стійкий ефект харизматичного мовлення досягається за рахунок комплексної взаємодії і поєднання мовцем певних вербальних і невербальних засобів у комунікації; по-друге, наукове знання, надбане на цей час у галузях лінгвістики, психології, соціології, менеджменту тощо, переконливо свідчить про неминучу необхідність додаткового міждисциплінарного вивчення особливостей взаємодії вербальних і невербальних засобів, здатних викликати ті чи інші ефекти харизматичного впливу мовця на реципієнта у різних умовах комунікації і дискурсах.

Зважаючи на це, й виникає сенс подальшого огляду низки важливих теоретичних і теоретико-експериментальних наукових робіт саме лінгвістів, що є орієнтованими або безпосередньо спрямованими ними на дослідження механізмів та типових моделей взаємодії вербальних і невербальних засобів у харизматичній комунікації.

Зазначимо з цього приводу, що взаємодію вербальних і невербальних засобів сучасної англійської комунікації розглянуто науковцями [11] з метою встановлення моделей їх взаємодії у різних ситуаціях комунікації (наприклад, ситуації домінування [1], що є дотичною до харизматичної взаємодії лідера та аудиторії; у політичному дискурсі [12]; у медіа-дискурсі [10]). При цьому у більшості наукових робіт має місце тенденція до розподілу невербальних засобів спілкування на просодичні, кінесичні та проксемічні. Але не всі ці праці встановлюють характер взаємодії таких засобів, хоча автор роботи [1] ввів поняття комплементарності невербальних засобів по відношенню до вербальних, розділивши її на квалітативну і квантитативну. З огляду на це, незайве нагадати, що у фундаментальному дослідженні А.А. Калити [5, с. 20] чітко вказано лише на такі функції вербальних, невербальних і паралінгвальних засобів в емоційному мовленні: 1) підсилювальну; 2) послаблюючу; 3) супроводжуючу; 4) компенсуючу; 5) уточнюючу; 6) доповнюючу. Саме такий принцип взаємодії вербальних і невербальних засобів у мовленні харизматичної особистості вважаємо доцільним застосовувати у нашому подальшому дослідженні харизматичної комунікації.

Під час розгляду харизматичної комунікації в цілому неважко також переконатися в тому, що у створенні ефекту харизматичності та його сприйнятті аудиторією вагому роль відіграє реалізація мовцем певної комунікативної стратегії, як інтегрального позалінгвального засобу спілкування. У площині цієї проблеми лінгвістами було досліджено: засоби переконання [7] і впливу [4] в політичному дискурсі

та їх взаємодію під час реалізації певних стратегій і тактик, залежно від ситуації спілкування (у ситуації примирення [8]; засоби реалізації стратегії докору, стратегії позитивної/негативної оцінки [2]; маніпулятивні стратегії у ЗМІ [3]; стратегії інформування на інтернет-форумах [13]) тощо.

Авторський варіант систематизації дискурсивних стратегій і тактик харизматичного мовця запропоновано у фундаментальній праці Петлюченко Н.В. [9], яка охоплює: проблему етимології поняття харизми та історію вивчення цього явища, містить узагальнену модель харизматичної комунікації, розглядає стратегії і тактики харизматичного мовця. У роботі визначено також вербальні, паравербальні і екстралінгвальні засоби досягнення харизматичної апеляції у промовах політичних лідерів Німеччини й України та сформовано дискурс-портрети самих політиків.

Паралінгвальні компоненти комунікації привернули увагу лінгвістів десь у 1960-х рр. [25]. Однак з розвитком лінгвістичної науки і технологій, появи зацікавленості у когнітивному і соціолінгвістичному аспектах комунікації, з'явилася необхідність у більш комплексному погляді на паралінгвальні засоби у мовленні. Особливу увагу було звернено лінгвістами на просодію, яка слугує важливим маркером особистісної та соціальної ідентифікації мовця. Специфіку взаємодії вербальних і невербальних засобів та роль просодичних характеристик мовлення було ретельно досліджено представниками Київської фонетичної школи [6] в обсязі таких питань: особливості просодичного оформлення висловлень співчуття; просодичні засоби інтенсифікації висловлень сучасного англійського мовлення, просодичні маркери британського політичного дискурсу, просодія як фактор вираження точки зору мовця; просодичні засоби реалізації зв'язності тексту англійської прозової байки і текстів малої форми; лінгвокогнітивні особливості просодичного оформлення англійських висловлень на позначення позитивних емоцій; просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні; соціолінгвістичні особливості просодичного оформлення відмови; просодичні характеристики мовлення акцентуєваних особистостей.

Виходячи з того, що однією із найбільш досліджуваних типів комунікації ставала політична комунікація, а, отже, харизма політичного лідера [26; 45; 48], у роботі [26] було висвітлено спробу створення анотованого корпусу політичних промов американських та ірландських політиків з погляду впливу культурного аспекту на сприйняття харизми. За результатами експерименту автори визначили, що саме просодичні характеристики мовлення впливають на сприйняття мовця як харизматичного представника різних культур, зокрема висота тону, напрямок тону, коливання, інтенсивність тощо.

У лінгвістиці також відомі інші спроби дослідити експериментально особливості взаємодії вербальних і невербальних засобів у мовленні харизматичних лідерів. Зокрема у роботі [45] автори намагались визначити, чи сприймається лідер як харизматичний на основі *акустично/просодичних характеристик його мовлення і як ці характеристики взаємодіють з лексичним змістом і синтаксичною формою його повідомлення* на матеріалі американського політичного дискурсу. Для експерименту було дібрано матеріал, що максимально варіювався за жанрами та темами промов, щоб виключити вплив окремого типу повідомлення на результати. Серед лексичних характеристик автори виокремили використання займенників першої особи, довгих слів; що стосується акустично/просодичних елементів, то дослідження *особливостей, висоти, інтенсивності, швидкості та тривалості виступу* показали, що чим довші слова, паузи та паузи у мовленні, тим більш харизматичним воно сприймається, чим голосніше і швидше говорить лідер, тим більш харизматичним його бачить аудиторія.

Лінгвістам [53] також належать спроби створити автоматизовану систему розпізнавання мовлення лідерів, зокрема і з метою визначення харизматичності самого мовлення. Для цього автори дослідження спиралися на акустичний аналіз мовлення за параметрами, визнаними у попередніх експериментах [45], та лінгвістичний аналіз промов. На жаль, автоматизованість системи не дозволила їм визначити важливість акустичних чи лінгвістичних параметрів окремо, чого було досягнуто в інших дослідженнях [41; 45; 58].

Цікаво й те, що один із найвідоміших дослідників харизми у лінгвістиці Р. Сігнорелло разом з колегами, вивчаючи акустично-просодичні характеристики харизматичного мовлення [48], експериментально довів, що ці характеристики відповідають за актуалізацію харизми у мовленні політичного лідера. Матеріалом згаданого дослідження слугували промови Умберто Россі, італійського політика, що під час своєї політичної кар'єри пережив інсульт, якій призвів до значних порушень його мовленнєвої діяльності. При цьому було обрано дві промови з періоду до інсульту та після нього. Особливість експерименту полягала в застосуванні принципу делексікалізованого мовлення: за допомогою спеціального програмного забезпечення вчені виключили всі слова, голос мовця та сегментні характеристики з аудіо-треків, таким чином слухачі мали визначати треки як харизматичні лише на основі інтонації. Для того, щоб слухачам було легше пояснювати чому вони сприймають мовця як харизматичного, було відібрано 67 прикметників, за допомогою яких учасники експерименту мали описувати своє враження від політика під час прослуховування його промов.

У результаті цього було доведено, що мовлення політика до інсульту сприймалося як більш хариз-

матичне не лише завдяки *силі голосу, а й семантичному наповненню, інтонації*. У наступній роботі [48] також було підкреслено важливість *мультимодальної поведінки лідера (взаємодія мовлення, жестів, пози тощо)* для сприйняття його аудиторією як харизматичного.

Подальше звернення багатьох лінгвістів до питань взаємозв'язку та взаємовпливу вербальних і невербальних засобів у харизматичному мовленні дозволило їм стверджувати таке:

1) просодичні характеристики промов харизматичних особистостей зумовлені, у першу чергу, *взаємодією харизматичної просодії з властивостями голосу, інтонацією, гучністю, темпом мовлення, словесним тоном, словесним наголосом* та здатні змінюватися під впливом акценту [14];

2) просодичні характеристики індивідуального мовлення харизматичних лідерів змінюються в залежності від цільової аудиторії, конкретної ситуації комунікації, а харизма є градуальним, багатопараметричним концептом, що залежить від контексту [41];

3) ефект харизми мовця створюється варіюванням не двох окремих просодичних характеристик, а залежить від цілого комплексу елементів (недостатньо просто говорити гучно, експресивно та швидко, а необхідно вміти управляти голосом і варіювати його в залежності від ситуації комунікації) [41];

4) на сприйняття мовця як харизматичної особистості здійснюють провідний вплив висота голосу та чіткість вимови, швидкість мовлення, чітка вимова та артикуляція, контекст мовлення, ситуації комунікації та гендерна приналежність учасників комунікації [41];

5) харизматичному сприйняттю мовця аудиторією сприяють його акустичні, психологічні і фонетичні особистісні характеристики, наголос та емоції мовлення, мова тіла, міміка, жести, поза тощо [41];

6) риторика харизматичного лідера є ситуативною і має варіювати в залежності від мети комунікації, її контексту та ситуації спілкування [29; 31];

7) більш харизматичними сприймаються оратори, які використовують більше запитань та голоси яких є голоснішими, вищими, швидшими, з більшою різницею у висоті [54];

8) харизматичний мовець використовує, зазвичай, такі комунікативні техніки, стратегії як: використання метафор, сторітеллінг, символізм тощо та вживає вербальні елементи комунікації поряд з невербальними [30], а також реалізує тактики моральних переконань, комунікативної впевненості, використання метафор, риторичних питань, варіювання голосу, вираження високих сподівань щодо себе і своїх послідовників [18];

9) для того щоб за однакових умов спілкування сприйматися однаково харизматичними з чолові-

ками, мовцям жінкам доводиться менше вагатися, більш швидко говорити та застосовувати вищий рівень акустичної енергії [34; 41];

10) сприйняттю мовця як харизматичної особистості сприяють такі елементи невербальної комунікації, як стиль одягу, вік, стать, гендерна приналежність та фізична привабливість мовця [41];

11) загальний акустичний профіль харизматичної комунікації, лексичні характеристики, темп мовлення, висота мовлення та паузи є універсальними параметрами, які відрізняють харизматичне мовлення у різних культурах [45].

Враховуючи згадувані вище накопичені знання про природу явища харизми, особистість харизматичного мовця та його комунікативну поведінку, для проведення подальших лінгвістичних розвідок харизматичного мовлення вважаємо за потрібне спиратися на засади когнітивної лінгвістики та такі методи, що відповідатимуть вимогам міждисциплінарного підходу до дослідження цього явища. На нашу думку, у сучасній вітчизняній лінгвістиці такі вимоги задовольняє нова енергетична теорія мови, розроблювана А. А. Калитою [5] та апробована авторкою та її колегами в низці відомих функційно пов'язаних фундаментальних праць, що містять необхідне системне знання щодо теоретичних положень самої теорії, логіки та методології проведення у її межах міждисциплінарних лінгво-енергетичних досліджень, методів, прийомів та методик обробки і форм презентації отриманих результатів, покликаних вичерпно транслювати комплексну якісно-кількісну картину саморозвитку будь-якого когнітивного явища взагалі та особливостей взаємодії вербальних і

невербальних засобів у харизматичній комунікації зокрема. Саме ця теорія стане для нас основою подальшого експериментального дослідження закономірностей взаємодії вербальних і невербальних засобів актуалізації смислу емоційних висловлювань харизматичних мовців з урахуванням ситуативно-прагматичних перемінних і побудови психо-енергограми розвитку потоку мислення мовців у процесі комунікації, що сприймається як харизматична, з урахуванням взаємодії всіх учасників комунікації та її елементів.

3. ВИСНОВКИ І ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Резюмуючи викладене, зазначимо, що результати проведеного таким чином оглядового аналізу, дають нам підстави стверджувати таке.

По-перше, на теперішній час у розпорядженні лінгвістів, психологів, соціологів і представників інших наук, які присвячують свою діяльність системному міждисциплінарному вивченню когнітивних процесів мислёмовлення та мислєдїй людини, є достатньо методологічних знань для вирішення нагальних проблем лінгво-когнітивних розвідок у межах енергетичної теорії мови взагалі та комунікативної поведінки зокрема.

По-друге, ми бачимо практичну можливість, спираючись на енергетичну теорію мовлення, отримання множини альтернативних статистично надійних результатів майбутніх лінгво-когнітивних досліджень взаємодії вербальних і невербальних засобів у мовленні окремих харизматичних мовців, з урахуванням множини ситуативно-прагматичних факторів комунікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барташева, Г. І. (2004). *Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англomовному дискурсі* (Автореф. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
2. Гулієва, Д. О. (2015). Вербальне та невербальне втілення комунікативної стратегії докору (на матеріалі англomовного кінодискурсу). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2, 215-220. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2015_2_45
3. Дмитрук, О. В. (2006). *Маніпулятивні стратегії в сучасній англomовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000 - 2005 рр.)* (Автореф. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
4. Іщенко, Т. В. (2014). Вербальні та невербальні засоби впливу в сучасних політичних текстах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 29, 128-141. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2014_29_13
5. Калита, А. А. (2007). *Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія*. Тернопіль : Підручники і посібники.
6. Київська фонетична школа. Відновлено з: https://terraludens.com/our_works.html
7. Куліш, В. С. (2019). Вербальні та невербальні засоби переконання в політичному дискурсі: типологічний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*, 41(2), 144-147. Відновлено з: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2019_41\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2019_41(2)_37)
8. Передон, Н. О. (2018). *Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегій і тактик учасників комунікативної ситуації «примирення» (на матеріалі англійської мови)*. (Дис. канд. філол. наук). Херсонський державний університет Міністерства освіти і науки України, Херсон.
9. Петлюченко, Н. В. (2009). *Харизматика: мовна особистість і дискурс : монографія*. Одеса : Астропринт.
10. Петренко, І. (2013). Кореляція вербального та невербального планів вираження у сучасному англomовному медіадискурсі. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного . університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Філологія (мовознавство)*, 17, 230-235. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2013_17_50

11. Солощук, Л. В. (2009). *Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі*. (Автореф. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
12. Сотников, А. В. (2014). Взаємодія вербальних та невербальних засобів комунікації у політичному дискурсі (на матеріалі британських політичних промов). *Лінгвістика XXI століття*, 162-170. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2014_2014_19
13. Теличко, В. (2013). Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегії інформування на англомовних професійних інтернет-форумах. *Studia linguistica*, 7, 407-414. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2013_7_66
14. Abelin, Åsa C. (2017). Charisma – who has charisma and can I get it?. *Journal of Speech Sciences*, 6(2), 03–05. <https://doi.org/10.20396/joss.v6i2.14986>.
15. Aberbach, D. (2020). Charisma and Judaism. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 140-150). London: Routledge.
16. Adair-Toteff, C. (2020). Max Weber and the sociology of charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 7-17). London: Routledge.
17. Antonakis, J., Bastardoz, N., Jacquart, P., & Shamir, B. (2016). Charisma: An ill-defined and ill-measured gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 293–319. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305>
18. Antonakis, J., Fenley, M.A., & Liechti, S. (2011). Can Charisma Be Taught? Tests of Two Interventions. *Academy of Management Learning and Education*, 10, 374-396.
19. Bono, J. E., & Judge, T. A. (2004). Personality and Transformational and Transactional Leadership: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 901-910.
20. Brockopp, J. E. (2020). Constructing Muslim charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 163-174). London: Routledge.
21. Bryman, A. (1992). *Charisma and leadership in organizations*. London: Sage Publications.
22. Burgoon, J. K., & Dunbar, N. E. (2006). Nonverbal expressions of dominance and power in human relationships. In V. Manusov & M. Patterson (Eds.), *The SAGE handbook of nonverbal communication*: (pp. 279-297). SAGE Publications.
23. Campbell, A., & Rushton, J. P. (1978). Bodily communication and personality. *British Journal of Social & Clinical Psychology*, 17(1), 31-36. <http://dx.doi.org/10.1111/j.2044-8260.1978.tb00893.x>
24. Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1998). Charismatic leadership in organizations. SAGE Publications, Inc., <https://www.doi.org/10.4135/9781452204932>.
25. Crystal, D., & Quirk, R. (1964). *Systems of prosodic and paralinguistic features in English*. The Hague: Mouton.
26. Cullen, Ailbhe & Hines, Andrew & Harte, Naomi. (2014). *Building a Database of Political Speech: Does Culture Matter in Charisma Annotations?*. AVEC 2014 – Proceedings of the 4th International Workshop on Audio/Visual Emotion Challenge, Workshop of MM 2014, 27-31.
27. Etzioni, A. (1961). *A comparative analysis of complex organizations*. New York, NY: Free Press.
28. Gardner, W. L., & Avolio, B. J. (1998). The Charismatic Relationship: A Dramaturgical Perspective. *The Academy of Management Review*, 23(1), 32-58.
29. Gutnyk, A., Niebuhr, O., & Gu, W. (2021). *Speaker Charisma Analyzed through the Cultural Lens*. In 2021 12th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing (ISCSLP) IEEE. <https://doi.org/10.1109/ISCSLP49672.2021.9362100>
30. Fragouli, E. (2018). The dark-side of charisma and charismatic leadership. *The Business and Management Review*, 9(4), 298-307.
31. Heracleous, L., & Klaering L. A. (2014). Charismatic Leadership and Rhetorical Competence: An Analysis of Steve Jobs's Rhetoric. *Group & Organization Management*, 39(2), 131-161.
32. Holladay, S. J., & Coombs, W. T. (1994). Speaking of Visions and Visions Being Spoken: An Exploration of the Effects of Content and Delivery on Perceptions of Leader Charisma. *Management Communication Quarterly*, 8(2), 165-189.
33. House, R. J., & Howell, J. M. (1992). Personality and charismatic leadership. *The Leadership Quarterly*, 3(2), 81-108.
34. Joosse, P., & Willey, R. (2020). Gender and charismatic power. *Theory and Society*, 49 (4), 533-561.
35. Klein, K.J., & House, R.J. (1995). On fire: Charismatic leadership and levels of analysis. *Leadership Quarterly*, 6, 183-198. [https://doi.org/10.1016/1048-9843\(95\)90034-9](https://doi.org/10.1016/1048-9843(95)90034-9).
36. Kelley, E. M. (2020). Charisma and shamanism. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 129-139). London: Routledge.
37. Lindholm, C. (2020). The anthropology of charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 39-50). London: Routledge.
38. Lucia, A. (2020). Charisma in Hinduism. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 175-185). London: Routledge.
39. Lunbeck, E. (2020). Freud and charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 28-38). London: Routledge.
40. Miyahara, K. (1983). Charisma: From Weber to Contemporary Sociology. *Sociological Inquiry*, 53(4), 368-388. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1983.tb01229.x>
41. Niebuhr, O., Brem, A., Novák-Tót, E., & Voße, J. (2016). Charisma in business speeches: A contrastive acoustic-prosodic analysis of Steve Jobs and Mark Zuckerberg. In J. Barnes, A. Brugos, S. Shattuck-Hufnagel, & N. Veilleux (Eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Speech Prosody* (pp. 79). Speech Prosody Special Interest Group.

42. Parsons, T. (1949). *The structure of social action*. Illinois: Glencoe.
43. Pryce, P. (2020). Charisma in Christianity. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 151-162). London: Routledge.
44. Roisman, J. (2020). Charismatic leaders in Ancient Greece. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 53-64). London: Routledge.
45. Rosenberg, A., & Hirschberg, J. (2009). Charisma perception from text and speech. *Speech Communication*, 51(7), 640-655.
46. Sheaffer, T. (2008). Charismatic communication skill, media legitimacy, and electoral success. *Journal of Political Marketing*, 7(1), 1-24.
47. Shils, E. (1965). Charisma, order, and status. *American Sociological Review*, 30(2), 199-213.
48. Signorello, R., D'Errico, F., Poggi, I., Demolin, D., & Mairano, P. (2012). Charisma perception in political speech: a case study. *International Conference on Speech and Corpora (GSCP 2012)*, 2012, 343-348.
49. Smith, P. (2020). Émile Durkheim and charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 18-27). London: Routledge.
50. Towler, A.J. (2003). Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*, 56(2), 363-381.
51. Turner, S. (2003). Charisma Reconsidered. *Journal of Classical Sociology*, 3, 5-26.
52. Vergauwe, J. (2017). *Personality and leadership: trait-perspectives on charisma, curvilinear relationships, and measurement innovations*. (Published doctoral dissertation). Ghent University.
53. Weninger, F., Krajewski, J., Batliner, A., and Schuller, B. (2012). The Voice of Leadership: Models and Performances of Automatic Analysis in On-Line Speeches. *IEEE Transactions on Affective Computing*, 3, 496-508
54. Yang, Z., Huynh, J., Tabata, R., Cestero, N., Aharoni, T., Hirschberg, J. (2020) *What Makes a Speaker Charismatic? Producing and Perceiving Charismatic Speech*. Proc. Speech Prosody 2020, 685-689

Стаття надійшла до редакції 10.11.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Mariia Boichenko – PhD Student at the Department of Theory, Practice and Translation of English of National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”; e-mail: boychenko515@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6100-4855>; SCHOLAR.GOOGLE: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=jJtYg1AAAAAJ&hl=uk>; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Mariia-Boichenko-2?ev=hdr_xprf

THE STATE AND PERSPECTIVES OF THE RESEARCH INTO THE INTERPLAY OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS IN CHARISMATIC COMMUNICATION

The paper covers a theoretical analysis of the existing scientific research findings which can serve as the basis for further interdisciplinary investigation of the interplay of verbal and non-verbal means in charismatic communication. The author presents a short diachronic review of how the notion of charisma has evolved and been functioning in the scientific domain from ancient times to modern humanitarian studies, in particular psychological, sociological, managerial ones, etc. The review focuses on linguistic research into mass communication, communicative strategies and tactics which can be employed in different types of mass communication, as well as the interplay of verbal, non-verbal and paralingual means in charismatic communication, whose results serve as a basis for further investigation of charismatic communication within the framework of Alla Kalyta's speech energetic theory, as the theory allows us to consider a complex qualitative and quantitative picture of the self-development of any cognitive phenomenon in general and the specificity of the interplay of verbal and non-verbal means in charismatic communication in particular. The works reviewed in the paper provide the list of universal characteristics of charismatic communication which can be summarised as follows: the effect of a speaker's charisma is achieved not through separate elements of one's speech but with the complex interaction of charismatic prosody and speaker's voice, loudness, tempo of speech, word stress, body language, mimics, gestures, speaker's age, gender and physical attractiveness, etc. The author comes to the conclusion that the results of this retrospective analysis provide grounds for an interdisciplinary research of charismatic communication within the cognitive approach framework which accounts for all verbal, non-verbal and paralingual means (physiological, psychological, social, etc.) whose interplay allows the audience to perceive a speaker as a charismatic one.

Keywords: *charisma, charismatic speaker, communication, non-verbal means, verbal means.*

REFERENCES

- Abelin, Åsa C. (2017). Charisma – who has charisma and can I get it?. *Journal of Speech Sciences*, 6(2), 03-05. <https://doi.org/10.20396/joss.v6i2.14986>.
- Aberbach, D. (2020). Charisma and Judaism. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 140-150). London: Routledge.

- Adair-Toteff, C. (2020). Max Weber and the sociology of charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 7-17). London: Routledge.
- Antonakis, J., Bastardoz, N., Jacquart, P., & Shamir, B. (2016). Charisma: An ill-defined and ill-measured gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 293-319. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305>
- Antonakis, J., Fenley, M.A., & Liechti, S. (2011). Can Charisma Be Taught? Tests of Two Interventions. *Academy of Management Learning and Education*, 10, 374-396.
- Bartasheva, G. I. (2004). *Vzayemodiya neverbalnykh ta verbalnykh komponentiv sytuatsii komunikatyvnoho dominuvannia v angломovnomu dyskursi (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii)* [Interaction of nonverbal and verbal components of the situation of communicative dominance in the English language discourse (Philology PhD thesis synopsis)] Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Bono, J. E., & Judge, T. A. (2004). Personality and Transformational and Transactional Leadership: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 901-910.
- Brockopp, J. E. (2020). Constructing Muslim charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 163-174). London: Routledge.
- Bryman, A. (1992). *Charisma and leadership in organizations*. London: Sage Publications.
- Burgoon, J. K., & Dunbar, N. E. (2006). Nonverbal expressions of dominance and power in human relationships. In V. Manusov & M. Patterson (Eds.), *The SAGE handbook of nonverbal communication*: (pp. 279-297). SAGE Publications.
- Campbell, A., & Rushton, J. P. (1978). Bodily communication and personality. *British Journal of Social & Clinical Psychology*, 17(1), 31-36. <http://dx.doi.org/10.1111/j.2044-8260.1978.tb00893.x>
- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1998). *Charismatic leadership in organizations*. SAGE Publications, Inc., <https://www.doi.org/10.4135/9781452204932>.
- Crystal, D., & Quirk, R. (1964). *Systems of prosodic and paralinguistic features in English*. The Hague: Mouton.
- Cullen, Ailbhe & Hines, Andrew & Harte, Naomi. (2014). *Building a Database of Political Speech: Does Culture Matter in Charisma Annotations?*. AVEC 2014 – Proceedings of the 4th International Workshop on Audio/Visual Emotion Challenge, Workshop of MM 2014, 27-31.
- Dmytruk, O. V. (2006). *Manipulyatyni stratehii v suchasni angломovni komunikatsii (na materiali tekstiv drukovanykh ta Internet-vydan 2000 - 2005 rr.) (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii)* [Manipulative Strategies in Modern English Communication (on the material of printed and Internet editions of 2000-2005)]. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)
- Etzioni, A. (1961). *A comparative analysis of complex organizations*. New York, NY: Free Press.
- Fragouli, E. (2018). The dark-side of charisma and charismatic leadership. *The Business and Management Review*, 9(4), 298-307.
- Gardner, W. L., & Avolio, B. J. (1998). The Charismatic Relationship: A Dramaturgical Perspective. *The Academy of Management Review*, 23(1), 32-58.
- Guliyeva, D. O. (2015). Verbalne ta neverbalne vtilennia komunikatyvnoyi strategii dokoru (na materiali angломovnoho kinodyskursu) [Verbal and non-verbal actualisation of the reproach communicative strategy (case study of English film discourse)]. *Visnyk Zhytomyr's'kogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal]*, 2, 215-220. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2015_2_45
- Gutnyk, A., Niebuhr, O., & Gu, W. (2021). *Speaker Charisma Analyzed through the Cultural Lens*. In 2021 12th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing (ISCSLP) IEEE. <https://doi.org/10.1109/ISCSLP49672.2021.9362100>
- Heracleous, L., & Klaering L. A. (2014). Charismatic Leadership and Rhetorical Competence: An Analysis of Steve Jobs's Rhetoric. *Group & Organization Management*, 39(2), 131-161.
- Holladay, S. J., & Coombs, W. T. (1994). Speaking of Visions and Visions Being Spoken: An Exploration of the Effects of Content and Delivery on Perceptions of Leader Charisma. *Management Communication Quarterly*, 8(2), 165-189.
- House, R. J., & Howell, J. M. (1992). Personality and charismatic leadership. *The Leadership Quarterly*, 3(2), 81-108.
- Ishhenko, T. V. (2014). Verbalni ta neverbalni zasoby vplyvu v suchasnykh politychnykh tekstakh [Verbal non-verbal means of influence in modern political texts]. *Aktualni problemy ukraïns'koyi lingvistyky: teoriya i praktyka [Current Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice]*, 29, 128-141. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2014_29_13 (in Ukrainian)
- Joosse, P., & Willey, R. (2020). Gender and charismatic power. *Theory and Society*, 49 (4), 533-561.
- Kalyta, A.A. (2007). *Aktualizacija emocijno-pragmatychnogo potencialu* [Actualization of emotional-and-pragmatic potential]. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky Publish. (in Ukrainian). (in Ukrainian)
- Kelley, E. M. (2020). Charisma and shamanism. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma (1st ed.)*. (pp. 129-139). London: Routledge.
- Klein, K.J., & House, R.J. (1995). On fire: Charismatic leadership and levels of analysis. *Leadership Quarterly*, 6, 183-198. [https://doi.org/10.1016/1048-9843\(95\)90034-9](https://doi.org/10.1016/1048-9843(95)90034-9).
- Kulish, V. S. (2019). Verbalni ta neverbalni zasoby perekonannya v politychnomu dyskursi: typologichniy aspekt [Verbal and non-verbal means of persuasion in political discourse: typological aspect]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Seriya: Filologiya [Scientific Journal of the International Humanitarian University. Series: Philology]*, 41(2), 144-147. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2019_41\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2019_41(2)_37). (in Ukrainian)
- Kyiv School of Phonetics. Retrieved from: https://terraludens.com/our_works.html

- Lindholm, C. (2020). The anthropology of charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 39-50). London: Routledge.
- Lucia, A. (2020). Charisma in Hinduism. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 175-185). London: Routledge.
- Lunbeck, E. (2020). Freud and charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 28-38). London: Routledge.
- Miyahara, K. (1983). Charisma: From Weber to Contemporary Sociology. *Sociological Inquiry*, 53(4), 368-388. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1983.tb01229.x>
- Niebuhr, O., Brem, A., Novák-Tót, E., & Voše, J. (2016). Charisma in business speeches: A contrastive acoustic-prosodic analysis of Steve Jobs and Mark Zuckerberg. In J. Barnes, A. Brugos, S. Shattuck-Hufnagel, & N. Veilleux (Eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Speech Prosody* (pp. 79). Speech Prosody Special Interest Group.
- Parsons, T. (1949). *The structure of social action*. Illinois: Glencoe.
- Peredon, N. O. (2018). *Verbalni ta neverbalni zasoby realizaciyi strategij i taktyk uchasnykiv komunikatyvnoyi sytuaciji «prymyrennya» (na materialy anglijskoyi movy)* (Dys. kand. filol. nauk) [Verbal Realization of the Main Strategies and Tactics Used in the Communicative Situation of Reconciliation (case study of the English Language) (Philology PhD thesis)]. Xersonskiy derzhavnyi universytet Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Kherson. (in Ukrainian)
- Petlyuchenko N. V. *Kharyzmatyka: movna osobystist i dyskurs: monohrafiya*. [Charisma: language personality and discourse: monograph]. Odessa: Astroprint. (in Ukrainian)
- Petrenko, I. (2013). Korelyaciya verbalnogo ta neverbalnogo planiv vyrazhennya u suchasnomu anglo-movnomu mediadyskursi [Correlation of verbal and non-verbal planes of expression in the modern English media discourse]. *Naukovi zapysky [Vinnytskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Mykhajla Kocubynskogo]. Seriya : Filologiya (movoznavstvo)* [Scientific Journal [of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University] Series: Philology], 17, 230-235. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2013_17_50. (in Ukrainian)
- Pryce, P. (2020). Charisma in Christianity. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 151-162). London: Routledge.
- Roisman, J. (2020). Charismatic leaders in Ancient Greece. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 53-64). London: Routledge.
- Rosenberg, A., & Hirschberg, J. (2009). Charisma perception from text and speech. *Speech Communication*, 51(7), 640-655.
- Sheafer, T. (2008). Charismatic communication skill, media legitimacy, and electoral success. *Journal of Political Marketing*, 7(1), 1-24.
- Shils, E. (1965). Charisma, order, and status. *American Sociological Review*, 30(2), 199-213.
- Signorello, R., D'Errico, F., Poggi, I., Demolin, D., & Mairano, P. (2012). Charisma perception in political speech: a case study. *International Conference on Speech and Corpora (GSCP 2012)*, 2012, 343-348.
- Smith, P. (2020). Émile Durkheim and charisma. In J.P. Zúquete (Ed.), *Routledge International Handbook of Charisma* (1st ed.). (pp. 18-27). London: Routledge.
- Soloshchuk, L. V. (2009). *Vzayemodiya verbalnykh i neverbalnykh komponentiv komunikaciyi u suchasnomu anglo-movnomu dyskursi (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii)*. [Interaction of Verbal and Non-Verbal Components of Communication in Modern English Discourse (Philology PhD thesis synopsis)]. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)
- Sotnykov, A. V. (2014). Vzayemodiya verbalnykh ta neverbalnykh zasobiv komunikaciyi u politychnomu dyskursi (na materialy brytanskykh politychnykh promov) [Interplay of verbal and non-verbal communicative means in political discourse (case study of British political speeches)]. *Lingvistyka XXI stolittya [21st century Linguistics]*, 162-170. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2014_2014_19. (in Ukrainian)
- Telychko, V. (2013). Verbalni ta neverbalni zasoby realizaciyi strategiyi informuvannya na anglo-movnykh profesijnykh internet-forumakh [Verbal and non-verbal means of realization of information strategy aimed at communication optimization on the English-language professional online discussion forums]. *Studia linguistica*, 7, 407-414. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2013_7_66. (in Ukrainian)
- Towler, A.J. (2003). Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*, 56(2), 363-381.
- Turner, S. (2003). Charisma Reconsidered. *Journal of Classical Sociology*, 3, 5-26.
- Vergauwe, J. (2017). *Personality and leadership: trait-perspectives on charisma, curvilinear relationships, and measurement innovations*. (Published doctoral dissertation). Ghent University.
- Weninger, F., Krajewski, J., Batliner, A., and Schuller, B. (2012). The Voice of Leadership: Models and Performances of Automatic Analysis in On-Line Speeches. *IEEE Transactions on Affective Computing*, 3, 496-508
- Yang, Z., Huynh, J., Tabata, R., Cestero, N., Aharoni, T., Hirschberg, J. (2020) *What Makes a Speaker Charismatic? Producing and Perceiving Charismatic Speech*. Proc. Speech Prosody 2020, 685-689

The article was received by the editors 10.11.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-02

УДК 811.581

С. А. Віротченко

кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: s.a.virotchenko@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7927-5696>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=c54DltUAAAAJ>;

RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Svetlana-Virotcenko>

М. В. Якутович

студентка II курсу магістратури

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: yakutovichmary@gmail.com

Особливості адаптування власних назв шляхом використання стратегій транскреації, доместикації та форенізації під час здійснення кіноперекладу китайських ТВ-шоу

У статті досліджено особливості адаптування власних назв шляхом використання таких стратегій перекладу, як транскреація, доместикація та форенізація під час здійснення кіноперекладу китайських тв-шоу. Встановлено, що сфера перекладознавства, яка відповідає за дослідження перекладу сегменту китайських кіно продуктів, є відносно молодю, а отже потребує більш детального вивчення через зростання популярності китайських телесеріалів серед українських глядачів. Уточнено поняття «серіал» як окремого жанру кіномистецтва. Продемонстровано спільні риси аудіовізуального перекладу кінофільмів та серіалів. Надано детальне пояснення поняття «дорама» та перераховано основні особливості цього азійського виду телевізійних шоу. Шляхом опитування продемонстровано, що українська аудиторія надає перевагу серіалам не китайського, а американського та європейського походження. Розглянуто основне положення скопос-теорії та проаналізовано його використання для здійснення перекладу серіалів. Встановлено, що передача системи культурних цінностей джерельної мови цільовою мовою впливає на сприйняття кіноперекладу реципієнтом. Детально описано методи транскреації, доместикації, форенізації. Розглянуто практичне використання стратегій перекладу під час передачі власних назв, які відносяться до таких категорій, як: імена, назви зброї та архітектурних споруд. Доведено, що усі три стратегії перекладу можуть бути застосовані для передачі власних назв у кіноперекладі. Встановлено, що ці стратегії перекладу можуть також бути використані одночасно для перекладу окремої назви. Перераховано перспективні сфери дослідження кіноперекладу китайських телевізійних шоу.

Ключові слова: *аудіовізуальний переклад, доместикація, дорама, кінопереклад, скопос-теорія, тв-шоу, транскреація, форенізація.*

1. ВСТУП

Перегляд телевізійних шоу став важливою складовою дозвілля людей у всьому світі. Проте варто також додати, що окрім розважальної функції, цей вид кіномистецтва є важливим джерелом пізнання системи культурних цінностей різних народів, тому що він відображає специфіку менталітету та характерні риси культури окремих етносів.

Українці також становлять значний відсоток населення світу, який зацікавлений у перегляді телевізійних шоу. Інформаційно-технологічна революція, свідками якої ми стали з середини XX та початку XXI століття, надала українцям можливість ознайомитися із зразками китайських ТВ-шоу, що, у свою чергу, викликало попит на здійснення якісного аудіовізуального перекладу.

Розділ перекладознавства, який відповідає за здійснення аудіовізуального перекладу, є відносно молодою сферою дослідження, тому що сам вид мистецтва кіно виник відносно нещодавно, але швидко став одним із найпопулярніших напрямів. В таких умовах дослідження проблем кіноперекладу потребує подальшого вивчення, оскільки є велика необхідність в адаптації кінопродуктів для сприймання різними культурами та мовами.

Актуальність дослідження. Більша частина досліджень українського кіноперекладу направлена на формування теоретичної бази та критеріїв здійснення аудіовізуального перекладу американських чи європейських кінокартин. У той самий час сегмент перекладу китайських телевізійних продуктів залишається маловивченим, що зумовлює необхідність у виокремленні основних особливостей під час адаптації китайських ТВ-шоу, а саме китайських дорам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальним дослідженням проблем кіноперекладу серед вітчизняних дослідників займалися О. Гридасова [1], яка систематизувала та виявила характерні риси та проблемні моменти перекладу кінофільмів; А. Мельник [2], чия стаття присвячена детальному дослідженню аудіовізуального перекладу. Серед закордонних дослідників варто виокремити теоретичні праці Чжао Чуньмей [8], яка досліджувала кіносценарії китайських серіалів; Фейд Ван у своїх працях досліджував стратегії доместикації та форенізації для передачі особливостей культурного фактора під час перекладу.

Об'єктом дослідження виступають власні назви у китайських ТВ-шоу, а предметом – особливості адаптування власних назв у кіноперекладі китайських серіалів. Матеріалом дослідження стали власні назви, які було взято з китайського серіалу «陈情令» «Chén Qíng Líng» (в українському перекладі «Неприборканий: Повелитель Ченьцін»). Для реалізації дослідження було використано наступні методи: перекладознавче спостереження, аналіз та порівняння та описовий метод.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сфера цього дослідження зосереджена на опрацюванні такого виду екранного мистецтва як «серіал», який відносять саме до цього типу через його схожість із поняттям «кінофільм». Чітке визначення поняття серіал можна сформулювати наступним чином: це фрагментований наратив, який складається із серій-епізодів, та представляє собою оповідальну послідовність, яка передбачає постійну увагу збоку глядачів до цілого (формується з серій-епізодів), що конструюється у сприйнятті реципієнта. З вищезазначеного робимо висновок, що головною та єдиною рисою, яка відрізняє поняття «серіал» та «кінофільм» є те, що перший ділиться на багато епізодів, які формують єдине ціле (сезон), а сукупність усіх сезонів разом представляє собою цілісну історію.

Таким чином, можна стверджувати, що для серіалу також характерною є категорія кінотексту (особливого поєднання художнього та креолізованого текстів, які поєднують код двох абсолютно різних систем знаків: вербальної та невербальної).

Для адаптації іншомовного кінотексту у цьому випадку потрібно звертатися до засобів аудіовізуального перекладу. Аудіовізуальний переклад – це переклад мультимедійних та мультимодальних текстів на іншу мову та їх трансформація в іншу культуру [7]. Головною метою такого перекладу є збереження такого самого впливу на глядача, який був у мові оригіналу.

Задля досягнення цієї мети доцільним є використання положень скопос-теорії, авторами якої є К. Райс та Х. Фермеєр. В основі цієї теорії лежить принцип лояльності, який полягає у тому, що фахівець, який здійснює переклад, повинен враховувати особливості культури мови оригіналу та цільової мови. Забезпечення максимально адекватного перекладу із збереженням такого самого ефекту на реципієнтів є складним завданням, проте перекладач повинен докласти максимальних зусиль, аби вихідний текст не суперечив меті тексту мовою оригіналу і водночас відповідав системі культурних цінностей глядача мовою перекладу.

Враховуючи основний принцип скопос-теорії, можна стверджувати, що задля здійснення аудіовізуального перекладу серіалів потрібно трансформувати текст цільової мови, звертаючи увагу на усі характерні особливості культури мови перекладу. Для різних країн та культур характерні свої власні національно-культурні цінності, а їх хибна інтерпретація для реципієнтів перекладу призводить до помилок, що у результаті призводить до неякісного перекладу [5].

Система культурних цінностей України схожа на європейську та американську, проте коли мова йде про культуру країн Азії, то різниця є колосальною. У цій статті фокус дослідження перетинається з особливостями передачі китайської картини світу

у серіалах. За таких обставин, перекладач стикається з двома проблемами: мовною (складнощі в адекватному перекладі китайської мови, для якої характерним є ієрогліфічне письмо) та культурною (традиції, символізм тлумачення різних понять та менталітет).

Саме через те, що фахівці не надають належної уваги моменту адаптації культурних особливостей під час перекладу китайських серіалів, український глядач продовжує надавати перевагу європейським та американським серіалам, у той час, як китайські серіали залишаються менш популярними на території нашої країни.

Для підтвердження цієї думки було проведено опитування за допомогою сервісу Google Form, де 85 опитуваним українцям було запропоновано обрати країну, серіали якої б вони дивилися. Нижче надається результат опитування 85 українців (див. Рис. 1).

Задля детального дослідження усіх тонкощів перекладу китайських телесеріалів необхідно виокремити ключові особливості, які відрізняють їх від інших телевізійних шоу. Китайські серіали відносяться до такого азійського виду ТВ-шоу, який називається «дорама» і посідає чільне місце серед інших видів азійського кіномистецтва. Країною походження цього жанру є Японія, де дорама була екранізацією японських коміксів. Але популярність цього жанру зросла за сприяння Південної Кореї, яка з 2013 є одним із найбільших постачальників кінокартин цього виду. Китай також не відстає у розвитку цього виду кіномистецтва і кожного року пропонує глядачам велику кількість серіалів цього типу.

До основних особливостей дорам, які відрізняють їх від серіалів, країнами походження яких є Європа або Сполучені Штати, у першу чергу можна віднести тривалість кожного епізоду, кількість самих епізодів, наявність у центрі сюжету обов'язкової любовної лінії та культурний колорит.

Починаючи з 2016 року тривалість американських або європейських серіалів становить 45 хвилин – 1 година, а кількість епізодів в одному сезоні становить приблизно 10 серій. У дорамах тривалість кожного епізоду зазвичай становить 1 годну (але є виключення), а кількість епізодів в одному сезоні може досягати 25 серій. Є також стосерійні дорами, але вони не користуються шаленою популярністю, тому що сучасні тренди у світі серіалів диктують вимоги, де небажано, щоб кількість епізодів перевищувала показник у 20 епізодів. Це пояснюється тим, що сюжет втрачає динамічність, а глядач через це втрачає інтерес до перегляду, що у кінцевому результаті впливає на рейтинг переглядів.

Культура також належить до екстраординарного показника дорам, тому що вона займає важливе місце у сюжетній лінії, інтерпретуючи вчинки дійових осіб та тло, на якому відбуваються головні події. Представники азійської культури століттями збері-

гають культурні цінності та традиції, які впливають на сімейні цінності, правила поведінки у суспільстві. Саме це формує ефект чистоти дорам, де відсутня вульгарність та переважає повага, моральні та духовні цінності.

Таким чином, під час здійснення аудіовізуального перекладу китайських дорам, який включає адаптацію власних назв, фахівець повинен враховувати усі особливості цього виду серіалів та використовувати необхідну стратегію перекладу, до яких відносять транскреацію, форенізацію та доместикацію.

Термін «транскреація» утворився шляхом злиття двох англійських слів “translation” «переклад» та “creation” «створення». Він описує зміст інформації у вихідному тексті, який необхідно зробити зв'язковим та актуальним мовою перекладу [9]. Транскреація є творчим видом перекладу, який зберігає ядро джерельної мови.

Ця стратегія є дієздатним інструментом, який можна використовувати для адаптації власних імен персонажів китайських дорам, особливо фантастичних дійових осіб. Тому що специфіка утворення художніх образів має пряме відношення до особливостей їх відтворення під час перекладу, де головним завданням фахівця, який виконує переклад, є відтворення цієї оригінальної цілісності. Це завдання реально виконати, якщо приймаюча мова володіє арсеналом виразних засобів, необхідних для передачі певного символізму імені [3], який буде зрозумілим для приймаючої аудиторії.

Для наочної демонстрації використання стратегії транскреації на практиці можна розглянути приклад адаптації імені персонажа китайської фантастичної дорами. Ім'я 藍忘機 *Lán Wàngjī* можна передати відповідно до прийнятих норм транскрибування китайських власних назв, запропонованих Кірносовою Н.А. Тоді воно виглядатиме наступним чином: *Лань Ванцзі*. Але цей варіант адаптації імені не передає жодної важливої інформації для українського глядача. Якщо звернутися до словника, то саме слово “忘機” *wàngjī* перекладається як «байдушність». Транскрибоване українською мовою ім'я

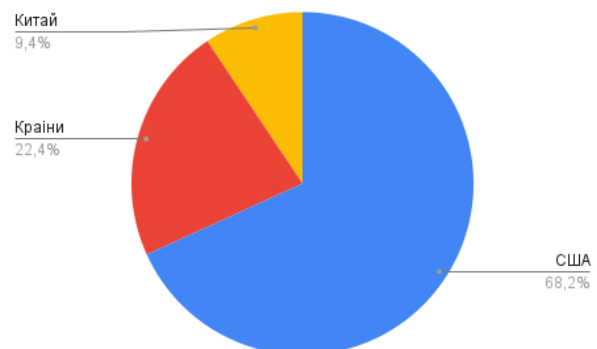

Рис. 1. Питання та відповіді щодо країн походження серіалів, яким би надали перевагу українські глядачі

Лань Ванці не закодує у себе додаткове значення, яке б транслювало значення чогось холодного або байдужого. Саме тому шляхом транскреції можна і треба знайти слово, яке б могло передати відтінок байдужості у своєму значенні та адекватно виконувало роль найменування. Можливими варіантами перекладу, наприклад, могли б бути наступні варіанти: «Байдужий» або «Холод». Більш влучною опцією буде перший варіант, а саме «Байдужий», бо він милозвучно поєднується з прізвиськом *Лань* – *Лань Байдужий*. Якщо творчий варіант імені поєднати із транскрибованим китайським прізвиськом, то у даному випадку буде використано поєднання двох стратегій, а саме транскреції та форенізації (особливості якої будуть описані нижче). За допомогою такого тандему двох стратегій частково вдалося передати звучання китайського імені (збережено вимову прізвиська), але саме ім'я було перекладено українською мовою, закодовуючи у собі певні особливості характеру персонажа. Єдиним недоліком такого перекладу може бути те, що в українського глядача може виникнути відчуття, що у персонажа насправді є інше ім'я, а це свого роду кличка, яка утворилася шляхом переосмислення його вчинків або як загальний опис особистості його персонажу.

Доместикація – це «етноцентричний акт подання чужого і незрозумілого у тексті зрозумілими термінами для країни-реципієнта» [4, с. 330]. Природа використання цієї стратегії полягає у тому, що вона допомагає замінювати особливості культури джерельної мови відповідними культурними аспектами цільової мови, що зменшує відсоток «чужого» і «незрозумілого» у перекладі. У результаті більша частина певних культурних аспектів одомашнюється під час виконання перекладу.

Стратегія одомашнення також є дієвим засобом передачі власних назв під час перекладу китайських серіалів. У наступному прикладі буде продемонстровано переклад такої категорії власних назв, як зброя. “三毒” *Sāndú* – це меч, назву якого так само можна передати звичайним транскрибуванням, у результаті чого отримаємо назву *Саньду*. Проте тут присутня така ж сама проблема, як і з попереднім прикладом передачі імені: протягом процесу транскрибування втрачається важлива семантична інформація, яка допомагає зрозуміти специфіку цього предмета. Якщо перекласти назву, то результатом буде переклад «три отрути», що у буддизмі символізують три вади, які характерні для живих істот (жадібність, гнів та тупість). Отже, для кращого розуміння природи цього меча глядачу необхідно почути варіант перекладу, який би передавав цю інформацію. Саме тому можна запропонувати наступний варіант перекладу: «Меч смертних гріхів». В адаптованому варіанті повністю відсутня інформація щодо трьох вад, тому що в українській культурі відсутнє таке поняття, якщо його передавати, воно буде «чужим» у тексті перекладу. Вираз

«смертні гріхи» навпаки звучатиме зрозуміло для української аудиторії, тому що він є одомашненим та пристосованим під особливості нашої культури.

Для попереднього прикладу також можна було використати варіант перекладу «Меч трьох отрут», але це потребуватиме додаткового пояснення цього культурологічного аспекту. І в такому випадку буде використана стратегія форенізації.

Форенізація (від. англ. Foreignization («очуження»)) – трансформація повідомлення шляхом збереження та точного відтворення особливостей культури джерельної мови [6]. Особливістю цієї стратегії є те, що вона сприяє ознайомленню реципієнта з іноземною культурою.

Стратегія форенізації може бути також використана для адаптації назв архітектурних споруд у дорамах. Наприклад, “观音寺庙” *Guānyīn Sìmiào* – *Ґуаньїнь* (транскрибований варіант) – назва, яка позначає храм. За посередництвом транскрибування було відтворено першу частину назви, а саме “观音”. “寺庙” означає «храм, монастир». Можна залишити варіант «храм Ґуаньїнь». Але варто зробити усе можливе, аби передали вихідне семантичне значення назви. “观音” також є іменем богині милосердя у китайській культурі, на честь якої храм і отримав свою назву. Саме тому доречним варіантом перекладу може бути – «храм Богині Милосердя». Український глядач розумітиме, що це певна богиня, але у його власній культурі відсутнє таке божество, а отже необхідно буде вжити додаткове пояснення.

Як видно з вище зазначених прикладів, усі три види стратегій перекладу можуть забезпечити достатньо високий рівень адаптації цільового тексту під приймаючу культуру.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання перекладу китайських телевізійних шоу залишається відносно молодим та маловивченим у сфері загального перекладознавства. Проте зростання популярності перегляду цих кінопродуктів серед українського населення свідчить про необхідність продовження подальших досліджень в цій області задля забезпечення максимально якісного перекладу та популяризації китайської культури.

Для подальшої активізації покращення процесів перекладу саме цього сегменту необхідно продовжити пошук основних помилок, які можуть виникати у процесі перекладу та впливати на його якість, а також встановити основні стандарти, які фахівці у сфері перекладознавства могли б використовувати задля досягнення якісного результату.

Для реалізації цього завдання майбутні перекладачі повинні не лише вивчати основні теоретичні аспекти здійснення перекладу, а й закріплювати вивчене практично. Одним із можливих шляхів

вирішення цієї проблеми є створення додаткового курсу, який би слугував доповненням до такої дисципліни як перекладознавство. Звичайно, треба враховувати, що не всі студенти зацікавлені сферою кіноперекладу, тому такий курс практичних занять може бути вибіркоким та викладатися студентам старших курсів бакалавру або магістратури.

Перспективними напрямками у сфері кіноперекладу вбачаються наступні: дослідження переда-

чі китайських жартів, формування основних шляхів передачі елементів китайської культури, пошук мовних засобів, які б могли передавати особливості китайської фонетичної системи у мові персонажів, зменшення помилок під час транскрибування китайських імен персонажів, формування основних способів передачі прихованого символізму китайських слів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гридасова, О. І. (2014). Кінодискурс як об'єкт навчання кіно перекладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2, 102–107.
2. Мельник, А. П. (2015). Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 58, 110-112.
3. Ребрій, О. В. (2010). Творчий аспект передачі мови персонажів фантастичного твору в англо-українському перекладі. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки. 89, 108-113.
4. Царенко, О. О. (2020). Стратегії форенізації та доместикації при перекладі міжнародної реклами та продуктів кіно-та телеіндустрії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: «Філологічні науки». 2, 328-334.
5. Hall, E. (1990). *Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans*. Yarmouth: Intercultural Press.
6. Wang, F. (2014). An Approach to Domestication and Foreignization from the Angle of Cultural Factors Translation. *Theory and Practice in Language Studies*. 4, 11, 2423-2427.
7. Ranzato, I. (2016). *Translating Culture Specific References on Television: The case of dubbing*. London: Routledge.
8. 赵春梅. (2002). 论译制片翻译中的四对主要矛盾. *中国翻译*. 4, 51-53.
9. Alsan, M. (2020). What's Transcreation? Retrieved from <https://wglot.com/blog/transcreation/>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 郑伟文、陈家霖. “陈情令”. 2019.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Svitlana Virotschenko – PhD, Associate Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods of V. N. Karazin Kharkiv National University; the Dean of the School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: s.a.virotschenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7927-5696>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=c54DLtUAAAAJ>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/SvetlanaVirotschenko>

Mariia Yakutovych – Second-year Graduate Student at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: yakutovichmary@gmail.com

PECULIARITIES OF PROPER NAMES ADAPTATION THROUGH USING STRATEGIES OF TRANSCREATION, DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION DURING FILM TRANSLATION OF CHINESE TV SHOWS

The article is dedicated to the peculiarities of adapting proper names through using such translation strategies as transcreation, domestication, and foreignization during film translation of Chinese TV shows. It has been defined that the field of translation studies, which focuses on the study of the translation segment of Chinese film products, is relatively young, and therefore requires more detailed research, due to the growing popularity of Chinese television series among Ukrainian viewers. The concept of “series” as a separate genre of cinematography has been specified. Common features of movies and TV series audiovisual translation are demonstrated. A detailed explanation of the concept of “Chinese drama” is provided and the main features of this Asian television show type are enumerated. By conducting the survey, it is shown that the Ukrainian audience prefers American and European TV shows to Chinese ones. The main statement of the skopos-theory is investigated and its use in film translation of series is analyzed. It is established that transferring the system of cultural values of the source language to the target language affects the perception of the film translation by the recipient. Methods of transcreation, domestication, and

foreignization, are detailed. The practical use of translation strategies during the adaptation of proper names, that belong to such categories as characters names, names of weapons and architectural structures, is investigated. It has been proven that all three translation strategies can be applied to adapt proper names in film translation. It has been also proven that these translation strategies can be leveraged simultaneously to translate a proper name in film translation. It is supposed to encourage students' practical use of the film translation standards to translate Chinese film products. Prospective research areas of film translation of Chinese television shows are enumerated.

Keywords: *audiovisual translation, domestication, drama, film translation, foreignization, skopos theory, transcreation, TVshow.*

REFERENCES

- Czarenko, O. O. (2020). Strategiyi forenizaciyi ta domestykaciyi pry perekladi mizhnarodnoyi reklamy ta produktiv kino- ta teleindustriyi. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: «Filologichni nauky»*. 2, 328-334.
- Grydasova, O. I. (2014). Kinodyskurs yak ob'ekt navchannya kino perekladu. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. 2, 102-107.
- Hall, E. (1990). *Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans*. Yarmouth: Intercultural Press.
- Melnyk, A. P. (2015). Kinopereklad yak osoblyvyj typ audiovizualnogo perekladu. *Naukovizapysky Nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya»*. Seriya: *Filologichna*. 58, 110-112.
- Ranzato, I. (2016). *Translating Culture Specific References on Television: The case of dubbing*. London: Routledge.
- Rebrij, O. V. (2010). *Tvorchyj aspekt peredachi movy personazhiv fantastychnogo tvorv v anglo-ukrayinskomu perekladi. Naukovi zapysky. Seriya: filologichni nauky*. 89, 108-113.
- Wang, F. (2014). An Approach to Domestication and Foreignization from the Angle of Cultural Factors Translation. *Theory and Practice in Language Studies*. 4, 11, 2423-2427.
- 赵,春梅. (2002). 论译制片翻译中的四对主要矛盾. *中国翻译*. 4, 51-53.
- Alsan, M. (2020). What's Transcreation? Retrieved from <https://weglot.com/blog/transcreation/>.

LIST OF DATA SOURCES

郑伟文、陈家霖.“陈情令”. 2019.

The article was received by the editors 19.10.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-03

УДК 811.111'42:82–312.4

О. Д. Нефьодова

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: olena.nefyodova@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-7328-8709>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=en&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7svIbdva_jg0PBVw-AdA_Jexe7ZoEmGkwq5GAzyLjwV958kBaLhLk3UaHD5xz012dzwO1ZJ3qF3xnojXo3c1dP_HrbQw&user=Q6epvZcAAAAJ;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olena_Nefyodova

Інтертекстуальність на полі медій: еколінгвістичний ракурс (на матеріалі англійськомовної літератури)

У статті розглянуто вплив актуалізації прецедентних текстів англійськомовної літератури на екологічність комунікації в художньо репрезентованому політичному та педагогічному контексті спілкуванні на матеріалі сучасних кінострічок. Інтертекстуальна актуалізація таких прецедентних текстів у формі цитат розглянута як складова комунікативної діяльності членів відповідних лінгвокультур, що відбувається у форматі діалогу, в якому один з комунікантів цитує фрагмент прецедентного тексту, важливого для відповідної лінгвокультури, а інший завершує цитування або забезпечує його атрибуцію, реалізуючи парольну функцію цитати-інтертексту. Таку інтертекстуальну актуалізацію базових та маргінальних прецедентних текстів національної літератури досліджено як спосіб конструювання спільної лінгвокультурної ідентичності співрозмовників, що є важливою, хоча й не вирішальною, передумовою екологічності комунікації, унісонності/конфронтаційності встановленого контакту. Реалізація парольної функції інтертекстом художніх текстів в процесі розгортання діалогу ґрунтується на успішності/неуспішності інтеграції таких цитат до реплік комунікантів, яка має когнітивне підґрунтя та спирається на спільний для співрозмовників фонд прецедентних феноменів. Обраний ракурс дослідження підвищує експланаторний потенціал класичної текстоцентричної теорії інтертекстуальності завдяки аналізу когнітивних аспектів та комунікативних наслідків процесів цитації художніх текстів.

Ключові слова: британська та американська художня літератури, екологічність, комунікація, прецедентні тексти, прецедентні феномени, теорія інтертекстуальності, цитата.

1. ВСТУП

Художня література, зокрема література англійськокомовних країн, надає матеріал та осередок для реалізації міжтекстових зв'язків, які досліджуються теорією інтертекстуальності. Теорія інтертекстуальності зародилася в пост-структуралістських розвідках Р. Барта та Ю. Крістєвої, котрі досліджували смислову відкритість тексту та динамічність його означування. Основоположний текстоцентризм класичної теорії інтертекстуальності проявляється у виборі її основного об'єкту дослідження: художнього тексту, який розглядається як фіксований або відкритий для інтерпретації самодостатній результат та осередок міжтекстових взаємодій різних типів. Маніфестації інтертекстуальності на рівні тексту традиційно досліджуються на предмет їхньої маркованості, структури, типологічної приналежності, інтегрованості до тексту-приймача, філіації, розпізнання реципієнтом тощо. Через такий дослідницький ракурс та вибір об'єкта дослідження класична теорія інтертекстуальності залишає поза увагою когнітивне підґрунтя встановлення будь-яких міжтекстових відносин, а також комунікативну обумовленість останніх. У цій розвідці ми намагаємось розширити ракурс інтертекстуальних досліджень та підвисити їхній експланаторний потенціал, розглядаючи когнітивні та комунікативні аспекти актуалізації інтертекстуальності художніх текстів із застосуванням сучасного еколінгвістичного підходу, що й зумовлює а к т у а л ь н і с т ь роботи.

Загальнонаукова методологія екологізму та екологічний підхід у лінгвістиці передбачає дослідження мови як засобу організації суспільства і розумового освоєння дійсності у природному, сім'ютичному, соціокультурному, комунікативному, когнітивному контексті [5, с. 128], а також взаємин між мовою та суспільством, що використовує мову як один зі своїх кодів [8, с. 41]. Застосовуючи методологію еколінгвістики на теренах пануючої сьогодні когнітивно-комунікативної парадигми, теорія інтертекстуальності зможе не обмежуватися дослідженнями тексту як матеріального продукту мовленнєвої діяльності на предмет ідентифікації та філіаційної інтерпретації інтертекстуальних включень. Сучасна еколінгвістична теорія інтертекстуальності передбачає дослідження когнітивно-комунікативних процесів та їхніх наслідків, які визначають міжтекстові контакти: утворення прецедентних феноменів, структурування та застосування їхнього фонду, формування та реалізації лінгвокультурної ідентичності мовця, встановлення інтертекстуальних, інтердискурсивних та інтермедіальних зв'язків в комунікації та їхнього функціонального (комунікативного та лінгвокультурного) навантаження.

Отже мета нашого дослідження полягає в тому, щоб продемонструвати, як застосування еле-

ментів методології комунікативної та когнітивної лінгвістики та еколінгвістики може посилити експланаторність теорії інтертекстуальності. Для цього проводиться комплексний аналіз об'єкта нашої розвідки – інтертексту прецедентних художніх текстів британської та американської літератур, комунікативна актуалізація якого сприяє проявленню лінгвокультурної ідентичності мовця при забезпеченні комунікаційної кооперації/конфронтації. Г и п о т е з о ю дослідження є теза про те, що, залежно від контексту актуалізації, інтертекстуальні включення можуть сприяти або перешкоджати екологічності комунікації, маніфестуючи лінгвокультурну ідентичність комунікантів як прийнятну або неприйнятну та сприяючи їх кооперації/конфронтації. М а т е р і а л о м аналізу слугують фрагменти сучасного англійськокомовного кінодискурсу, в якому у вигляді інтертексту актуалізуються хрестоматійні художні тексти британської та американської літератур.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Для формування ідентичності людини, її існування та комунікації з іншими людьми не менш важливим за фізичне середовище є лінгвокультура. Дослідження лінгвокультури як комунікативного простору з позицій лінгвістичного екологізму та із застосуванням його методології може стати новим етапом у розвитку лінгвокультурології та теорії інтертекстуальності. Новий дослідницький ракурс, що, зокрема, акцентує соціокультурні та контекстні аспекти комунікації дозволяє розглядати усі інтертекстуальні процеси, котрі матеріалізуються в окремому тексті, як результат когнітивно-комунікативної діяльності відповідних членів окремої лінгвокультурної спільноти.

Екологічним середовищем для когнітивно-комунікативної діяльності людини є лінгвокультура. Розглядатимемо її як синергійне сполучення мови і культури, зафіксоване та засвоєне певною етномовною свідомістю [2, с. 163] в процесі комунікації; опосередкований мовою ціннісно-смісловий простір, елементами якого є, зокрема, художні прецедентні тексти. Носіями окремої лінгвокультури є члени лінгвокультурної спільноти, котрі стають такими, формуючи відповідну лінгвокультурну ідентичність протягом всього життя. Спираючись на визначення, запропоноване Ф.С. Бацевичем [1], розуміймо лінгвокультурну ідентичність як результат лінгвокультурної ідентифікації; відчуття особистістю своєї приналежності до певного етносу, встановлення духовного взаємозв'язку між собою та своїм народом, поділення почуттів приналежності до певної національної культури й мови через засвоєння комплексу одиниць культурної пам'яті (понять, концептів, уявлень, зокрема стереотипів, символів, метафор, прецедентних феноменів та сценаріїв), засвоєних суб'єктом в процесі соціалізації.

Таким чином, невід'ємною складовою лінгвокультурної ідентичності члена лінгвокультурної спільноти є знання прецедентних феноменів та компетентне оперування ними. Прецедентні феномени можна розглядати як когнітивні утворення, які формуються внаслідок колективного суб'єктивного, емоційно-образного сприйняття феноменів дійсності в умовах певної культури та входять до когнітивної підсистеми лінгвокультури; суб'єктивно опосередкованими складовими культури, що реалізуються в мові. Базовими параметрами прецедентних феноменів є їхня загальна відомість, емоційна значущість та когнітивна релевантність для членів окремої лінгвокультурної спільноти та частотна відтворюваність в їхній комунікації. Сукупність прецедентних феноменів окремої лінгвокультури утворює багат шаровий інтертекстуальний фонд; його розширюваність відповідає розширюваності спільнот відповідної лінгвокультури.

Лінгвокультурна ідентичність мовця є основою комунікації, в якій виявляється культурно-специфічна мовна свідомість та поведінка комунікантів. Саме в комунікації членів лінгвокультурної спільноти, які мають власну лінгвокультурну ідентичність, реалізують інтертекстуальність, котру можна розглядати як комунікативну категорію, що передбачає актуалізацію прецедентних феноменів, властивих окремій лінгвокультурі, для передачі культурно-маркованих смислів, що відбувається виключно під час комунікативної взаємодії. Саме для дослідження процесів актуалізації інтертекстуальності у дискурсі ефективно застосовувати методологію еколінгвістики.

Сучасний підхід до розуміння поняття дискурсу [7] передбачає його тлумачення як процесу соціально обумовленої мовленнєвої взаємодії, що описується в термінах соціально значущих дій та стратегій, які виконуються учасниками спілкування в рамках певних, релевантних для даної лінгвокультури комунікативних ситуацій. Актуалізація прецедентних феноменів в дискурсі виконує цілий комплекс функцій, які є різновидами базових комунікативної та когнітивної функцій мови. Власне природа прецедентних феноменів та відповідного інтертексту як культурно залежних, загально відомих та відтворюваних одиниць зумовлює особливості їхнього інформаційного та референційного потенціалу, які переважно залежать від пресупозицій комунікантів та актуалізуються в непрямих мовленнєвих актах. Тому відтворення прецедентних феноменів в комунікації переважно виконує експресивну, емотивну, естетичну, фатичну/контактну та, зокрема, парольну функції, актуалізуючи лінгвокультурну ідентичність комунікантів, що сприяє або перешкоджає екологічності контакту між ними.

Саме парольна функція інтертексту зумовлює те, що актуалізація прецедентних феноменів в комунікації часто набуває форму діалогічного обмі-

ну інтертекстами, який ініціюється комунікантом, щоб перевірити обізнаність співрозмовника з відповідними прецедентними текстами конкретної лінгвокультури та підтвердити, що комуніканти мають аналогічну лінгвокультурну ідентичність та належать до однієї лінгвокультурної спільноти. Актуалізація прецедентних феноменів може сприяти виникненню довіри між комунікантами та зменшенню комунікативної дистанції та, в окремих ситуаціях, переходу від інституційного дискурсу до більш інтимного, побутового, що супроводжується зміною комунікативних ролей (див. також [9, с. 55]). Можна виділити два типових сценарію такого інтертекстуального обміну, коли комунікант більш високого статусу 1) починає цитування певного прецедентного тексту, а його співрозмовник нижчого статусу атрибує цитату, наводячи ім'я автора процитованого тексту або назву відповідного твору, або 2) співрозмовник щонайточніше закінчує незавершену цитату, демонструючи свою обізнаність та відповідну лінгвокультурну ідентичність – приналежність до спільної з іншим комунікантом лінгвокультури. Саме спільність або, хоча б, співставність лінгвокультурної ідентичності комунікантів зазвичай гармонізує їхню взаємодію, сприяє досягненню взаєморозуміння в процесі комунікації, і може посилити екологічність контакту та його унісонність (див. [8, с. 41]).

Приклад 1 ілюструє саме таке підсилення екологічності комунікації завдяки актуалізації прецедентного для британської лінгвокультури художнього тексту: поеми Т.Б. Маколея "Horatius at the Bridge" зі збірки "Lays of Ancient Rome" (1842) в епізоді розмови прем'єр-міністра В. Черчіля з пересічними англійцями у лондонському метро з історичного художнього фільму "Darkest Hour" про події Другої світової війни у Великій Британії.

Приклад 1

WINSTON: Will you never give up?

YOUNG GIRL: Never.

Touched, he crosses and sits down opposite the child.

WINSTON (to YOUNG GIRL):

"Then out spake brave Horatius,

The Captain of the gate:

To every man upon this earth

Death cometh soon or late.

And how can man die better

Than facing fearful odds – "

WEST INDIAN MAN:

"– for the ashes of his fathers

And the temples of his gods."

Everyone is moved. WINSTON, himself, has tears in his eyes. He wipes his eyes with a handkerchief. (Darkest Hour)

У рамках класичної текстоцентричної теорії інтертекстуальності включення відповідного інтертексту до репліки В. Черчіля з діалогу з неназва-

ною англійською дівчинкою та афро-американцем можна пояснити передусім тематичною близькістю прецедентного тексту поеми Т.Б. Маколея та повного тексту діалогу, що розгортається в цьому епізоді: в обох йдеться про незламність невеликої кількості захисників вітчизни перед навалюю незчислених загарбників. Інтертекстуальна актуалізація поеми розширює її референцію та встановлює таку контекстуальну еквонімію низки її аспектів прецедентності та елементів актуальної ситуації:

Доповнюючи текстоцентричну теорію інтертекстуальності когнитивним ракурсом, можна стверджувати, що на більш глибинному, когнитивному рівні, інтертекстуальна актуалізація прецедентного тексту поеми Т.Б. Маколея в розглянутому діалозі та зміна референції поеми відповідно до реалій актуальної ситуації уможливлується актуалізацією обома текстами концептів ВІЙНА, ПАТРІОТИЗМ, СТІЙКІСТЬ. Також, хоча окремі аспекти прецедентності поеми Т.Б. Маколея знаходять неточні відповідники в актуальній ситуації (так, за матеріалом проаналізованого фрагмента не можна доказово стверджувати, хто саме з двох співрозмовників Черчіля є відповідником Ларція, а хто – Гермінія) або зовсім їх не знаходять (неясно, яка винагорода очікує британського героя), актуалізація саме цього прецедентного тексту успішно виконує проспективну функцію та віщує Британії перемогу,

виставляючи актуальну британську ситуацію, позбавлену об'єктивних передвісників перемоги, як еквонімічну ситуацію, що закінчиться змальованою перемогою з давньоримської історії. Утім, інтертекстуальний ефект поеми Т.Б. Маколея не закладений в її тексті *per se* та ґрунтується на асоціаціях, які вибудовуються комунікантами та глядачами, що можна вважати ілюстрацією інтердискурсивності (див. [7, с. 53]) та гнучкості політичного дискурсу.

Аналізу діалогу на рівні текстових структур недостатньо для розуміння того, як інтертекстуальна актуалізація прецедентного тексту поеми сприяє екологічності комунікації та відповідному комунікативного ефекту. Лише доповнення теорії інтертекстуальності елементами дискурсивного аналізу з врахуванням надвербальних складових діалогу (на матеріалі відповідного відеофрагменту, див. [6]), а також ролі лінгвокультурної ідентичності співрозмовників дозволяє це дослідити.

З точки зору протікання діалогу, актуалізація прецедентного тексту В. Черчілем уможливується високим офіційним статусом прем'єр-міністра для пересічних слухачів та анізотропністю досліджуваного дискурсу (він є інституційним для пасажирів, які слухають свого прем'єр-міністра та відповідають на його питання та псевдо-персональним для В. Черчіля, котрий як приватна особа користується метро разом з іншими і занурений з

Прецедентний текст "Horatius at the Bridge"	Актуальна ситуація Загроза вторгнення фашистської армії на територію Великої Британії
Вітчизна у небезпеці перед навалюю загарбників	
Рим "the ashes of his fathers/and the temples of his gods"	Велика Британія
Голова нації у небезпеці	
the Consul	King George VI
Непереможний духом захисник, ціною життя готовий боронити Вітчизну	
(brave) Horatius	Winston Churchill
Добровільні помічники захисника, які битимуться обабіч нього	
Spurius Lartius, Herminius	Young Girl, West Indian Man
Пересічні громадяни, яких об'єднає для опору приклад героя	
Romans	пасажери метро як уособлення пересічних британців
Вожді-загарбники	
Lars Porsena (false) Sextus	Гітлер Мусоліні
Військо загарбників	
незлічена армія, конфедерація союзників "The foot are fourscore thousand, The horse are thousands ten"	незлічена армія фашистів
Водна перешкода, що боронить Вітчизну:	
the Tiber	Ла-Манш
Нагорода герою-переможцю	
[vast tracts of] corn-land, molten image [commemorating statue]	?

ними в *small talk*; див. [4]). Така особливість ситуації спілкування дозволяє високопосадовцю ініціювати розмову, ставити питання та брати на себе переважну комунікативну ініціативу та більшу комунікативну роль.

Продовження цитати іншим пасажиром нижчого комунікативного статусу уможливується миттєвим ваганням В. Черчіля (див. [3, с. 16]), спричиненим його розчуленим схлипом, котрий експлікує емотивність та експресивність цитування та лінгвокультурну цінність цитати для мовця. Знання прецедентного тексту, периферійного навіть для британської лінгвокультури, імовірно чужинцем маркує його як «свого» і викликає відповідну поведінку сприйняття, яка характеризується застосуванням стратегій позитивної ввічливості: Черчіль миттєво скорочує дистанцію між ними, 1) повертаючись до співрозмовника обличчям; 2) посміхаючись до нього крізь сльози; 3) простягаючи до нього руку та 4) потискаючи його руку, покладену долонею вниз. У свою чергу, співрозмовник В. Черчіля не віднімає руки та посміхається у відповідь, також застосовуючи стратегії позитивної ввічливості (див. [6]). Таке скорочення дистанції імплікує, що В. Черчіль ігнорує очевидні відмінності, які маркують його співрозмовника як чужинця (расову, національну та класову приналежність), та сприймає його лінгвокультурну ідентичність як споріднену саме завдяки комунікативній актуалізації ним відповідного прецедентного тексту.

Водночас, як показує приклад 2 (епізод конфронтації студента афро-американця та його вчителя з кінострічки *"Finding Forrester"*), комунікативна актуалізація прецедентних текстів за наведеними вище типовими сценаріями атрибуції/завершення в форматі діалогу, що сигналізує про аналогічність лінгвокультурної ідентифікації співрозмовників, не є запорукою екологічності комунікації.

Приклад 2

Jamal continues to stand, continues to lock gazes with Crawford.

"All right, Mr. Wallace, let's see what you know." [...]
"It is a melancholy truth that even--"

"--that even great men have poor relations." Dickens.

[...Crawford] glared at Jamal. "You will hear the beat of a horse's feet and the swish of a--"

"Kipling," Jamal finished.

"All great truths begin as--"

"Shaw," Jamal said.

Crawford clenched his fists. "Man is the only animal that--"

"--blushes." Mark Twain." Jamal spread his arms and shrugged. "C'mon, man, is that the best you can do to humiliate me?"

Crawford slammed a fist on the side of the lectern; [...]
"Get out, Wallace. Get out."

"Sure, I'd be glad to." Jamal gathered his books. (Finding Forrester)

Як видно з наведеного прикладу, студент демонструє виключну обізнаність на прецедентних для англomовної культури текстах, що має сигналізувати про аналогічність лінгвокультурної ідентичності комунікантів. Водночас, дискурсивна тактика актуалізації прецедентних феноменів в діалозі, яка у прикладі 1 спричинила зближення та підвисила екологічність комунікації, не спрацьовує: в прикладі 2 комунікація має закінчитися конфронтацією. Причини такої неекологічності комунікації можна дослідити, якщо вийти за рівень безпосередньо тексту художнього твору з прикладу 2 та застосувати еколінгвістичний підхід для дослідження ширшого контексту із залученням відповідного відеофрагменту екранізації роману *"Finding Forrester"*.

Як і приклад 1, приклад 2 ілюструє інституційний дискурс, але іншої сфери: освіти, для якого характерним є конфронтаційність. Професор Крофорд має більш високий комунікативний статус, ніж його студент-співрозмовник Джамал Волес. Протягом всього діалогу Крофорд застосовує стратегії негативної ввічливості, підкреслюючи свій статус: він ініціює діалог, вживає офіційне звернення (*"Mr Wallace"*), використовує непрямі мовленнєві акти не для отримання інформації, а для демонстрації невігластва опонента, загрожуючи його позитивному обличчю. Невербальна складова комунікації також свідчить про відсутність зближення: дистанція між комунікантами складає кілька метрів (статус професора підкреслюється його знаходженням за кафедрою), між ними є перешкоди (меблі), кульмінація конфронтації настає, коли професор видаляє студента зі свого простору, виганяючи його з класу. Волес навпаки намагається зменшити дистанцію та трансформувати інституційний дискурс у персональний, використовуючи розмовні одиниці (*c'mon*), звертаючись до вищого за статусом комуніканта за допомогою розмовного апелювання *"man"* та намагаючись невербально зменшити дистанцію, залучивши його до свого простору (*"spread his arms"*). Ще однією маніфестацією невідповідності лінгвокультурних ідентичностей комунікантів є академічний акцент викладача, котрий озвучує фарінгальний [h] у питальному слові *"why"*, у порівнянні з маркованою інтонацією та вимовою, до якої вдається афро-американський студент. Таким чином, співпадіння лінгвокультурної ідентичності комунікантів на рівні володіння системою прецедентних феноменів відповідної лінгвокультури виявляється недостатньо для забезпечення екологічного контакту, коли їх цінності, статус та комунікативні наміри не співпадають.

3. ВИСНОВКИ

Інтертекстуальна актуалізація прецедентних феноменів, зокрема хрестоматійних текстів художньої літератури – складний когнітивно-комунікативний феномен, що відбувається в просторі окре-

мої лінгвокультури під час контакту її членів, які мають сумісну або несумісну лінгвокультурну ідентичність. Така актуалізація може використовуватися для забезпечення екологічності комунікації (наприклад, в політичному чи педагогічному дискурсі, стратегії яких можуть бути спрямовані на досягнення унісонності або конфронтації зі співрозмовником). Доповнення традиційного текстоцентричного аналізу інтертексту прецедентних феноменів елементами еколінгвістичного аналізу, спрямова-

ного на комплексне дослідження контексту спілкування, сприяє підвищенню експланаторного потенціалу класичної теорії інтертекстуальності та глибшому розумінню когнітивного та комунікативного потенціалу інтертекстуальності.

Перспективним для подальшого дослідження вбачається застосування методології еколінгвістики для глибинного аналізу процесів інтертекстуальної актуалізації різних прецедентних феноменів в різних типах дискурсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф.С. (2009). Словник термінів міжкультурної комунікації, 2009. Відновлено з: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/i> (станом на 15 листопада 2022 р.)
2. Матузкова О.П. (2020). Лінгвокультура як синергія мови, культури та свідомості. *Соціолінгвістика. Лінгвокультурологія. Когнітивна лінгвістика*, 27, 160–172.
3. Матюхіна Ю.В. (2016). Маркери хезитації в сучасній англійській мові. *Сьомий міжнародний науковий форум «Сучасна філологія: дослідницький потенціал»: тези доповідей*. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Ч.2. 16–17.
4. Матюхіна Ю.В. (2014). Small talk як різновид англійської фатичної метакомунікації: аспект діячності *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Сер. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 1102, вип. 77, 65–70.
5. Пасинок В.Г., Морозова О.І., Самохіна В.О. (2017). Еколінгвістичний підхід до аналізу іноземних мов та педагогічного процесу їх навчання в українських вишах. *Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 23-24 листопада. Суми: СумДУ. 128–132. Відновлено з: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67176> (станом на 15 листопада 2022 р.)
6. Солощук Л.В. (2014). Семіотика комунікативної взаємодії в англійському діалогічному дискурсі. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*, 1102, 11–18.
7. Шевченко І.С. (2009). Інтердискурсивність політичного дискурсу. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. Вип. 848, 53–57.
8. Шпак О.В. (2019). Екологічність комунікативного контакту в британському політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 8. Т. 2. 40–45.
9. Lavrynenko I., Shevchenko I. Turn-Taking in Cinematic Discourse: Linguistic Characteristics and Practical Implications for ESP Teaching. *Advanced Education*. 2019. Issue 12. 55–63. Retrieved from: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.155922> (Accessed 15 November 2022)

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ellison J.W. (2000). Finding Forrester. Turtleback Books, 192.
2. Finding Forrester (2000). Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=xSnraJOeOyM> (Accessed 15 November 2022)
3. Macaulay T.B. (1842). Horatius at the Bridge. In: Macaulay T.B. Lays of Ancient Rome. Retrieved from: <https://www.bartleby.com/360/7/158.html> (Accessed 15 November 2022)
4. McCarten A. (2018). Darkest Hour (script). Retrieved from: <https://www.scripts.com/script-pdf/1389> (Accessed 15 November 2022)
5. The People of England Scene (8/10) In: Darkest Hour (2017). Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=Ts-8WRHAQvk4> (Accessed 15 November 2022)

Стаття надійшла до редакції 03.11.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Olena Nefyodova – Associate Professor at English Philology Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: olena.nefyodova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-7328-8709>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=en&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7svIbdva_jg0PBVw-AdA_Jexe7ZoEmGkwq5GAzyLjwV958kBaLhLk3UaHD5xz0I2dzw01ZJ3qF3xnojXo3c1dP_HrbQw&user=Q6epvZcAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olena_Nefyodova

INTERTEXTUALITY IN THE MEDIA: ECOLINGUISTIC APPROACH (BASED ON ENGLISH FICTION)

The article researches into the effects of references to English fiction in political and pedagogic communication contexts as represented in contemporary feature films. Intertextual references to such fiction texts in the form of quotations are analyzed as an integral component of communication between representatives of the respective linguistic cultures. Such communication often takes the form of a dialogue, in which one communicator quotes a precedent text fragment, important for the respective linguistic culture, and the other completes the quote or identifies it, using the quoted intertext to perform the password function. Such intertextual referencing of core or marginal anthologized texts of a national literature is studied as a way for communicators to construct their shared linguistic-cultural identity, which is seen as an important, though not decisive premise of either communicative concordance or confrontation. The password function performed by the intertext of such fiction texts during a dialogue relies upon cognitively underpinned (un)successful integration of such quotations into the dialogue of the co-locutors sharing the library of culturally-specific reference texts. The chosen perspective, envisaging an analysis of cognitive aspects and communicative effects of quoting fiction texts, expands the explanatory potential of the classic text-centred theory of intertextuality and reveals a new dimension in intertextual referencing.

Keywords: *British and American fiction, communication, ecology, quotation, reference phenomena, reference texts, theory of intertextuality.*

REFERENCES

- Batsevych F.S. (2009). Slovník terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Glossary of Terms of Intercultural Communication] Retrieved from: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/i> (in Ukrainian) (Accessed 15 November 2022).
- Matuzkova O.P. (2020). Lingvokultura yak synergiia movy, kultury ta svidomosti [Linguistic Culture as Synergy of Language, Culture and Conscience]. *Sociolingvistyka. Lingvokulturalogii. Kognityvna Lingvistyka*. – Sociolinguistics. Linguistic Culture Studies. Cognitive Linguistics, 27, 160–172 (in Ukrainian).
- Matykhina Yu.V. (2016). Markery khezitatsii v suchasnyy angliyskiy movi [Hesitation Markers in Modern English]. 7 Mizhnarodna Konferentsiya Suchasna Filologiya: Doslidnytskiy Potentsial Kharkiv [Proc. 7th Int. Conf. Contemporary Philology: Research Potential, 2016 Kharkiv], 16–17 (in Ukrainian).
- Matykhina, Yu.V. (2014). Small talk yak riznovyd angliyskoyi fatychnoyi metakomunikatsii: aspekt diakhronii [Small Talk as a Variety of English Phatic Metacommunication: Diachronic Aspect]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina*. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger, 1106, 65–70 (in Ukrainian).
- Pasynok, V.G., Morozova, O.I., Samokhina, V.O. (2017) Ekolingvistychnyi pidkhid do analizu inozemnykh mov ta pedagogichnogo protsesu yikh navchannia v ukrainskykh vyshakh [Ecolinguistic Approach to the Analysis of Foreign Languages and the Pedagogic Process of Their Training in Ukrainian Universities]. Proc. of 1st All-Ukrainian Conference: “High-Quality Linguistic Education in Modern Globalized World”, 23–24 Nov. (pp. 128–132). Sumy: SumDU. Retrieved from: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67176> (in Ukrainian) (Accessed 15 November 2022).
- Soloshchuk, L.V. (2014). Semiotyka komunikatyvnoyi vzayemodii v angломovnomu dialogichnomu dyskursi [Semiotics of Communicative Interaction in English Dialogic Discourse]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina*. V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger, 1102, 11–18 (in Ukrainian).
- Shevchenko. I.S. (2009). Interdiskursyvnist' politychnogo dyskursu [Interdiscursivity of Political Discourse]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina*. V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger. 848. 53–57 (in Ukrainian).
- Shpak, O.V. (2019). Ekologichnist' komunikatyvnoho kontaktu v brytanskomy politychnomy dyskursi [Ecology of Communicative Contact in British Political Discourse]. *Zakarpatski filologichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 8, Vol. 2, 40-45 (in Ukrainian).
- Lavrynenko I., Shevchenko I. Turn-Taking in Cinematic Discourse: Linguistic Characteristics and Practical Implications for ESP Teaching. *Advanced Education*. 2019. Issue 12. 55–63. Retrieved from: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.155922>. (Accessed 15 November 2022).

The article was received by the editors 03.11.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-04

УДК 80:316.61

Л. С. Піхтовнікова

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

професор кафедри східних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: lpichtov@gmail.com ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa

Відображення соціокультури у мові, мовленні та художній літературі

У статті висвітлено зв'язок соціокультури з мовою, мовленням і художньою літературою, які розглядаються як семіотичні системи, що дозволяє встановити взаємозв'язки між їхніми складовими. Досліджено багатоаспектну підпорядкованість цих систем, яка спостерігається від ментального рівня до мовної реалізації. Показано, як соціокультура виражається в кодах культури, а вони в свою чергу на ментальному рівні відображаються в концептах висловлень і текстів. Схарактеризовано шість основних кодів культури: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний та духовний. На прикладах англійських, німецьких і китайських байок і притч показано дифузність цих кодів, постачання знаків одного коду для посилення іншого.

Подальша реалізація концептів відбувається на мовному рівні. У статті для дослідження такої реалізації використано методу фреймового аналізу концептів та їх атрибутів за допомогою табличних фреймів. Наведено приклади реалізації концептів і їх атрибутів в текстах і в культурі етносу. Досліджено також відображення соціально-історичних та лінгвокультурологічних чинників соціокультури в художній літературі. Відзначено і пояснено на прикладах з англійської, німецької та китайської літератури, що світова художня література може відображати ці чинники безпосередньо або у різному ступені опосередковано. У статті виокремлено три ступені такої опосередкованості. Безпосередньо чинники соціокультури відображаються в історичних романах, більш опосередковано, як фон, – в художніх творах на побутові теми, про життя людей певної соціальної групи. Найбільш опосередковано чинники соціокультури відображаються у малих жанрах літератури (байка, притча та інші) в образно-символічному вигляді. У статті наведено приклади такого образно-символічного відображення. Соціокультура, мова і художня література складають разом гіперсистему, яка є основою існування і розвитку кожного соціуму.

Ключові слова: англійська, байка, гіперсистема, китайська, код культури, концепт, лінгвостилістична інтерпретація тексту, література, мова, німецька, притча, семіотична природа системи, соціокультура, табличний фрейм, фреймовий аналіз.

1. ВСТУП

Культура є складним феноменом життя певної групи, етносу чи цивілізації, виражає її духовне усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації [7, с. 271]. Саме тому, на наше переконання, культура є соціальним феноменом і потребує префіксу соціо-, тобто, це є завжди соціокультура. Різні дефініції соціокультури є описовими, історичними, нормативними, психологічними та структурними; у сумі вони складають системну дефініцію цього складного феномену. Важливо зазначити, що соціокультура має також семіотичну природу, тобто, є системою знаків і символів, що дозволяє встановити відповідність її складових з іншими семіотичними системами – мовою, літературою, мистецтвом.

Історичні зміни в суспільстві відображаються в знаковій системі соціокультури і досліджуються в історичному, або еволюційному, підході до соціокультури. Література, зокрема, художня, є відбитком соціокультури, але відбитком неоднозначним. В літературі відображаються не тільки наявні факти соціокультури, але й минулі епохи, прогнози на майбутнє. Головною ж ознакою літератури є її оцінний, аксіологічний характер; оцінки реалій надаються в експліцитно-логічній формі або в образно-символічній (в художній літературі). Однією з проблем вивчення соціокультури завжди було встановлення зв'язку між мовою і культурою як двома семіотичними системами, які корелюють між собою щодо їх змісту і структури. Мову розглядають як складник культури, головний засіб її засвоєння. А к т у а л ь н і с т ь дослідження полягає у необхідності філологічної, зокрема лінгвістичної інтерпретації соціокультурних складових, а також у відсутності праць у цьому напрямку на матеріалі різних літератур.

Об'єктом дослідження є соціокультура суспільства, її чинники та їхнє відображення у складових соціокультури – мові, мовленні, художній літературі. Предметом дослідження є механізми відображення соціокультури у мові, мовленні, художніх текстах. Метою дослідження – висвітлення механізмів відображення соціокультурних чинників у мові й літературі та їхньої ієрархічної підпорядкованості. Одне із головних завдань дослідження – підготовка теоретичного підґрунтя для застосування соціокультурних та лінгвокультурологічних понять і положень до лінгвістичної інтерпретації та перекладу художнього тексту, зокрема у практиці викладання іноземної і рідної мови.

Матеріалом дослідження слугують тексти малих форм, передусім байки і притчі, а також інші малі жанри англійської, німецької, китайської, арабської, української літератури. Переклади китайських і арабських текстів здійснюються студентами кафедри східних мов і

міжкультурної комунікації факультету іноземних мов ХНУ імені В.Н. Каразіна під час занять зі спецкурсу «Соціо- та лінгвокультурна динаміка художнього тексту», що є продовженням і оновленням спецкурсу «Тексти малих форм: Лінгвістична інтерпретація. Дидактизація. Переклад» (відповідне видання [2]). У якості прикладів дослідницького проекту у статті представлено китайську притчу, англійську та німецьку байки.

2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЧИННИКІВ СОЦІОКУЛЬТУРИ У МОВІ, МОВЛЕННІ ТА В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Реалізація соціокультури в мові і мовленні потребує, перш за все, відповіді на питання: що саме реалізується у мові і мовленні. Фактично, це є реалізація культурних кодів, тобто мережі членування, категоризації і оцінок світу і внутрішнього досвіду людини, які зумовлені культурою певного суспільства і репрезентовані у семіотичних системах мови, мистецтва, образів, звичаїв, вірувань і в нормах моралі і поведінки [7, с. 220].

Дослідниками виокремлюються такі основні коди: 1) соматичний (тілесний), найбільш давній з наявних, представлений символічними функціями різних частин тіла; 2) просторовий, пов'язаний із членуванням простору, локалізацією в ньому людини і предметів; 3) часовий, фіксує уявлення абсолютного і відносного часу; 4) предметний, який відтворює еталони метричної системи, представляє побутові реалії і різні артефакти; 5) біоморфний, який відображає сприйняття тваринного, рослинного світу та світу міфологічних істот; 6) духовний, що відображає моральні пріоритети, культурні цінності. Межа між культурними кодами не є чіткою, вони дифузно проникненні. Наприклад, соматичний код може постачати свої знаки для позитивного духовного (серце як скарбниця доброти), біоморфний код – для негативного духовного (хамелеон – символ пристосування до зовнішніх обставин). Мова і мовлення всіх народів містить багато виразів, які в предметній та образній формі реалізують коди культури. За допомогою мови і мовлення соціокультурні коди реалізуються у першу чергу в концептах [1, с. 17–41; 5; 7, с. 220; 8, с. 30–33].

Концепт є інформаційною структурою свідомості, одиницею пам'яті, яка містить сукупність вербальних та невербальних знань про об'єкт пізнання. Концепт має наступні складові: понятійну, образну та ціннісну [6, с. 55–61].

Виявлення і дослідження концепту можливе за допомогою його табличного фрейму [3, с. 66–74]. Наведемо приклади використання цих фреймів.

Табличний фрейм концепту досить чітко показує, позиціонує три складові концепту, про які йшлося раніше: понятійну, образну та оцінну.

1. Концепт МІСТО.

Атрибути концепту	Значення атрибутів	Засоби отримання знань про атрибути	Приєднана процедура
Вулиці, площі	Для зібрання мешканців, шляхи пересування	Знання, засвоєні мешканцями міста з дитинства	Образні уявлення, порівняння, наприклад, з артеріями і судинами
Будівлі	Житло, створення унікального стилю.	Опановано з дитинства.	Образні уявлення про архітектуру, історію міста.
Транспорт	Перевезення людей та вантажу.	Опановано з дитинства, повідомлення інформаційних джерел про нові види транспорту.	

2. Китайський концепт ФЕН-ШУЙ. Він означає добре облаштоване житло не тільки з погляду естетичності та оптимального розташування предметів, але й такий їх підбір, щоб увесь домашній побут випромінював багато позитивної енергії і підтримував настрій хазяїв.

Ім'я концепту ФЕН-ШУЙ

Атрибути	Значення атрибутів	Засоби отримання знань про атрибути	Приєднана процедура
Меблі та інше обладнання	Для збереження домашніх речей	Побутовий досвід людини	
Естетичність обладнання	Для підтримки настрою та престижу хазяїв.	Естетична компетентність людини.	Відчуття стабільності буття
Оптимальне розташування для користувачів.	Для зручності користування домашнім обладнанням.	Побутовий досвід і уявлення про зручність.	Відчуття економії зусиль
Найголовніше: здатність випромінювати позитивну енергію	Для підтримки фізичного та духовного здоров'я	Знання про енергетичні властивості предметів і речовин.	Відчуття здоров'я та сподівань на майбутнє

3. Байка Джеймса Тербера "The Fairly Intelligent Fly"

A large spider in an old house built a beautiful web in which to catch flies. Every time a fly landed on the web and was entangled in it the spider devoured him, so that when another fly came along he would think the web was a safe and quiet place in which to rest. One day a fairly intelligent fly buzzed around above the web so long without lighting that the spider appeared and said, "Come on down." But the fly was too clever for him and said, "I never light where I don't see other flies and I don't see any other flies in your house." So he flew away until he came to a place where there were a great many other flies. He was about to settle down among them when a bee buzzed up and said, "Hold it, stupid, that's flypaper. All those flies are trapped." "Don't be silly," said the fly, "they're dancing." So he settled down and became stuck to the flypaper with all the other flies. Moral: There is no safety in numbers, or in anything else [10, с. 11].

Досить розумна муха

Великий павук у старому будинку звив чудову мережу, щоб ловити мух. Кожного разу, коли муха сідала на павутину й заплутувалася в ній, павук пожирив її, так що коли інша муха з'являлася, вона

думала, що павутина – це безпечне й тихе місце для відпочинку. Одного разу досить розумна муха дзижчала над павутиною так довго, що з'явився павук і сказав: «Спускайся до мене». Але муха виявилася занадто розумною для нього і сказала: «Я ніколи не спускаюсь там, де не бачу інших мух, а я не бачу інших мух у вашому домі». І вона полетіла, поки не досягла місця, де було дуже багато інших мух. Вона уже збиралася влаштуватись серед них, як задзижчала бджола і сказала: «Стій, дурна, це липучка. Усі ці мухи в пастці». – «Не будь бовдуром» – сказала муха, – «вони танцюють». То ж вона сіла і разом із усіма іншими мухами прилипла до липучки.

Мораль: Ні в чисельності, ні в чомусь іншому безпеки немає. (Переклад мій – Л. П.)

У якості назви основного текстового концепту цієї байки можна запропонувати «ПЛОДИ КОМПЕТЕНТНОСТІ».

Образ-символ байки достатньо прозоро виражений текстовим концептом і його атрибутами. Обмеженість наслідуваної поведінки, втіленій в алегоричному образі, зрозуміла кожному читачеві. Однак англомовний читач зі своїми національно-історичними фоновими знаннями, можливо, бачить

Ім'я концепту КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Атрибути	Значення атрибутів	Джерела знань про значення атрибутів	Приєднана процедура
Межі компетентності персонажів	Компетентність обмежена наслідування знань собі подібних	Текст	
Наслідки обмеженої компетентності	Уникання однієї небезпеки та ігнорування іншої	Текст	Оцінка персонажем своєї небезпеки
Людські характеристики персонажів – комах (алегоризація)	Бездумне наслідування, яке є лише ілюзією безпеки	Конвенціональні знання читача про поведінку комах	Оцінка-порівняння читачем характерів людей і комах

ще один перцептуальний шар образу-символу – специфічний образ упертої і консервативної леді, продукту вікторіанської епохи [3, с. 68–69].

Зазначимо, що у наведеній байці чітко видно, як біоморфний код культури використовується для позначення духовного, точніше, аксіологічного коду культури.

**4. M. Claudius
Eine Fabel**

*Vor etwa achtzig, neunzig Jahren, / Vielleicht sind's
hundert oder mehr, / Als alle Tiere hin und her / Noch
hochgelahrt und aufgeklärt waren, / Wie jetzt die
Menschen ohngefähr, / – Sie schrieben und lektürten sehr, /
Die Widder waren die Skribenten, / Die andern: Leser
und Studenten, / Und Zensor war: der Brummelbär //
Da kam man supplicando ein: / Es sei unschicklich und
sei klein, / Um seine Worte und Gedanken / Erst mit dem
Brummelbär zu zanken, / Gedanken müssten zollfrei
sein! / Der Löwe sperrt den Bären ein, / Und tat den
Spruch: die edle Schreibung / Sei künftig völlig frank
und frei! // Der schöne Spruch war kaum gesprochen, /
So war auch Deich und Damm gebrochen. / Die klügern
Widder schwiegen still, / Laut aber wurden Frosch und
Krokodil, / Seekälber, Skorpionen, Füchse, / Kreuzspinnen,
Paviane, Lüchse, / Kauz, Natter, Fledermaus und Star, /
Und Esel mit dem langen Ohr etc. et Staate, / Vom
Luftballon und vom Altar, / Und wussten's alles auf
ein Haar, / Bewiesen's alles sonnenklar, / Und rührten
durcheinander gar, / Dass es ein Brei und Greuel war. /
Der Löwe ging mit sich zu Rate / Und schüttelte den Kopf
und sprach: / Die besseren Gedanken kommen nach; / Ich
rechnete, aus angestammtem Triebe, / Auf Edelsinn und
Wahrheitsliebe / Sie waren es nicht wert, die Sudler, klein
und gross; / Macht doch den Bären wieder los! [9].*

М. Клаудіус

Байка (переклад у прозовій формі мій – Л. П.)

*Всімдесять, дев'яносто, а може, і сто років тому,
коли всі Тварини ще були освіченими і просвітленими,
подібно до того, як тепер люди, і чудово вміли
писати і читати, Барани були переписувачами,
інші – читачами і студентами, а цензором – Ведмідь-
буркотун. Хтось сказав із докором: «Незручно і не
личить спершу з Ведмедем обговорювати свої слова
і думки. Кожен має право думати, як він хоче!» Лев*

*посадив Ведмедя під замок і сказав: нехай відтепер
благородне письменство буде прямим і відвертим!
Тільки-но він вимовив заповітне слово, зникли всі
перешкоди. Розумні Барани замовкли, і стало чути
Жабу і Крокодила, Тюленів, Скорпіонів, Лисиць,
Павуків-хрестовиків, Павіанів, Рисей, Сов, Вужів,
Кажанів і Жайворонків, Віслюка з довгими вухами і
т. і. Тепер усі писали і складали трактати: про по-
дагру і про державу, про повітряну кулю і про вівта-
рі, і знали все достоту, доводили все з очевидністю.
Влаштували між собою такий шум і галас, що на-
став повний хаос. Лев пішов, щоб порадитися із са-
мим з собою. Він похитав головою і сказав: Кращі ідеї
приходять опісля. Я розраховував із добрих намірів
на благородство, шляхетність і любов до правди.
Вони виявилися негідними, писаки, і малий, і великий.
Ведмедя знову звільнити!*

У цій байці реалізовано біоморфний та ду-
ховний коди культури. Змістом духовного коду є
освіченість персонажів, їх вміння виражати свої
думки, а також – демократія відносин, свобода
слова. Але також і відповідальність за цю свободу;
однак цією відповідальністю персонажі нехтують.
Тому свобода і відповідальність потрапили у про-
тиріччя. В цій ситуації ще одна складова духов-
ного коду – проблема керівництва суспільством
(її уособлення – в персонажі Лева). Керівництво
здійснюється ним неефективно – в «ручному» ре-
жимі. Біоморфний код є іронічною ілюстрацією
духовного коду: свободу слова почали використо-
вувати тварини із завідомо низьким інтелектом:
жаби, птахи, віслюк з довгими вухами та інші.
Отже, взаємодія двох кодів культури в цій байці є
взаємно обумовленою.

Реалізація двох кодів культури в цій байці
на ментальному рівні відбувається у головному
концепті байки – ПРОТИРІЧЧЯ СВОБОДИ та
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

Концепт в тексті або усному мовленні може бути
представленим імпліцитно, тобто, його назва не на-
дається, але припускається; опанувати вербально
назву концепту є завданням читача, слухача. Такі
випадки трапляються частіше за все у художній лі-
тературі, у художньому мовленні.

Художня література є системним і багатовимірним утворенням суспільства. Засоби відображення нею реалій є переважно образними, при цьому саме відображення в різних її зразках можна диференціювати за ступенем опосередкованості. Так, наприклад, у численних творах української художньої літератури досить конкретно описано історичну здібність українських жінок не розгублятися на чужині, нести там високу культуру і сприяти безпеці своєї Вітчизни (це повісті про доньку Ярослава Мудрого, яка стала королевою Франції, внесла багато культурних звичаїв; повісті про Роксолану, яка стала першою леді в Стамбулі й довгі десятиріччя стримувала напади на Україну турків і татар). Інший приклад – співчутливий опис страждань, але і винахідливості українських емігрантів в Америці (роман В.Г. Короленка «Без язика»). Історичні реалії часто описуються неопосередковано, але з авторською оцінкою, співчуттям до персонажів (роман «Річкові затоки» Ши Най-ань про середньовічне повстання тайпінів: «Справжня історія А-к'ю» Лу-Сіня про селянський побут минулих століть у Китаї).

Соціально-історичні чинники можуть бути впровадженими в літературний твір більш опосередковано. Наприклад, у новелі «Весняні ночі» Юй Да-фу (це теж класик китайської літератури ХХ століття) описано важке життя інтелігента (письменника) у 1-й половині ХХ століття. Тут історичні реалії того часу подано як фон для опису життя тогочасного великого китайського міста [4].

Ще більш опосередкована ступінь впровадження в літературний твір історичних чинників спостерігається у малих жанрах літератури. Впізнання цих чинників читачем базується на його знаннях про реалії суспільства.

Наведемо приклад китайської притчі (автора в джерелах не вказано).

画蛇添足

楚国有个人将祭祀用过的酒食分给手下人食用。酒只有一壶，可人有好几个，不好分配。如果每个人喝一点儿，大家都感觉不过瘾。如果只给一个人倒够喝，但让谁喝呢？这时，有个人提了个建议说：“现在我们每个人画一条蛇，看谁最先画好，这壶酒就让谁喝。”大家都同意这个提议，于是比赛开始了。

有一人画得最快，一会儿就画好了。这时，他得意地一手拿着酒壶，一手看着自己画的蛇。他见其他人还没有画完，就一边一口一口地喝着美酒，一边自作聪明地给蛇补起脚来。等他给蛇画了四只脚后，另外一个人也把蛇画好了。那人一把将酒费抢过去，对他说：“蛇是没有脚的，而你画的有脚，就不是蛇了。这酒该我喝了！”于是，那人“咕咚咕咚”一口把剩下的酒喝掉。

这个故事带给我们的寓意：这个成语告诫人们切不可有了一点成绩就头脑发昏，沾沾自喜。节外生枝，故意卖弄，只会弄巧成拙，丧失原有的优势。

[11].

Змії з ногами (дослівно: намалювати змія, при-
малювати ноги)

У царстві Чу був такий чоловік, що роздавав їстівне та питне для пожертвувань своїм підлеглим. Алкоголю лише один кухоль, але людей було не мало, поділити на всіх було важко. Якби кожний випив по трохи, все одно не зміг би вгамувати спрагу. А якщо дати випити вдосталь одному, то що ж робити іншим? Тоді той чоловік вигадав план і мовив «Зараз кожний із вас намалює змія, і хто найперший намалює краще, тому і дам випити з кухля» Всі погодились, і в ту ж мить почалось змагання.

І ось один з них намалював першим, і одразу ж у нього вийшло добре. Повністю впевнений в собі, він взяв кухоль у одну руку, а в іншу свого змія і милувався ним. Побачивши, що більше ніхто ще не домалював, він, по ковтку відпиваючи чудового вина, додав своєму змієві ноги. Почекавши, доки він домалює ноги, інший митець теж намалював змія. Підійшовши до першого, він висмикнув вино і сказав «У змія не буває ніг, якщо у твого є ноги, то це точно не змії». І митець, з солодким булькотінням, спустошив кухоль.

У історії така мораль: ця розв'язка застерігає людей від запаморочення своїм успіхом, вчить бути вдячним і невеликим перемогами. Надмірне самовдоволення може обернути, на перший погляд, перевагу на похибку, що завадить на шляху до мети.

(Переклала **Анастасія Ткачук**, студентка відділення східних мов факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, група ЯК 42, 2022 р.).

У цій старовинній притчі сюжет імпліцитно спирається на соціально-історичні чинники китайського суспільства – святкове, публічне роздавання їжі, подарунків, яке супроводжується змаганнями у спорті, мистецтві. Також імпліцитно тут виражено соціокультурний чинник: змагання стосується створення традиційного для культури Китаю малюнка – змія/змії (у китайській мові немає розподілу за статтю).

Притча відображає такі коди культури: біоморфний (змія/змії), тілесний (споживання їжі, алкоголю; ноги у змія), духовний (благодійність, малювання, самовдоволення). Біоморфний та тілесний коди постачають свої знаки на ілюстрацію та підсилення духовного коду (змії – традиційна фігура китайської культури, споживання алкоголю – привід для самовдоволення та стимул для змагання). Названі коди на ментальному рівні реалізуються у головному концепті притчі – НАДМІРНЕ САМОВДОВОЛЕННЯ.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Багатоаспектний зв'язок соціокультури з мовою і літературою базується на тому, що ці три складні системи мають семіотичну природу, завдяки чому встановлюється зв'язок, відповідність, хоча й неоднозначна, складових однієї системи до складових

інших. Конкретизація цієї відповідності полягає в тому, що коди культури відображаються в концептах текстів і висловлень, а концепти реалізуються через свої атрибути у мові і мовленні. Художня література є неоднозначним відбитком соціокультури, чинники якої можуть відображатись в літературі безпосередньо, або більш опосередковано. В роботі виокремлено три ступені опосередкованості. Здійсненим дослідженням доведено, що соціокультура, мова і художня література складають разом гі-

персистему, складові якої пов'язані спільною ціллю та семіотичною природою кожної складової. Ця гіперсистема є основою існування і розвитку кожного соціуму. П е р с п е к т и в а м и досліджень у цьому напрямку є вивчення прагматистичної реалізації концептів як відображень кодів культури, вивчення культурем як складових культурного концепту, студія дидактичного вектору малих жанрів художньої літератури з погляду їх навчальної ролі в інтерпретації кодів культури філологами-лінгвістами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загнітко, А., & Богданова, І. (2017). *Лінгвокультурологія: навчальний посібник*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса.
2. Піхтовнікова, Л. С. (2011). *Тексти малих форм: Лінгвостилістична інтерпретація. Дидактизація. Переклад: монографія / навчальний посібник. Частина 1*. Маріуполь: ПДТУ.
3. Піхтовнікова, Л. С., & Гончарук, О. М. (2016). *Англомовна прозова байка : прагматистичний і лінгвокогнітивний аспекти*: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
4. Піхтовнікова, Л. С., & Мотрохов, А.И. (2017). Композиция и стиль рассказа Юй Да-фу 春风沉醉的晚上 («Весенние ночи»). *Нова філологія: збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ, 70, 145–149.
5. Попович, М. В. (1998). *Нарис історії культури України*. Київ: АртЕк.
6. Приходько, А. М. (2008). *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі*. Запоріжжя: Прем'єр.
7. Селіванова, О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.
8. Чрділелі, Т. В. (2018). *Лінгвокультурологія: курс лекцій*. Кременчук: Кременчуцький Національний університет імені Михайла Остроградського.
9. Deutsche Fabeln aus neun Jahrhunderten. (1991). Hrsg. von K.W. Becker. Leipzig.
10. Thurber, J. (2008). *Fables for Our Time and Famous Poems*. New York: Harper & Row Publishers.
11. 画蛇添足. Retrieved from <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1717226425961545942&wfr=spider&for=pc>

Стаття надійшла до редакції 12.10.2023

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Lydia Pikhtovnikova – Doctor of Science (Philology), Professor at the Department of Romance and German Philology, Professor at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V. N. Karazin Kharkiv National University; email: lpichtov@gmail.com; ORCID: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikova

REPRESENTATION OF SOCIO-CULTURE IN LANGUAGE, SPEECH AND FICTION

The article highlights the relation of socio-culture with language, speech and fiction, being considered as semiotic systems, which allows establishing relationships between their components. The multi-faceted subordination of these systems, investigated from the mental level to linguistic implementation, has been studied. It has been shown how socio-culture is expressed in cultural codes, and they, in turn, are represented on the mental level in the concepts of statements and texts. Six main codes of culture has been characterized: somatic, spatial, temporal, object, biomorphic and spiritual. The examples of English, German and Chinese fables and parables show the diffuseness of these codes and the supply of signs of one code to reinforce another.

Further implementation of concepts takes place at the language level. In the article, the method of frame analysis of concepts and their attributes using tabular frames has been used to study such implementation. Examples of the implementation of concepts and their attributes in texts and in the culture of the ethnic group have been given. The reflection of socio-historical and linguistic-cultural factors of socio-culture in fiction has also been studied. It has been specified and explained on the basis of examples from English, German and Chinese fiction that world fiction can reflect these factors directly or, to varying degrees, indirectly. The article singles out three degrees of such indirectness. Sociocultural factors are directly reflected in historical novels, more indirectly, as a background, in artistic works on everyday topics, about the life of people from a certain social group. Sociocultural factors are most indirectly represented in small genres of fiction (fable, parable, and others) in a figurative and symbolic form. The article provides examples of such figurative and symbolic display. Socio-culture, language and fiction together make up a hyper-system, which is the basis of the existence and development of every society.

Key words: Chinese, concept, cultural code, English, fable, fiction, frame analysis, German, hypersystem, language, linguistic-stylistic interpretation of the text, parable, semiotic nature of the system, socioculture, tabular frame.

REFERENCES

- Zahnitko, A., & Bohdanova, I. (2017). *Linhvokul'turolohiya: navchal'nyy posibnyk. [Linguoculturology: tutorial]*. Vinnytsya: DonNU imeni Vasylya Stusa Publ. (in Ukrainian)
- Pikhtovnikova, L. S. (2011). *Teksty malykh form: Linhvostylistychna interpretatsiya. Dydaktyzatsiya. Pereklad: monohrafiya / navchal'nyy posibnyk* [Texts of small forms: Linguistic interpretation. Didactic teaching. Translation: monograph / tutorial]. Chastyna 1. Mariupol': PDTU Publ. (in Ukrainian)
- Pikhtovnikova, L. S., & Honcharuk, O. M. (2016). *Anhlomovna prozova bayka : prahmastylistychnyy i linhvokohnityvnyy aspekty : monohrafiya. [English-language prose fable: pragmastylistic and linguistic-cognitive aspects: monograph]*. Kharkiv: Kharkivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. N. Karazina Publ. (in Ukrainian)
- Pikhtovnikova, L. S., & Motrokhov, A. I. (2017). *Kompozitsiya i stil' rasskaza Yuy Da-fu 春风沉醉的晚上 («Vesenniye nochi»)* [The composition and style of Yu Da-fu's story 春风沉醉的晚上 («Spring Nights»)]. *Nova filologija [New Philology]*, 70, 145–149. (in Russian)
- Popovych, M. V. (1998). *Narys istoriyi kul'tury Ukrainy* [Essay on the history of culture of Ukraine]. Kiev: ArtEk Publ. (in Ukrainian)
- Prykhod'ko, A. M. (2008). *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvnyy paradyhmi. [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm]*. Zaporizhzhya: Prem'yer Publ. (in Ukrainian)
- Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka. Terminolohichna entsyklopediya. [Modern linguistics. Terminological encyclopedia]*. Poltava: Dovkillya-K Publ. (in Ukrainian)
- Chrdileli, T.V. (2018). *Linhvokul'turolohiya. Kurs lektsiy [Linguistic culture. Course of lectures]*. Kremenchuk: Kremenchuts'kyj Natsional'nyj universytet imeni Mykhayla Ostrohrads'koho Publ. (in Ukrainian)
- Deutsche Fabeln aus neun Jahrhunderten (1991). Hrsg. von K.W. Becker. Leipzig.
- Thurber, J. (2008). *Fables for Our Time and Famous Poems*. NY: Harper & Row Publishers.
- 画蛇添足. Retrieved from: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1717226425961545942&wfr=spider&for=pc>

The article was received by the editors 12.10.2023

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-05

УДК 811.581

Л. С. Піхтовнікова

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
професор кафедри східних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
e-mail: lpichtov@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa

Є. Р. Бець

студентка
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: lizabecc95@gmail.com

Мовностилістичні особливості китайськомовного художнього та наукового інтернет-дискурсу

У статті досліджено мовностилістичні особливості китайськомовного художнього та наукового інтернет-дискурсу. Розглянуто поняття «інтернет-дискурс», «художній дискурс» та «науковий дискурс». Надано пояснення окремих лексичних та граматичних особливостей китайської мови. Проаналізовано їх прояв у розглянутих типах інтернет-дискурсу. Зазначено, що лексика художнього інтернет-дискурсу має тенденцію до спрощення, скорочень, вживання ідіом та крилатих фраз для більшої концентрації інформації. Автори також використовують звуконаслідування для імітації звуків оточуючої дійсності фонетичними засобами мови. Показано на прикладах, як на відміну від науково-популярних текстів автори художніх творів використовують редуплікацію набагато частіше, тим самим створюючи мову більш сприятливу для спілкування. Пояснено, чому в художніх творах онлайн-дискурсів досить багато сленгових слів, які прикрашають та виділяють твір авторів. Це явище відображає існування багатьох діалектів та змін у мові, використання сленгових слів залежить від походження автора, а також емоційного забарвлення, яке хоче відтворити автор. Освітлено вживання мовностилістичних засобів на прикладах науково-популярних та художніх текстів. Проаналізовано лексичні та граматичні засоби виразності китайської мови текстів, що публікуються в інтернеті. Вказано, що важливою ознакою інтернет-творів є використання смайликів та різноманітних знаків в текстах (смайлик сліз, смайлик сором'язливості та ін). Функціонування мовностилістичних засобів у науковому і художньому типі інтернет-дискурсу показано у зіставленні. На граматичному рівні, художні та науково-популярні тексти майже однакові, є використання вигуків, задля більшої єдності автора та читача, але у науково-популярних текстах вони більш стримані та виникають тільки у випадку цитування автором своїх клієнтів. Спостерігається значна різниця між науково-популярним текстом та художнім. Зазначено, що автори художнього дискурсу намагаються більше контактувати з читачами, умовно залучати їх до створення фіналу художнього твору.

Ключові слова: *засіб виразності, інтернет-дискурс, китайська мова, науковий дискурс, стилістика, текст, функція, художній дискурс.*

1. ВСТУП

Інтернет у нашому столітті відіграє важливу роль, все більше людей починають працювати та навчатись онлайн, тому це стало невід'ємною частиною нашого життя. Люди кожного дня намагаються знайти спосіб як покращити своє життя, як зробити його більш комфортним, тому і шукають простіші варіанти отримання інформації, а саме – Інтернет. Разом із цим Інтернет-дискурс розвивається так само швидко, завдяки чому зараз ми спостерігаємо більшу кількість жанрів літератури.

Актуальність здійсненого дослідження визначається як лінгвістичною, так і культурно-історичною значимістю китайської мови на міжнародній арені і полягає в потребі зображення мовностилістичних засобів виразності китайських інтернет-текстів художнього та наукового стилю. Актуальність зумовлена також загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій до вивчення лексичного складу мови. Дослідження в цій сфері сприяють розвитку китаєзнавства в цілому.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в уточненні та систематизації лексичних і граматичних засобів художнього та наукового текстів інтернет-дискурсу у стилістичному аспекті.

Об'єктом дослідження є китайський художній та науковий Інтернет-дискурс.

Предметом дослідження є мовностилістичні особливості китайськомовного художнього та наукового Інтернет-дискурсу.

Матеріалом дослідження стали науково-популярні тексти на тему виховання дітей, що публікуються у соціальній мережі WeChat, та художні твори автора 唐家三少 (Тан Цзя Сан Шао).

Метою роботи є аналіз функціонування окремих мовностилістичних засобів китайськомовного художнього та наукового Інтернет-дискурсу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні декілька років мережева література досягла піку комерційного виробництва, що допомогло їй відкрити безліч даних, за допомогою яких ми можемо обрати різноманітні види веб-творів. Інтернет-дискурс як поняття є дискусійним, науковці визначають його по-різному. Інтернет-дискурс розуміється як складне багатовимірне середовище, специфічність якого пояснюється своєрідною сферою існування впливу на характер і комунікативні установки учасників інтернет-комунікації. Інтернет-дискурс являє собою процес створення тексту в сукупності з соціокомунікативними та лінгвопрагматичними параметрами. Інтернет-дискурс проявляється у всіх видах ситуативно-орієнтованого дискурсу, проте не належить жодному з них повністю [3]. Система засобів мовностилістичної виразності китайської мови є досить складною і різноманітною. Розглянемо окремі випадки її функціонування на прикладах текстів

художнього та наукового, зокрема науково-популярного стилів.

Під час аналізу текстів щодо лексичних засобів виразності ми виявили, що у науково-популярних текстах автори використовують значну кількість ідіом та крилатих фраз [9].

1) 千真万确地深信: 儿童在学习遇到困难的原因之一。千真万确 *qiān zhēn wàn què* – абсолютно вірно; 让词在儿童的意识里活起来, 欢蹦乱跳, 使词成为儿童借助它去

掌握知识的工具。欢蹦乱跳 *huān bèng luàn tiào* – стрибати від радості (захвату); сповнений радості; 2) У цих текстах просліджуються терміни, що притаманні науковому стилю.

结果总是非常惊人: 动物的反射速度提高了许多倍。

反射速度 *fǎnshè sùdù* – поширення сейсмічного відображення;

3) Використання слів, що містили тавтологію: 路边开着一朵孤零零的野菊花。孤零零 *gūlínglíng* – самотній (слово не має словотвірного прототипу);

Щодо лексичних засобів у художніх текстах, то тут відбувається спрощення мови, автор доволі часто використовує скорочення, для того щоб замінити вже усталений вираз, підвищити інформаційну цінність елементів мовного матеріалу [2]. Поява скорочень пов'язана з комунікативною функцією мови та забезпечує потреби в спілкуванні за рахунок конденсації інформації.

夜已深, 漆黑一片, 景物不可见。Ce було пізно вночі, нічого не було видно.

У китайській мові слово 已 дуже часто використовуються саме у письмовій формі, а 已经 – у розмовній.

На відміну від науково-популярних текстів автори художніх творів використовують редуплікацію набагато частіше, тим самим створюючи мову більш сприятливою для спілкування [7].

AA: 长弓摸摸自己的衣兜, 他今天足足早到了半个小时, 心情有些激动, 也有些忐忑。

ABBB: 困了。小不点歪歪扭扭, 小身躯倒在了石云峰的怀中, 轻轻嘟囔了一句, 又微微呻吟了一声, 陷入熟睡中。(歪歪扭扭 – кривий);

ABAB: 村头, 族长石云峰的掌心符文通亮, 他手持一柄紫金锤, 将龙角象最稀珍的一段龙角击碎, 而后又取了貔貅的一截爪骨以及火犀的一小段赤角, 同样砸碎, 最后磨成了粉末...咔嚓咔嚓

ABB: 哎哟嘿, 看着王巴巴, 居然这么大的力气, 真是人不可貌相啊。

AAB – 石屋中, 小家伙听闻到喊声后骨碌一下子翻坐了起来, 刚睡醒大眼睛还很迷茫, 可是香气传来后, 他快速翕动了几下小鼻子, 立刻就拥有了精神, 喃喃道: 真香。

Лексика у художніх творах більш різноманітна, тому що тут автори не бояться висловлювати свої думки через ідіоми, крилаті фрази, або якісь сленгові слова. Вживання «成语» допомагає автору виразити значення більш чітко і лаконічно, додає мові

краси і яскравого конотативного забарвлення. Такі ідіоми відображають культуру китайського народу та багатство їхньої мови, тому що здебільшого вони використовують їх щоденно як у письмовій мові, так і у розмовній [1]. Наприклад:

1. 不知道是为了培养自己的勇气，还是别的什么，长弓脱口而出：“我还是陪你吧。*Не знаю, для того, щоб розвивати його мужність, чи для чогось іншого, Лунгонг випалив все ж таки: «Я піду з тобою».*

Автори використовують звуконаслідування для імітації звуків оточуючої дійсності фонетичними засобами мови. Наведемо приклади звуконаслідування у наших текстах:

1. 咳咳hāihāi – сміх дитини; сміятися (про дитину)

唐家三少私聊考拉：“咳咳，我的意思是说，你对我有一点好感的时候。是不是我上台表演轮滑那会儿？是不是特别帅？”

2. 喀嚓 – звуконаслідування хрускоту, тріску. 喀嚓...飞过一片石崖时，它的铁翅与巨石撞在了一切，劈碎了一大片崖壁，而它自己也差点一头栽下去。

В художніх творах онлайн-дискурсів немало сленгових слів, які прикрашають та виділяють твір авторів. Через те, що є багато діалектів та змін у мові, то використання сленгових слів залежить від походження автора, а також емоційного забарвлення, яке хоче відтворити автор [4]. У творах唐家三少 ми знайшли наступні слова:

– 恐龙 kǒnglóng слово, яке має прихований сенс – бояться та дракон, що перекладається як некрасива дівчина, страхолюдина.

– 青蛙 qīngwā також має два значення – жаба, або в сенсі негарна молода людина.

– 胖妞 pànniū – товсту дівчинку, часто використовується зі зневажливим акцентом.

– 水军 – боти, дослівно перекладається як «вода» та «солдат».

– 丫头 yātou дівчинка

– 努力个屁 – остання частинка перекладається як «гази», але її часто використовують у контексті «нісенітниця».

Важлива ознака інтернет-творів це використання смайликів та різноманітних знаків в текстах. Наприклад: “^_^” (смайлик щастя), “/(T o T)/~” (смайлик сліз), “~ (@^_^@) ~” (смайлик сором’язливості).

Різнманітні сленгові слова, крилаті вирази, спрощений для розуміння текст, сучасні теми – це все про художні твори онлайн-дискурсу китайськомовних письменників. Ми спостерігаємо велику різницю між науково-популярним текстом та художнім. Авторі останнього намагаються більше контактувати з читачами, отже, якщо якийсь твір ще у процесі написання, то автор може запитати у читача, який би він хотів побачити фінал.

На граматичному рівні, художні та науково-популярні тексти майже однакові, є використання вигуків, задля більшої єдності автора та читача [1].

Але у випадку з науково-популярними текстами, вони більш стримані та виникають тільки у випадку цитування автором своїх клієнтів. Наприклад:

1. 让词在儿童的意识里活起来，欢蹦乱跳，使词成为儿童借助它去掌握知识的工具，这是多么重要啊 – *Наприкінці речення* 啊 висловлює підтвердження, понукання, наказ.

У науково-популярних текстах автори намагаються спілкуватись з читачем, використовуючи питальні та риторичні запитання, з одного боку, наче питаючи у читача, з іншого, намагаючись підтвердити свою думку. Наприклад:

1. 从这些道理中能引出什么样的实际建议呢? «Які практичні поради можна отримати з цих істин?»

Щодо граматичних структур, на яких будується китайська мова, то у науково-популярних текстах вони більш складного рівня, ніж у художніх. Китайська граматику вивчається по рівнях. Людині з маленькими знаннями мови складніше сприймати граматику високого рівня. Саме у художніх творах автори використовують більш просту форму спілкування, яка також впливає на вибір авторами конструкцій:

1) 九十九朵玫瑰，这不是只有电视剧里才有的吗? – *протиставний союз;*

2) 我并不是想让你也对我说同样的话，我只是告诉你，我的心已经全都给了你。 – *союз протиставлення;*

3) 如果从作文的角度来衡量，其实这封信的中心思想只需要用信封上的那三个字就可以完全说明了。 – *сполучний союз;*

4) 虽然寒冷刺骨，但只要你身上的衣服足够多，就不会感到特别难挨，一旦到了房间里，暖融融的暖气会让你的身体迅速回暖。 – *уступний союз;*

1) 长弓笑道：“平时我也觉得美，只要有你在我身边，无论是在北京还是在其他任何地方，都特别美。 – *союз умови;*

2) 今天的栗正酒吧格外绚烂，整个酒吧外都被霓虹灯渲染上了快乐与祝福，甚至还有一个大大的倒计时牌悬挂在那里，预示着这一个千年即将结束，即将跨越到二十一世纪，下一个千年。 – *союз причини;*

У науково-популярних текстах використовуються протиставні, сполучні, роздільні, порівняльні, умовні та цільові союзи. Використання різноманітних союзів дає нам змогу зрозуміти, що це все ще науково-популярний текст, де є структура написання, де дотримуються стриманого варіанту письма [8].

Окрім цього ми прослідкували в дослідженому дискурсі використання комплементів (комплемент: від латинського – додавання, довершення, завершення). Зазвичай, в інших мовах, наприклад, при вираженні форм часу, буде замінюватися закінчення. В китайській мові зміна ієрогліфа неможлива, тому для вираження певної зміни до ієрогліфа додається відповідний комплемент. Виявлено, що у художньому творі є більш різноманітне використання

комплементів, це можуть бути, наприклад, комплемент результату, напрямку та кратності:

Комплемент результату: 第二天一早, 长弓早早地长弓将花递到她面前, 在她身前蹲了。递到 – *результат закінченості дії*;

Комплемент напрямку: 她飞快地从床上跳下来。跳下来 – *дія спрямована донизу*;

Комплемент кратності: 说到这里, 他停顿了一下, 然后用异常坚定的语气道, “木子, 我爱你。” 一下 – *коротка дія, результат*;

Однак у науково-популярних текстах прослідити використання більшої кількості комплементів не вдалося, автори використовували виключно комплементи результату: 如果没能成功地把学生纠正过来, 那么唯一的出路就是摆脱掉他。摆脱掉 – *зняти з себе*;

Отже, у досліджених нами текстах використовувались різноманітніші сполучні союзи, комплементи результату, напрямку та дії, вигуки, звуконаслідування. Відмінна риса онлайн-творів – це безпосередній зв'язок автора та читача. Під час завершення свого твору, автор може змінити його кінцівку, спитавши перед цим думку у читачів та спираючись на їх коментарі. Зараз людям набагато легше сприймати більш спрощену мову, де використовуються нові слова та сленги, де немає складних слів, конструкцій тощо. Тому мережева література поступово заховає наш світ. Особливо,

коли у цей час ми не завжди можемо сходити до магазину, придбати підручник, поспілкуватись з однодумцями, поділитися своєю думкою, на допомогу приходять Інтернет, платформа, де можна знайти все. Завдяки мережевій літературі, автори в Китаї почали більш відкрито висловлювати свої думки та ділитись своїми творами з іншими своїми адресатами.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження інтернет-дискурсу в останні часи набирає більшої популярності, зараз вся інформація проходить крізь Інтернет, все більше з'являється нових жанрів літератури, не тільки в західних країнах, але і в азійських країнах також.

Для подальшого дослідження художніх та наукових текстів китайськокомовного походження треба більше намагатись вивчати їх стилістичні особливості та засоби виразності. Дослідники повинні максимально використовувати свої знання на практиці, досліджувати більше текстів інтернет-дискурсу.

Перспективами подальшого дослідження китайського інтернет-дискурсу є: аналіз мовностилістичних засобів китайських текстів у різних жанрах та темах, зіставлення з українськими інтернет-ресурсами, друкованими матеріалами, журналами, книжками, підручниками тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кірносова Н. А. Практична граматики китайської мови. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 115 с.
2. Чижевська Є. Китайські дослідники про скорочені слова в китайській мові. Китаєзнавчі дослідження. 2012. Т. 2. С. 83-89.
3. Shiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford: Cambridge, 1994. 470 p.
4. Ying Wu. The Using regional dialects through computermediated communication in China. Theses and Dissertations. University of Toledo, 2009.
5. 词汇构词特点与对外汉语词汇教学. 胜利油田师范专科学校学报, 2005.
6. 大BKPC. URL: <https://bkrs.info/>.
7. 符达维. 不宜扩大反问句的范围. 中国: 中国语文天地, 1989.
8. 葛本仪. 现代汉语词汇学. 山东人民出版社, 2004.
9. 王魁京. 第二语言学习理论研究. 北京师范大学出版社, 1998.

Стаття надійшла до редакції 21.10.22

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Lydia Pikhtovnikova – Doctor of Science (Philology), Professor at the Department of Romance and German Philology, Professor at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lpichtov@gmail.com; ORCID: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&RESEARCH_GATE=https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa

Yelyzaveta Bets – Student at the Foreign Languages Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lizabec95@gmail.com

STYLISTIC FEATURES OF THE CHINESE-LANGUAGE ARTISTIC AND SCIENTIFIC INTERNET DISCOURSE

The article examines stylistic features of Chinese-language fiction and scientific Internet discourse. It considers the concept of "internet discourse", as well as the concepts of "fiction discourse" and "scientific discourse", gives an explanation of certain lexical and grammatical features of the Chinese language. Their manifestation in the considered types of Internet discourse is analyzed. It is noted that the vocabulary of fiction Internet discourse tends to simplification, abbreviations, the use of idioms and catchphrases for greater concentration of information. The authors also use onomatopoeia to imitate the sounds of the surrounding reality by phonetic means of speech. It is shown on examples how, in contrast to popular science texts, the authors of fiction works use reduplication much more often, thereby creating a language more favorable for communication. It is explained why there are quite a lot of slang words in the artistic works of online discourses, which decorate and distinguish the work of the authors. This phenomenon reflects the existence of many dialects and changes in the language, the use of slang words depends on the origin of the author, as well as the emotional color that the author wants to reproduce. The use of linguistic stylistic means is highlighted on the examples of popular scientific and fiction texts. The lexical and grammatical means of expressiveness of the Chinese language of the texts published on the Internet are analyzed. It is indicated that an important feature of Internet works is the use of emoticons and various signs in the texts (smiley of tears, emoticon of shyness, etc.). The functioning of linguistic and stylistic means in the scientific and artistic type of Internet discourse is shown in the comparison. At the grammatical level, fiction and popular science texts are almost the same, there is the use of exclamation points for greater unity between the author and the reader, but in popular science texts they are more restrained and occur only when the author quotes his clients. There is a significant difference between popular science text and fiction. It is noted that the authors of the fiction discourse try to have more contact with the readers, conditionally involve them in the creation of the finale of the fiction work.

Keywords: *artistic discourse, Chinese language, function, Internet discourse, mean of expression, scientific discourse, stylistics, text.*

REFERENCES

- Kirnosova N. A. Practical grammar of the Chinese language. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center, 2007. 115 p.
Chizhevskaya E. Chinese researchers about shortened words in the Chinese language. Chinese studies. 2012. Vol. 2. P. 83-89.
Shiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford: Cambridge, 1994. 470 p.
Ying Wu. The Using regional dialects through computermediated communication in China. Theses and Dissertations. University of Toledo, 2009.
词汇构词特点与对外汉语词汇教学. 胜利油田师范专科学校学报, 2005.
大БКРС. URL: <https://bkrs.info/>.
符达维. 不宜扩大反问句的范围. 中国: 中国语文天地, 1989.
葛本仪. 现代汉语词汇学. 山东人民出版社, 2004.
王魁京. 第二语言学习理论研究. 北京师范大学出版社, 1998.

The article was received by the editors 21.10.22

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-06

УДК: 821.111'22

Л. В. Солощук

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: lsolo@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2934-7721>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0sKbFhMAAAAJ&hl=uk>;

RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Lyudmila-Soloshchuk>

А. О. Теняєва

студентка 2-го курсу магістратури кафедри англійської філології

та методики викладання іноземної мови факультету іноземних мов

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: ashadow3124@gmail.com

Вербальні і невербальні аспекти сучасного англомовного дискурсу закоханих

Стаття зосереджена на дослідженні функціонування вербальних та невербальних компонентів комунікації в англо-мовному маритальному дискурсі у комунікативних ситуаціях «знайомство», «флірт», «зізнання в коханні», «шлюбна пропозиція». Аспекти комунікації суб'єктів відрізняються у залежності від типів закоханих, які було ідентифіковано на основі досліджуваного ілюстративного матеріалу: це представники романтичного, прагматичного і маніакального типів закоханих та суб'єкти кохання-гри. Встановлено, що романтичним закоханим характерна висока експресивність спілкування як на вербальному, так і невербальному рівнях; прагматичному типу закоханих притаманна відсутність креативності у вираженні почуття закоханості, послідовність та офіційність у спілкуванні; маніакальний закоханий є схильним до маніпуляцій та шантажу; суб'єкт кохання-гри під час флірту вдається до доброзичливого кепкування, жартів, гри слів, використання прізвиськ, іронічних виразів, а також невербальних компонентів комунікації для скорочення соціальної відстані у відносинах із об'єктом кохання. У статті ураховано вплив вікової складової на спілкування закоханих у передматримоніальному та матримоніальному типах дискурсу завдяки порівнянню особливостей трьох вікових груп закоханих, а саме – підлітки у віці від 13 до 19 років, дорослі люди у віці від 20 до 40 років та закохані у віці 40+. З'ясовано спільні та відмінні характеристики застосування вербальних та невербальних компонентів комунікації для означених типів мовців.

Ключові слова: *вербальний компонент комунікації, вікова складова, маритальний дискурс, матримоніальний дискурс, невербальний компонент комунікації, передматримоніальний дискурс, тип закоханого.*

1. ВСТУП

Мова має тенденцію до модифікації – наше уявлення про неї постійно еволюціонує, що зумовлює зацікавлення сучасних лінгвістів вже не найновішими поняттями мовознавства. Одним із таких понять, яке вивчається не перший десяток років, є діалогічний дискурс. На актуальність його дослідження також вплинув перехід до антропоцентричного підходу у лінгвістиці, який сприяв підвищеному інтересу до цієї теми як вітчизняних, так і іноземних спеціалістів [3, 11, 18, 19, 20, 23, 26, 32]. Ретельне вивчення англомовного діалогічного дискурсу українськими мовознавцями пояснюється не тільки важливістю ролі, що грає діалогічне мовлення у комунікації, а також їхнім прагненням до об'єднання способів аналізу різноманітних видів дискурсу.

Важливе місце у житті людини посідають родинні стосунки та романтичні відносини між чоловіком та жінкою, тому маритальний дискурс постійно привертає увагу науковців [4, 5, 7, 8, 10, 16, 27, 31]. Тим не менш, об'ємність цього типу дискурсу та його підтипів, серед яких – передматримоніальний та матримоніальний, які, у свою чергу, реалізуються у різноманітних комунікативних ситуаціях, зумовлює необхідність його подальшого дослідження.

Актуальність цієї роботи визначається її орієнтацією на антропологічну парадигму у мовознавстві. Вона зумовлена зацікавленістю сучасних лінгвістів [7, 9, 13, 14, 15, 17] у вивченні взаємодії вербальних та невербальних аспектів комунікації, рівня впливу вікової складової на їхнє використання, а також глобальним характером соціально-культурної ролі комунікації у межах маритального дискурсу. Наукова новизна дослідження полягає у вивченні функціонування та особливостей взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації в англомовному маритальному дискурсі, втіленого у комунікативних ситуаціях «знайомство», «флірт», «зізнання в коханні», «шлюбна пропозиція» у межах взаємодії представників романтичного, прагматичного і маніакального типів закоханих та суб'єктів кохання-гри із урахуванням віку закоханих. Мета дослідження полягає у аналізі англомовного маритального дискурсу шляхом порівняльної характеристики вербальних та невербальних аспектів комунікації, які є притаманними низці різних типів закоханих, виділення їхніх спільних та відмінних рис згідно із заданими критеріями та з'ясування ролі вікової складової у згаданому дискурсі. Об'єктом дослідження виступають вербальні та невербальні компоненти комунікації в англомовному маритальному дискурсі закоханих. Предметом дослідження є встановлення специфіки функціонування та взаємодії вербальних та невербальних комунікативних компонентів, що застосовують суб'єкти маритального дискурсу залежно від типу закоханих та їхніх вікових особливостей. М а т е р і а л о м для аналізу слугували

122 дискурсивні фрагменти, відібрані методом суцільної вибірки з англомовної художньої літератури XIX-XI ст. та зі скриптів англомовних кінофільмів та серіалів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У мовознавстві під дискурсом розуміють низку понять, а саме: різновиди стилю та мовлення, певні види суспільної комунікації, типи та форми мовлення тощо [2]. Професор Бацевич Ф.С., зважаючи на полісемічну природу цього терміну, визначає його таким чином: «Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [2, с. 138]. Представники Харківської лінгвістичної школи О.І. Морозова та І.С. Шевченко узагальнили провідні визначення дискурсу та запропонували таке визначення цього терміну: «дискурс – когнітивно-комунікативна діяльність, що протікає в умовах соціокультурного контексту, поєднує в собі лінгвістичний та екстралінгвістичний аспекти та виступає процесом і результатом одночасно із континуальністю та діалогічністю у якості характерних риса» [20, с. 19]. Під час характеристики нового напрямку у мовознавстві під назвою дискурсологія І.Є. Фролова наголошує на існуванні нерозривного зв'язку між мисленням людини у соціумі та її вербальними мовленнєвими діями, таким чином підтверджуючи невід'ємність когнітивної та соціальної складової будь-якого дискурсу [18]. Дискурс також включає невербальні компоненти комунікації (інтонацію, міміку, жести та рухи).

Французький філософ Ролан Барт вперше використав термін «любовний дискурс» у своїй роботі «Фрагменти мови закоханого» [1], метою якої стала ілюстрація переживань та думок суб'єктів кохання. Спостерігаючи за закоханими, вчений описав їхню первинну когнітивно-мовленнєву діяльність. Діалогічний дискурс закоханих – це дискурс, під час якого мовленнєвими діями обмінюються комуніканти-суб'єкти кохання, це процес, характерною рисою якого є високий прояв емоційності [8]. Дискурс закоханих, який ми відносимо до маритального діалогічного дискурсу, включає два етапи розвитку, які хронологічно представлені передматримоніальним та матримоніальним підтипами дискурсу. Перший відображає дошлюбну стадію стосунків (знайомство, флірт, зізнання в коханні та шлюбна пропозиція), а суб'єктами другого виступають закохані, які мають соціальні ролі чоловіка та дружини [10].

Для дискурсу закоханих характерними є спонтанність мовлення комунікантів, зосередження уваги на суб'єкті кохання, емоційність та експресивність, насиченість невербальними компонентами комунікації, серед яких провідними є постійний зоровий контакт, виражена міміка, посилена жестикуляція, емоційна забарвленість спілкування [9, 10].

Гармонійне поєднання вербальних та невербальних комунікативних компонентів є одним із головних чинників успішного комунікативного процесу. Не дивлячись на те, що головними носіями змісту традиційно вважають вербальні засоби спілкування, лише їхня єдність у використанні є запорукою ефективної комунікації. Аналіз невербальних компонентів у цьому дослідженні ґрунтується на класифікації Л.В. Солощук. Згідно з основними характеристиками невербальних компонентів, їх було об'єднано у три класи: кінесичні, проксемічні та просодичні комунікативні компоненти [14, с. 36]. Перший з них включає жести (незалежно від частини тіла) і міміку, другий – зміни розташування суб'єктів у просторі. Третій клас відрізняється тим, що вимагає не візуального сприйняття, а аудіально-го – просодичними компонентами є інтонаційне забарвлення мовлення (регістр, гучність, темп та тон голосу) [14].

Однією з провідних теоретичних моделей для дослідження феномену закоханості відносин є трикутна концепція кохання запропонована Робертом Стернбергом [33]. Він стверджує, що романтичні стосунки складаються з трьох головних компонентів: близькості, пристрасті та зобов'язання. Залежно від компонування перерахованих складових закохані можуть бути суб'єктами чотирьох типів кохання, а саме – романтичного (близькість та пристрасть), компанійського (близькість та зобов'язання), безглузлого (пристрасть та зобов'язання) та досконалого кохання, за якого усі три компоненти співіснують у гармонії. У трикутній моделі кохання значною змінною є вік. Чим старшим є закоханий, тим ближчим для нього стають такі компоненти, як близькість та зобов'язання, тоді як для закоханих молодшого віку більшу роль відіграє пристрасть. Таким чином, молоді люди схильні надавати перевагу привабливості та сексуальності, а старші за віком закохані керуються тими аспектами, що пов'язані із відданістю та надійністю [22]. Не менш відомою класифікацією типів кохання є модель Клайда та Сюзан Генрік. Їхня типізація складається з шости видів: *mania* (владне кохання), *eros* (еротичне), *storge* (дружнє), *pragma* (практичне), *ludus* (кохання-гра), та *agape* (альтруїстичне) [28, 29]. В основу цього дослідження покладено модель, запропоновану Г. А. Огарковою, де представлено п'ять типів закоханих: романтичний, прагматичний, маніакальний закоханий, суб'єкти кохання-гри та кохання-агапе [13, с. 9]. Оскільки останній тип у контексті нашого дослідження не має безпосеред-

нього відношення до маритального дискурсу, мета розглянути його у цій роботі не стояла. З огляду на суттєвий вплив вікової складової на вербальні та невербальні аспекти комунікації закоханих дослідження проводилося згідно з трьома віковими категоріями: підлітки (від 13 до 19 років), дорослі люди (від 20 до 40 років) та закохані 40+.

Найбільш маркованою у вербальному та невербальному планах виявляється комунікативна діяльність романтичного закоханого у ситуаціях зізнання в коханні та шлюбна пропозиція, оскільки її головною особливістю є ствердження ексклюзивності адресата. Таким ситуаціям притаманне висока концентрація вживання емоційно-оціночної лексики, їхніми невід'ємними характеристиками стають надзвичайна експресивність і креативність у вживанні невербальних компонентів комунікації:

(1) *He was strangely nervous ... "Julia dear, will you marry me?" "Michael!" "Not immediately, I don't mean ... I know that you can act me, off the stage, but we get on together like a house on fire, and when we do go into management, I think we'd make a pretty good team. And you know I do like you most awfully. I mean, I've never met anyone who's a patch on you." "Michael, you're so handsome. No one could refuse to marry you!" "Darling!" She got on her feet and put up her face to his. He took her in his arms and kissed her lips (8, p. 38).*

Серед вербальних компонентів, які надають вищої ефективності вираженню закоханості, потрібно відзначити емоційну структуру *I do like you* та прикметник із позитивною конотацією *dear*. Майкл також обирає конструкцію із суперлативом *most awfully*, він наголошує на неперевершеності об'єкту своєї любові у часі *Present Perfect* через заперечний займенниковий прислівник *never* (*I've never met anyone who's a patch on you*). Джулія вдало поєднує проксемічні та кінесичні комунікативні компоненти (*got on her feet and put up her face to his*), та комунікативний акт завершується поцілунком (*took her in his arms and kissed her lips*).

Для представників менш досвідчених пар перший поцілунок або зізнання в коханні проходять зазвичай із більшим переживанням та незграбністю:

(2) *She leans in, then, and pauses just in front of me ... I bridge the distance between us, and then we're kissing again — and this time it's slow, and small, and simple, but fills me with the kind of full-body warmth nothing else ever has. We pull apart, smiling like idiots, and just stare at each other for a few seconds. "We should probably, uh. Eat these before they get cold," I say, just barely managing not to stammer. "Right." Pepper unwraps hers, face still red, her fingers fumbling (7, p. 203).*

Передача інформації і емоцій через невербальні компоненти відбувається шляхом їхньої диверсифікації [15], тобто шляхом взаємодії невербальних компонентів не тільки з вербальною складовою,

але й одного з одним. Утворюються невербальні кластери, у яких кінесичні компоненти (*smiling like idiots, fingers fumbling, stare*) взаємодіють з проксемічними (*she leans in, pauses in front of me, bridge the distance between us, pull apart*). Загальна спрямованість на передачу невпевненості підлітків підтримується на просодичному рівні (*barely managing not to stammer*). Вербально хвилювання проявляється через вигук *uh* та прислівник *probably*, які свідчать про вагання хлопця.

Для закоханих з категорії 40+ характерним є вживання у мовленні маркерів невпевненості (особливо сполучника *if: ...if that's what you said. I don't know if it ends in 'ya' if it's an official I love*). Швидкість, з якою Гарі цілує жінку, а потім зізнається в коханні, його вираз обличчя (*looks like he's in pain*) демонструють, що обидва (Еріка та Гаррі є представниками закоханих з категорії 40+, їм 56 і 63 роки відповідно) почуваються ніяково: Гаррі випалює своє зізнання, а Еріка відбувається жартами. Їхній вік та становище запобігають щирості прояву їхньої любові один до одного:

(3) *Harry: Honey, no words can ever express my gratitude for taking me in and taking care of me and... Erica: Hey, your heart attack could be the best thing that ever happened to me.*

Harry: (kisses her quickly, even faster throws out) I love ya.

Erica: I love you too...if that's what you said. I don't know if it ends in 'ya' if it's an official I love you but...

Harry: (looks like he's in pain) You're not like anybody.

Erica: Neither are you (10).

Прагматичний закоханий, на відміну від романтичного, розцінює кохання як угоду та не керується виключно почуттями. Його основною метою є ретельний аналіз усіх переваг та недоліків подальших стосунків. Представники цього типу раціонально підходять до зізнання у коханні або шлюбної пропозиції та не марнуватимуть часу із людиною, яка не задовольнятиме більшість критеріїв їхнього ідеального партнера. Така позиція з вербальної точки зору проявляється у підборі максимально точних виразів, що не залишають місця для непорозуміння. Прагматичний закоханий прагне утриматися від гіперболізації та намагається детально, логічно та послідовно пояснити причини та потенційні наслідки своєї поведінки. Яскравим прикладом такого типу стосунків є шлюбна пропозиція містера Коллінза своїй кузині Елізабет, у діалозі яких можна побачити більшість маркерів прагматичного зізнання в коханні:

(4) *"Almost as soon as I entered the house, I singled you out as the companion of my future life." [...] «My reasons for marrying are, first, that I think it a right thing for every clergyman in easy circumstances (like myself) to set the example of matrimony in his parish; secondly, that I am convinced that it will add very greatly to my happiness; and thirdly – which*

perhaps I ought to have mentioned earlier, that it is the particular advice and recommendation of the very noble lady whom I have the honour of calling patroness (2, p. 77).

Містер Коллінз не лише пояснює причини пропозиції, але й перераховує їх (*firstly, secondly, thirdly*), навіть послідовність викладення цих причин для нього важлива. Невербальній комунікації суб'єктів цього типу притаманні стриманість та скучність.

(5) *I want a wife: the sole helpmeet I can influence efficiently in life, and retain absolutely till death.» [...] God and nature intended you for a missionary's wife. It is not personal, but mental endowments they have given you: you are formed for labour, not for love. A missionary's wife you must — shall be. You shall be mine: I claim you — not for my pleasure, but for my Sovereign's service.» [...] "We must be married. I repeat it: there is no other way; and undoubtedly enough of love would follow upon marriage to render the union right even in your eyes.» (3, p. 344-345).*

Сент-Джон, не поступається містеру Коллінзу у розважливості, він буквально називає своє рішення одружитися із Джейн угодою (*otherwise the whole bargain is void*), а потім, використовуючи модальні дієслова *must* та *shall*, прислівник *undoubtedly* та фразу *there is no other way*, досить переконливо пояснює причини, з яких дівчина повинна стати його дружиною, і жодна них не має нічого спільного із романтичними почуттями. Маніакальний закоханий – суб'єкт, поведінка якого характеризується надзвичайно збудженим станом, мінливим настроєм та підвищеною соціальною активністю [12], а у контексті дискурсу закоханих це проявляється, коли адресант приголомшує суб'єкт кохання потужним вербальним та невербальним емоційним натиском з метою отримати владу над ним [7]. Маніакальний закоханий схильний до маніпуляції та шантажу, аби досягти нероздільної прихильності коханого чи коханої. У більшості випадків подібні відносини розцінюються як співзалежні та токсичні:

(7) *Emma: I can't live like this. I have to leave you. We have to get a divorce (crying).*

Dean: Yeah, but I'll die.

Emma: Oh, Dean (winces).

Dean: I'm sure you can't believe me (grabs her hand). You can't trust me. You should find someone new. But I'll die if you leave me (He jumps into the bathtub with her).

Emma: Dean, what are you doing? Dean! Get away!

Dean: Please forgive me. Don't leave me. Please. Beautiful Emma. I can't let you leave me. Stay with me (kisses her) (5).

Шлюб із Діном не задовольняє Емму, тож своє невідкладне бажання розлучитися жінка передає через модальне дієслово *have to*, яке вона повторює двічі. Чоловік маніпулює Еммою: він водночас визнає, що він її не вартий, і вмовляє її все ж його не кидати. У подібних ситуаціях має місце велика кон-

центрація проксемічних та кінесичних невербальних компонентів: маніакальний закоханий намагається наблизитися до партнера, торкнутися його, поцілувати тощо (*grabs her hand, jumps into the bathtub with her, kisses her*). Тактики шантажу, вмовляння та апеляції до почуття жалю також притаманні емоційним та властолюбним закоханим: Дін запевняє дівчину, що помре, якщо вона його покине, використовуючи умовні речення. Для обох комунікантів характерним є застосування заперечних імперативних речень: Дін вмовляє жінку залишитися, а вона наказує йому покинути її.

(8) *"Marry me, Tess. Please just marry me, and I swear I'll never do anything like this again. We could be together forever – we would be husband and wife. I know you're too good for me, and I know you deserve better, but now I know that you and I, we aren't like anyone else."*

"Look at us." I wave my hand weakly through the space between us. "Look at who I've become. I don't want this life anymore."

"No, no, no." He stands up and paces across the floor. "You do! Let me make it up to you," he begs, tugging at his hair with one hand.

"Hardin, please calm down."

"No! No!" His eyes search the room, and I know what he's going to do before he does it. That's why I'm not surprised when the small lamp goes flying across the room and shatters against the wall. "I can't be without you; I need you in my life. I need you in my life. I need. You. In my life," he chants.

"I can still be in your life. Just not like this."

"You're seriously suggesting we be friends?" he spits out venomously. [...] You don't mean that. You love me, Tessa." He looks into my eyes. "You have to. Don't you love me?" [...] "How will I survive without you?" He's crying now, right in front of my face, and I blink back my own tears and swallow the heavy lump of guilt in my throat. "I can't, I won't" (11, p. 143).

У наведеному прикладі вік пари, Хардін та Тессі, близько 20 років, на відміну від попереднього прикладу, у якому Дін та Емма належать до старшої вікової групи, але почуття схожі – Тесса так само розчарована життям (*I don't want this life anymore*), тоді як хлопець спочатку запевняє дівчину, що та варта кращого, а потім застосовує емоційний терор та шантажує Тессу, ставить риторичні питання (*How will I survive without you*), використовує імператив (*You have to*) та заперечні речення із модальними дієсловами (*can't, won't*). Хлопець також вдається до газлайтінгу (*You don't mean that. You love me, Tessa*) – одного із засобів емоційного контролю та маніпуляції, за якого один із суб'єктів навмисно ставить під сумнів сприйняття дійсності іншого та змушує прийняти свою викривлену реальність [6]. Експресивність невербальної комунікації Хардіна проявляється в його неадекватній, схильній до самокалічення поведінці: він нервово ходить по колу,

вириває на собі волосся, ридає, жбурляє лампу у стіну, інтонація його також сповнена ярості, він агресивно вимовляє окремі слова в реченні – усі ці дії націлені на виклик у дівчини почуття провини.

(9) *Adam: I just found out there's a French Film Festival in town and that made me think of you so I was wondering if you'd like to go to the opening night tomorrow night. Jane: Oh, that sounds so fun... (Jake rolls his eyes) Let me think, tomorrow's what?*

Jake: (desperate, whispers) Say you're busy. Agnes has a dinner thing tomorrow, I can come over (Jane hesitates.) Please.

Jane: Oh, um, you know, I'd really love to, but my son is coming home from college the next day and I have a bunch of things I have to do to get ready... (hates lying, Jake crosses to her, smiles) I'm so sorry.

Adam: No, don't worry. No problem. Maybe we can see something another night.

Jane: Absolutely. I would love that (Jake smiles appreciatively, crosses to Jane, hugs her) (6).

М'якша за змістом, але схожа на попередню за сенсом ситуація, в якій Джейк благає Джейн провести час із ним замість того, аби піти на побачення із чоловіком, який їй подобається. Дзвінок Адама радує Джейн (*that sounds so fun*), вона вагається та засмучується, коли Джейк змушує її брехати: він як вербальними (*imператив: say you're busy, please*), так і невербальними (*rolls his eyes, whispers*) засобами комунікації схиляє її до скасування зустрічі, а отримавши своє, схвально посміхається Джейн та обіймає її.

Для суб'єкта кохання-гри головною комунікативною ситуацією є флірт. Основною особливістю флірту є концепція *banter*, що означає швидкий обмін гумористичними репліками [30, с. 25]. Цей процес також порівнюють із матчем словесного пінг-понгу, за яким неймовірно цікаво спостерігати через швидкість чергування дотепних відповідей [25]. Назва кохання-гра вдало відображає процес флірту, оскільки з боку така взаємодія виглядає ніби суб'єкти жартують, кепкують один з одного, сміються разом та просто насолоджуються спілкуванням:

(10) *Ben: Wait, wait, wait. Hold up. You ride to school on a bicycle with a little basket on it?*

Margot: Yeah, what about it?

Ben: You just seem like you'd get dropped off on a Harley by some tatted-up boyfriend.

Margot: Nope. No Harley, no boyfriend.

Ben: Hmm. So, you're not like punk rock at all?

Margot: (laughs) Uh, you want to know what my summer job is? I'm working at Build-A-Bear in the mall. (Ben looks amused) We're open seven days a week. I wear a tiny apron and tell kids that a synthetic lump of stuffing loves them. You should come by.

Ben: Yeah. I want to see that (gives her a toothy smile) I'm there.

Margot: It's a date (instantly regrets it) I mean, it doesn't have to be, like, a "date" date. Sorry...

Ben: Uh... *I'd go on a date.*

Margot: Oh. Okay (looks down smiling) Cool. Then we'll go on a date.

Ben: Cool (silently stare at each other for a long moment)

Margot: Oh, well, as fun as it is silently staring at each other, I've, uh, got to get back to the car (1).

На початку процесу комунікації Бен завдяки жартам та флірту намагається дізнатися більше про Марго – їхній діалог включає такі кінесичні невербальні компоненти, як посмішка та сміх (*gives her a toothy smile, laughs, looks amused*), але зв'язок між ними тимчасово переривається, коли підліткова нерішучість Марго заважає їй належним чином відреагувати на те, що вона мимоволі ініціювала запрошення на побачення. Дівчина спочатку намагається перефразувати речення, а потім просить вибачення, хоча й не завинила, а коли Бен погоджується, між ними відбувається ще один незграбний момент (*silently stare at each other for a long moment*), а Марго визнає, що вона почувається незручно, про що також свідчать слова-наповнювачі пауз *uh, well, oh* та безпідставні повторення (*we'll go on a date*).

(11) "Come on. Maybe we're lucky and the chair will spot us. And I'll buy you an ice cream sandwich afterward."

"Will I be paying for this ice cream sandwich?" He sounded resigned now.

"Likely. Actually, scratch that, you probably don't like ice cream anyway, because you don't enjoy anything that's good in life." She kept on walking, pensively chewing on her lower lip. "Maybe the cafeteria has some raw broccoli?"

"I don't deserve this verbal abuse on top of the flu shot."

She beamed. "You're such a trooper. Even though the big bad needle is out to get you."

"You are a smart-ass." And yet, he didn't resist when she continued to pull him behind her (4, p. 116).

В уривку проілюстровано один зі способів застосування концепції *banter*: Олів кепкує з характеру Адама, використовуючи гіперболізацію (*you don't enjoy anything that's good in life*), вона вдається до сарказму (*Maybe the cafeteria has some raw broccoli*), він одразу ж знаходить дотепну відповідь (*I don't deserve this verbal abuse on top of the flu shot*), обидва використовують прізвиська та терміни, що за відсутності контексту флірту, можуть здатися образливими (*trooper, smart-ass*), а тим часом кінесичні та проксемічні невербальні засоби (*beamed, he didn't resist*) підтверджують наявність азарту та зацікавленості або навіть більш глибоких почуттів.

(12) Jane: (answers the door all smiles) Hey ...

Adam: (very happy to see her) Hey. You look fantastic.

Jane: I'm feelin' a little fantastic. [...]

Adam: (enters, handing her the gift) This is for you. [...]

Jane: I can't believe you brought me a gift?! So nice! [...] Thank you! (Jane kisses Adam on the cheek just as he was moving and the kiss lands on his lips.) Sorry.

Adam: I'm not. (Did he really say that? Then, he licks his lips) Wow, that cake is good (Jane laughs a little too hard) (6).

Як і для представників закоханих вікової категорії «підлітки», суб'єктам 40+ притаманна певна невпевненість та незграбність, на відміну від закоханих від 40 до 20 років. Відповідь жінки на комплімент здається дивною, а вибачення після поцілунку має схожість із реакцією Марго на пропозицію сходити на побачення. І все ж Адам заграє із жінкою відкрито, що доводять як вербальні (*I'm not ma Wow, that cake is good*), так і невербальні (*licks his lips*) компоненти комунікації, хоча реакція Джейн частково не відповідає ситуації (*Jane laughs a little too hard*).

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визначальною рисою романтичного типу закоханого є високий рівень емоційності – суб'єкти використовують емпатичні структури із допоміжним дієсловом у стверджувальних реченнях, вищий ступінь порівняння прикметників, прислівник *never* у поєднанні із часом *Present Perfect*, демінутиви, повторення, такі контактні та неконтактні кінесичні компоненти комунікації, як посмішка, обійми та поцілунок, просодичні компоненти у їхньому мовленні представлені пом'якшеними інтонаціями. Представники вікових категорій «підлітки» та закохані 40+ демонструють зазвичай розгубленість та невпевненість, що простежується як на вербальному рівні – численні вигуки, слова-наповнювачі пауз, повторення, так і в невербальних компонентах комунікації, які вони застосовують – неусвідомлені рухи, коливання в голосі, напружений вираз обличчя тощо. Дискурсивна поведінка прагматичного закоханого у передматримоніальному підтипі дискурсу характеризується послідовністю мовлення, застосуванні таких частин мови, як порядкові числівники та модальні дієслова, що надає комунікації офіційного стилю. Для цього типу закоханих характерною є скутість у використанні невербальних компонентів комунікації (помітна відсутність посмішок та обіймів, відсутність емоційності в інтонаціях). Маніакальний закоханий віддає перевагу тактиці шантажу, газлайтінгу та маніпуляції почуттями адресата. Вербальні компоненти в його арсеналі включають переважно імперативні та умовні речення, заперечення із модальними дієсловами та риторичні питання. Невербальна комунікація має диверсифікований характер – проксемічні компоненти максимального наближення до співрозмовника комбінуються з кінесичними компонентами фізичного утримання партнера або перешкоджання його рухам, активною жестикуляцією, насильними поцілунками та обіймами, а також пильни-

ми поглядами, посмішками та плачем. Просодичні компоненти підтримують загальну спрямованість комунікації – підвищений голос, крик, емоційний наголос на окремих словах. Тобто цей тип закоханого використовує широкий діапазон невербальних компонентів, адже кількість можливих цілей його маніпуляцій практично не є обмеженою. Для суб'єктів кохання-гри головним джерелом зацікавленості стає ігрова складова романтичних відносин. Типовою для такої комунікації є реалізація концепції *banter*, або доброзичливе кепкування, за якої суб'єкти намагаються якомога швидше знайти дотепну фразу у відповідь, ніби докладають зусиль, аби отримати перемогу у вдаваному змаганні. На вербальному рівні вони вдаються до іронії, сарказму, каламбуру, гіперболізації, використовують глузливі прізвиська, прізвиська та образливі або навіть нецензурні терміни при звертанні до партнера або для його характеристики. Вербальна поведінка таких закоханих часто є діаметрально протилежною їхнім справжнім почуттям (образи та насміхання зазвичай свідчать про зацікавленість). Невербальні компоненти комунікації суб'єктів кохання-гри та-

кож носять жартівливий характер (штовхання, кидання речами тощо). Представники цього типу закоханих також використовують такі кінесичні компоненти, як приховані та відкриті посмішки, поцілунки, обійми, ласкаві погляди тощо. Як і у випадку із романтичним типом закоханого, представники крайніх вікових груп цього типу відчують брак впевненості у собі. Підліткам характерні повторення, непослідовність мовлення, невпевнена інтонація, застосування слів-наповнювачів пауз, пильний погляд, а суб'єктам 40+ – скута або недоцільна вербальна та невербальна реакція на репліки співрозмовника.

Представлена у статті характеристика закоханих не є єдиною можливою, критерії та умови для дослідження вербальних та невербальних компонентів комунікації закоханих можуть бути розширені залежно від численних екстралінгвістичних факторів. Перспективним, на наш погляд, є аналіз інших типів дискурсу закоханих (дружнє кохання, еротичне кохання тощо), вивчення особливостей комунікації пар закоханих із великою різницею у віці або гендерної специфіки певного типу закоханих.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт, Р. (2006). *Фрагменти мови закоханого*. Львів. Незалежний культурологічний журнал «І».
2. Бацевич, Ф. С. (2009). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ. Академія.
3. Безугла, Л. Р. (2009). Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*, 867(60), 6–11.
4. Бігарі, А. А. (2006). *Дискурс сучасної англомовної сім'ї*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
5. Бровкіна, О. В. (2010). Комунікативна ситуація освідчення в коханні в англомовному матримоніальному дискурсі. *Мова і культура*, 13(138), 42–47.
6. Вертель, А. В. & Артеменко, А. С. (2020). *Абьюзінг і газлайтінг як різновиди психологічного насильства над жінками*. The 3rd International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world”, 21-23 October, Boston, 238–241.
7. Гатальська, М. С. (2017). Система засобів мовленнєвої маніпуляції в любовному дискурсі та способи її відтворення українською мовою. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*, 34, 186–191.
8. Ємельянова, О. В. (2005). До питання про типологічні особливості діалогічного дискурсу закоханих. *Вісник СумДУ*, 5 (77), 114–119.
9. Зимич Є. В. (2012). Невербальні аспекти інтерпретації маритального діалогічного дискурсу. *Наукові записки*, 29, 289–292.
10. Зимич, Є. В. (2011). Структурно-семантичні та прагматичні особливості маритального діалогічного дискурсу. (Дис. канд. філол. наук). *ХНУ імені В.Н. Каразіна*, Харків.
11. Мартинюк, А. П. (2015). Аргументація та сугестія як інструментальні стратегії дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*, 55, 238–246.
12. Мартинюк, І. А. (2008). *Патопсихологія. Навчальний посібник*. Київ. Центр учбової літератури.
13. Огаркова, Г. А. (2005). Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
14. Солощук, Л. В. (2006). *Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі*. Харків: Константа.
15. Солощук, Л. В. (2020). The Processes of Diversification of the Non-verbal Communicative Components in the Modern English Discourse. *Cognition, communication, discourse*, 21, 50–60. Відновлено з <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-21-04>
16. Солощук, Л. В. & Трач, Х. В. (2022). *Особливості взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації у міжкультурному діалогічному родинному дискурсі*. The 11 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”, 22-24 June, Vancouver, 462–469.
17. Солощук, Л. В., & Чеботарьова, А. О. (2022). Особливості функціонування кінесичних засобів комунікації у англомовному казковому дискурсі. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*, 95, 60–69.

18. Фролова, І. Є. (2009). Дискурсивна стратегія як організуючий конститuent вербально-соціальної інтеракції. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*, 3, 242-249.
19. Фролова, І. Є. & Омецинська, О. (2018). Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*, 87, 52-61.
20. Шевченко, І. С. & Морозова, О. І. (2005). Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків. Константа.
21. Acker, M., Davis, M. H. (1992). Intimacy, Passion and Commitment in Adult Romantic Relationships - a Test of the Triangular Theory of Love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(1), 21-50. Retrieved from DOI: [10.1177/0265407592091002](https://doi.org/10.1177/0265407592091002)
22. Ahmetoglu, G. & Swami, V. & Chamorro-Premuzic, T. (2010). The Relationship between Dimensions of Love, Personality and Relationship Length. *Archives of Sexual Behavior*, 39, 1181-1190. Retrieved from DOI: 10.1007/s10508-009-9515-5.
23. Carter, R. (2012). *Investigating English Discourse: Language, Literacy, Literature*. London. Routledge.
24. Clemente, M. & Gandoy-Crego, M. & Bugallo-Carrera, C. & Reig-Botella, A. & Gomez-Cantorna, C. (2020). Types of Love as a Function of Satisfaction and Age. *PsyCh Journal*, 9(3), 402-413.
25. Dynel, M. (2008). No Aggression, Only Teasing: The Pragmatics of Teasing and Banter. *Lodz papers in pragmatics*, 4(2), 241-261.
26. Flowerdew, J. (2012). *Discourse in English Language Education*. London. Routledge.
27. Gordon, C. (2012). Family Discourse. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Malden: MA. Wiley-Blackwell. Retrieved from DOI: [10.1002/9781405198431.wbeal0410](https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0410).
28. Hendrick, C. & Hendrick, S. (1986). A Theory and Method of Love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 392-402. Retrieved from DOI: 10.1037/0022-3514.50.2.392.
29. Hendrick, S. & Hendrick, C. (1995). Gender Differences and Similarities in Sex and Love. *Personal Relationships*, 2, 55-65. Retrieved from DOI: 10.1111/j.1475-6811.1995.tb00077.x.
30. *Longman dictionary of contemporary English*. (2014). London. Pearson Education.
31. Paterson, L & Turner, G. (2020). Approaches to Discourses of Marriage. *Critical Discourse Studies*, 17(2), 133-137. Retrieved from DOI: 10.1080/17405904.2019.1657030.
32. Schiffrin, D. (1994). Approaches to Discourse. *Journal of Pragmatics*, 3(29), 355-359.
33. Sternberg, R. J. (1986). A Triangular Theory of Love. *Psychological Review*, 93, 119-135. Retrieved from DOI: 10.1037/0033-295X.93.2.119.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ... lived the dream. Never Have I Ever. Screenplay by Fisher L. (2022). Retrieved from <https://sublikescript.com/series/Never-Have-I-Ever-10062292/season-3/episode-10-lived-the-dream> (Last accessed: 25.10.2022).
2. Austen, J. (2001). *Pride and Prejudice*. Peterborough. Broadview Press.
3. Bronte, C. (2006). *Jane Eyre*. London. Penguin Classics.
4. Hazelwood, A. (2022). *The Love Hypothesis*. London. Penguin Publishing Group.
5. How to Make an American Quilt. Screenplay by Anderson J. (1995). Retrieved from <http://www.script-o-rama.com/movie-scripts/h/how-to-make-an-american-quilt-script.html> (Last accessed: 25.10.2022).
6. It's Complicated. Screenplay by Meyers N. (2009). Retrieved from <https://imsdb.com/scripts/It's-Complicated.html> (Last accessed: 15.08.2022).
7. Lord, E. (2020). *Tweet Cute*. New York. Wednesday Books
8. Maugham W.S. (2001). *Theatre*. New York. Vintage.
9. Murder Mystery. Screenplay by Vanderbilt J. (2019). Retrieved from <https://sublikescript.com/movie/Murder-Mystery-1618434> (Last accessed: 14.10.2022).
10. Something's Gotta Give. Screenplay by Meyers N. (2003). Retrieved from <https://www.dailyscript.com/scripts/SomethingsGottaGive.pdf> (Last accessed: 17.08.2022).
11. Todd, A. (2015). *After Ever Happy*. New York. Gallery Books.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Liudmyla Soloshchuk – PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lsolo@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2934-7721>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0sKbFhMAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Lyudmila-Soloshchuk>

Anastasiia Tieniaieva – Second-year Graduate Student at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods of School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: ashadow3124@gmail.com

VERBAL AND NON-VERBAL ASPECTS OF THE LOVE STRATEGY IMPLEMENTATION IN MODERN ENGLISH DISCOURSE

The article focuses on the study of the functioning of verbal and non-verbal components of communication in the English-language marital discourse in communicative situations “first acquaintance”, “flirting”, “declaration of love” and “marriage proposal”. The aspects of communication of the subjects differ depending on the types of lovers that were identified on the basis of the illustrative material studied: these are representatives of romantic, pragmatic and manic types of lovers as well as subjects of ludus love. It has been established that romantic lovers are characterized by high expressiveness in the process of communication both at the verbal and non-verbal levels; the pragmatic type of lovers is characterized by a lack of creativity in expressing feelings of love, consistency of speech and formality in communication; a manic lover is prone to manipulation and emotional blackmail; the subjects of ludus love in the process of flirting resort to banter, jokes, puns, the use of nicknames, ironic expressions, as well as non-verbal components of communication to reduce the social distance in the relationship with the object of love. The article takes into account the influence of the age component on the communication of lovers in pre-matrimonial and matrimonial types of discourse as a result of comparing the characteristics of three age groups of lovers, namely, teenagers aged 13 to 19, adults aged 20 to 40 and lovers aged 40+. Common and distinctive characteristics of the use of verbal and non-verbal components of communication for the specified types of speakers have been clarified.

Keywords: *age component, marital discourse, matrimonial discourse, non-verbal component of communication, pre-matrimonial discourse, type of lover, verbal component of communication.*

REFERENCES

- Acker, M., Davis, M. H. (1992). Intimacy, Passion and Commitment in Adult Romantic Relationships - a Test of the Triangular Theory of Love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(1), 21–50. Retrieved from DOI: [10.1177/0265407592091002](https://doi.org/10.1177/0265407592091002)
- Ahmetoglu, G. & Swami, V. & Chamorro-Premuzic, T. (2010). The Relationship between Dimensions of Love, Personality and Relationship Length. *Archives of Sexual Behavior*, 39, 1181–1190. Retrieved from DOI: 10.1007/s10508-009-9515-5.
- Bart, R. (2006). *Frahmenty movy zakokhanoho* [Fragments of the language of a lover]. Lviv. Nezaleznyi kulturolohichniy zhurnal «I». (in Ukrainian)
- Batsevych, F. S. (2009). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiia Publ. (in Ukrainian)
- Bezuhla, L. R. (2009). Dialoh, dialohichniy tekst ta dialohichniy dyskurs [Dialogue, dialogic text and dialogic discourse]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin]*, 867(60), 6–11. (in Ukrainian)
- Bihari, A. A. (2006). *Dyskurs suchasnoi anhlovnoi simi* (Dys. kand. filol. nauk) [Discourse of the modern English-speaking family (Philology PhD thesis)]. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)
- Brovkina, O. V. (2010). Komunikatyvna sytuatsiia osvidchennia v kokhanni v anhlovnomu matrymonialnomu dyskursi [Communicative situation of declaration of love in English-language matrimonial discourse]. *Mova i kultura [Language and Culture]*, 13(138), 42–47. (in Ukrainian)
- Carter, R. (2012). *Investigating English Discourse: Language, Literacy, Literature*. London. Routledge.
- Clemente, M. & Gandoy-Crego, M. & Bugallo-Carrera, C. & Reig-Botella, A. & Gomez-Cantorna, C. (2020). Types of Love as a Function of Satisfaction and Age. *PsyCh Journal*, 9(3), 402–413.
- Dynel, M. (2008). No Aggression, Only Teasing: The Pragmatics of Teasing and Banter. *Lodz papers in pragmatics*, 4(2), 241–261.
- Flowerdew, J. (2012). *Discourse in English Language Education*. London. Routledge.
- Frolova, I. Ye. & Ometsynska, O. (2018). Spetsyfika khudozhnogo dyskursu ta yoho aspektiv [Specificity of artistic discourse and its aspects]. *Visnyk KhNU imeni VN Karazina [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin]*, 87, 52–61. (in Ukrainian)
- Frolova, I. Ye. (2009). Dyskursyvna stratehiia yak orhanizuiuchy konstyuent verbalno-sotsialnoi interaktsii [Discursive strategy as an organizing constituent of verbal-social interaction]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy [Linguistics of the 21st century: new research and prospects]*, 3, 242–249. (in Ukrainian)
- Gordon, C. (2012). Family Discourse. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Malden: MA. Wiley-Blackwell. Retrieved from DOI:10.1002/9781405198431.wbeal0410.
- Hatalska, M. S. (2017). Systema zasobiv movlennievoi manipuliatsii v liubovnomu dyskursi ta sposoby yii vidtvorennia ukrainskoiu movoiu [System of means of speech manipulation in love discourse and methods of its reproduction in the Ukrainian

language]. *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu [Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University]*, 34, 186–191. (in Ukrainian)

Hendrick, C. & Hendrick, S. (1986). A Theory and Method of Love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 392–402. Retrieved from DOI: [10.1037/0022-3514.50.2.392](https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.2.392).

Hendrick, S. & Hendrick, C. (1995). Gender Differences and Similarities in Sex and Love. *Personal Relationships*, 2, 55–65. Retrieved from DOI: [10.1111/j.1475-6811.1995.tb00077.x](https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1995.tb00077.x),

Imelianova, O. V. (2005). Do pytannia pro typolohichni osoblyvosti dialohichnoho dyskursu zakokhanykh [On the issue of typological features of the dialogical discourse of lovers]. *Visnyk SumDU [Bulletin of Sumy State University]*, 5 (77), 114–119. (in Ukrainian)

Longman dictionary of contemporary English. (2014). London. Pearson Education.

Martyniuk, A. P. (2015). Arhumentatsiia ta suhestiia yak instrumentalni stratehii dyskursu [Argumentation and suggestion as instrumental strategies of discourse]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu [Linguistic and conceptual world view]*, 55, 238–246. (in Ukrainian)

Martyniuk, I. A. (2008). Patopsykholohiia. Navchalnyi posibnyk [Pathopsychology. Manual]. Kyiv. Tsentр uchbovoi literatury Publ. (in Ukrainian)

Oharkova, H. A. (2005). Verbalizatsiia kontseptu kokhannia v suchasni anhliskii movi: kohnityvnyi ta dyskursyvnyi aspekty (Dys. kand. filol. nauk) [Verbalization of the concept of love in modern English: cognitive and discursive aspects (Philology PhD thesis)]. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)

Paterson, L. & Turner, G. (2020). Approaches to Discourses of Marriage. *Critical Discourse Studies*, 17(2), 133–137. Retrieved from DOI: [10.1080/17405904.2019.1657030](https://doi.org/10.1080/17405904.2019.1657030).

Schiffrin, D. (1994). Approaches to Discourse. *Journal of Pragmatics*, 3(29), 355–359.

Shevchenko, I. S. & Morozova, O. I. (2005). Dyskurs yak myslennievo-komunikatyvna diialnist [Discourse as a cognitive-communicative activity]. *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]*. Kharkiv. Konstanta Publ. (in Ukrainian)

Soloshchuk, L. V. & Trach, Kh. V. (2022). Osoblyvosti vziaemodii verbalnykh ta neverbalnykh komponentiv komunikatsii u mizhkulturnomu dialohichnomu rodyynomu dyskursi [Characteristics of the interaction of verbal and non-verbal components of communication in intercultural family discourse]. *The 11 th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science"*, 22-24 June, Vancouver, 462–469. (in Ukrainian)

Soloshchuk, L. V. (2006). *Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsii v anhlovnomu dyskursi [Verbal and nonverbal components of communication in English language discourse]*. Kharkiv: Konstanta Publ. (in Ukrainian)

Soloshchuk, L. V. (2020). The Processes of Diversification of the Non-verbal Communicative Components in the Modern English Discourse. *Cognition, communication, discourse*, 21, 50–60. Retrieved from <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-21-04> (in Ukrainian)

Soloshchuk, L. V., & Chebotarova, A. O. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannia kinesychnykh zasobiv komunikatsii u anhlovnomu kazkovomu dyskursi [Functional characteristics of kinesic communicative components in the English fairy-tale discourse]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin]*, 95, 60–69. (in Ukrainian)

Sternberg, R. J. (1986). A Triangular Theory of Love. *Psychological Review*, 93, 119–135. Retrieved from DOI: [10.1037/0033-295X.93.2.119](https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119).

Vertel, A. V. & Artemenko, A. S. (2020). Abuzinh i hazlaitinh yak riznovydy psykholohichnoho nasylstva nad zhinkamy [Abuse and gaslighting as types of psychological violence against women]. The 3rd International scientific and practical conference "Fundamental and applied research in the modern world", 21-23 October, Boston, 238–241. (in Ukrainian)

Zymych Ye. V. (2012). Neverbalni aspekty interpretatsii marytального dialohichnoho dyskursu. Naukovi zapysky [Non-verbal aspects of interpreting marital dialogue discourse], 29, 289–292. (in Ukrainian)

Zymych, Ye. V. (2011). Strukturno-semantychni ta prahmatychni osoblyvosti marytального dialohichnoho dyskursu (Dys. kand. filol. nauk) [Structural-semantic and pragmatic features of marital dialogue discourse (Philology PhD thesis)]. KhNU imeni V.N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 23.09.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-07

УДК 811.111:811.161.2]'25'276.2

О. В. Тулупов

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: olegtul@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6788-577X>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=UmVwWekAAAAA>

Є. Є. Кіріченко

магістрант, випускник кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ненормативна лексика в англо-українському перекладі: творчість vs цензура

У статті відтворення ненормативної лексики піддано переосмисленню з позицій культурного перекладознавства. Ненормативну лексику відносять до труднощів перекладу, але її дослідження дотепер здійснювалося переважно з точки зору мовних, зокрема стилістичних, проблем. З позицій лінгвістичного аналізу ненормативна лексика визначається як знижена, така, що охоплює аргі, сленг, жаргон тощо. У термінах перекладознавчого аналізу ці одиниці називаються лексикою обмеженого вжитку, ненормативною, культурно та емотивно позначеною лексикою, яка охоплює три різновиди: образливу, соціальну та територіальну лексику. У нашій роботі досліджено український переклад роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті», що природно обмежує ненормативну лексику першими двома різновидами. Методологія дослідження висуває на перший план взаємозалежність та взаємозв'язок перекладацької творчості та ідеологічної позиції перекладача, обмеженої цензурою. Першодрук українського перекладу О. Логвиненка вийшов у світ 1984 р., це був переклад високої якості, що засвідчено цілою низкою передруків та вельми позитивною оцінкою українського читача. Однак майстерність перекладача слід розглядати в соціо-політичному контексті його діяльності. Цензурні обмеження у Радянському Союзі на початку 1980-х все ще діяли, хоча й вже не були такими жорсткими, як раніше. З-поміж інших існувала вимога орієнтації як на взірць на російський переклад, зроблений декількома десятиріччями раніше. У своєму очевидному прагненні відтворити ненормативну лексику, як важливу характеризувальну рису психологічного стану головного героя, О. Логвиненко мав брати це до уваги. Він відтворив ненормативну лексику джерельного тексту у близько половині усіх фрагментів цільового тексту, застосовуючи повний або частковий еквівалент / функційний відповідник, що дозволило зберегти емотивні конотації. У інших випадках, які складають трохи більше половини усіх проаналізованих, він часом використав компенсацію, що дало той самий ефект. Тим не менш, у низці фрагментів цільового тексту емотивні конотації було втрачено, оскільки ненормативну лексику було замінено на нормативну чи вилучено. Погляд на природу таких випадків дає підстави зробити висновок, що вони були спричинені не відсутністю перекладацьких рішень, а ідеологічними міркуваннями, зокрема цензурними обмеженнями.

Ключові слова: джерельний / цільовий текст, емотивна конотація, ідеологія, культурне перекладознавство, ненормативна лексика, український переклад, цензура.

1. ВСТУП

У перекладознавстві, що оперує на стику різних гуманітарних наук та розглядає кризь призму перекладу велику низку мовних та позамовних явищ, проблематика культури та ідеології стала об'єктом багатьох розвідок, але не вичерпала свій величезний потенціал. Культура та ідеологія взаємопов'язані, вони є своєрідними частинами одна одної, та мають відображення у творчості, зокрема перекладацькій. У контексті нашого дослідження відстежено зв'язок або взаємовідношення: культура – ненормативна лексика – ідеологія, що можна висловити також як «Творчість vs Цензура», де vs як протиставляє, так і споріднює культуру та ідеологію (або творчість та цензуру), оскільки vs тут можна розглядати і як прийменник, і як сполучник, тому що згадані поняття не можуть існувати одне без одного.

Сучасний перекладознавчий погляд на відтворення ненормативної лексики в художньому перекладі в культурно орієнтованому ключі [10, с. 1] відкриває нові перспективи аналізу, у фокусі якого опиняються культурна позначеність такої лексики, стратегії та способи її перекладу, можливість збереження культурної та / або емотивної конотації, а також обмеження, що накладають на перекладацьку творчість вимоги цензури / самоцензури.

Усе викладене свідчить про потребу вивчення ненормативної лексики як об'єкту перекладацьких студій та впливу цензури на перекладацьку творчість радянської доби, що обумовило вибір теми проведеного дослідження.

Актуальність дослідження визначена важливістю аналізу відтворення ненормативної лексики в художньому перекладі з урахуванням як контексту художнього твору, так і контексту культури та соціуму.

Об'єктом дослідження є ненормативна лексика в оригіналі твору Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» та українському перекладі цього твору О. Логвиненка, а предметом аналізу виступають особливості відтворення ненормативної лексики тексту оригіналу в українському перекладі.

Метою роботи є виявлення специфіки англо-українського перекладу ненормативних лексичних одиниць роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» з позицій культурно орієнтованого перекладознавства.

Матеріалом дослідження слугували 1689 фрагментів тексту, отриманих з оригіналу тексту роману Дж. Д. Селінджера (*J. D. Salinger*) «Над прірвою у житті» (*The Catcher in the Rye*) [19], які містять 93 ненормативні лексичні одиниці, та така саме кількість фрагментів першого українського перекладу цього твору, зробленого О. Логвиненком у 1984 р. та вперше надрукованого у видавництві «Молодь» [9]. Першодрук перекладу було обрано, оскільки нас цікавив вплив цензури, характерний саме для того часу.

Варто додати, що Олекса Логвиненко (1946–2006) вважається фахівцем високого рівня, він був відомим перекладачем англomовної та німецькомовної художньої літератури, лауреатом літературних премій, зокрема премії імені Миколи Лукаша *Arts Translationis* (щорічної премії, заснованої редакцією журналу «Всесвіт» у 1989 р., за найкращі переклади й перекладознавчі праці, опубліковані за рік на сторінках журналу) [7]; переклад розглянутого в нашому дослідженні твору було багато разів передруковано іншими видавництвами, цей переклад високо оцінюють українські читачі та перекладознавці.

Методами дослідження були: *методи аналізу та синтезу*, застосовані в аналітичному огляді наукової літератури; *дефінітивний метод*, необхідний для надання визначення наукових понять, використаних у роботі; *метод наскрізного добирання*, використаний під час добору ілюстративного матеріалу дослідження; *метод лексикографічної верифікації*, що став у нагоді під час визначення ненормативного статусу одиниць аналізу; *метод порівняння (фрагменту) тексту оригіналу та тексту перекладу*, за допомогою якого було здійснено перекладознавчий аналіз; *метод кількісного аналізу*, потрібний для встановлення кількісних параметрів фрагментів тексту перекладу, де відтворено / не відтворено ненормативні лексичні одиниці тексту оригіналу.

У ході проведення дослідження було розглянуто та уточнено розуміння ненормативної лексики як об'єкту перекладацьких студій, проаналізовано особливості відтворення ненормативних лексичних одиниць, з'ясовано збереження в перекладі конотації та досліджено прояви й можливі причини відсутності відтворення ненормативних лексичних одиниць в тексті українського перекладу.

2. НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТУДІЙ

Ми поділяємо думку перекладознавців, які вважають, що питання відтворення ненормативної лексики у перекладі як компонента художнього твору та пошук українського відповідника залишається однією з труднощів перекладацької творчості та заслуговує всебічного вивчення, як з лінгвістичної точки зору, так із міждисциплінарної, яка охоплює культурний, політичний, ідеологічний, філософський та інші аспекти.

У словниковому складі кожної мови існують одиниці, що не належать до загальноновживаних, їх називають *зниженою* або *ненормативною лексикою*. Іншими словами, це лексика обмеженого вжитку – «сукупність лексичних і фразеологічних одиниць, які функціонують у межах національної мови, перебувають поза загальноприйнятим спілкуванням, відрізняються від загальноприйнятого мовного стандарту, призначені для комунікації членів соціальних груп / прошарків / субкультур /

територій та є віддзеркаленням культури й способу життя їхніх носів» [10, с. 9]. Надаючи це визначення лексиці обмеженого вжитку, М.Р. Ткачівська також вказує, що обмеженість вжитку такої лексики визначається відносно мовної норми, тому саме ненормативність є її першою категоріальною ознакою [там само]. Саме з цієї причини у нашому дослідженні обрано термін *ненормативна лексика*, під яким розуміємо стилістично знижену та обмежену у вжитку лексику.

Сучасна лінгвістична література налічує чимало термінів на позначення типів ненормативної лексики в аспекті її соціальної й регіонально-територіальної диференціації: арго, жаргон, соціально-діалектне койне, сленг, розмовна лексика, інвектива, лайка тощо.

Натомість, у нашому дослідженні ми спираємося на подану в перекладознавчій розвідці класифікацію ненормативних лексичних одиниць, що охоплює три групи: образливу (лайлива, табуйована, обценена), соціальну (арготизми, жаргонізми та сленгізми) та територіальну лексику [10, с. 10], з яких для нас актуальними є перші дві.

Зважаючи на характер художнього твору, якому присвячено наше дослідження, вважаємо логічним припустити, що ненормативні лексичні одиниці у ньому переважно кореспондують зі сленгом, точніше молодіжним сленгом, яким послуговується головний герой. Беручи до уваги специфіку описуваних подій та психологічний стан головного героя, логічним також вважаємо припущення про наявність в його мовленні вульгаризмів та інвективної лексики.

Методологічно наше дослідження ґрунтується на засадах культурно орієнтованого перекладознавства, що веде початок з 90-х років ХХ сторіччя, часу так званого «культурного повороту» в перекладацьких студіях [13]. Саме у термінах цього підходу набувають значущості стратегії перекладу, які акцентують не стільки мовні відмінності та шляхи подолання пов'язаних з ними перекладацьких труднощів, скільки діалог між культурами, що відбувається за посередництва перекладача.

Дослідження закономірностей перекладу лексики обмеженого вжитку у праці М.Р. Ткачівської [10, с. 13–14], загальні положення якої ми взяли за основу в своїй роботі, виходить саме з цього методологічного принципу.

Крім того, ми враховуємо нерозривний зв'язок перекладу не лише з культурою, а також з ідеологією та цензурою. Під час розгляду методології «культурного повороту» в перекладознавстві, висловлюється думка, що «українські перекладачі приклали багато зусиль для опублікування своїх перекладів в умовах офіційних заборон. Вони використовували одомашнення як відмінність від домінуючого імперського дискурсу. Вони використовували методологію «культурного повороту», щоб подолати сте-

реотипи «побутової мови», закріпити повноправний статус української мови і поставити українську мову на один рівень з іншими іноземними мовами» [1, с. 75].

З цією точкою зору можна погодитися лише частково, адже якщо мова йде про переклади радянського часу, вплив перекладача на проходження літературним твором першого з «фільтрів» цензури – отримання дозволу на переклад для майбутньої публікації [11] – був практично нульовим.

Стосовно роману Дж. Селінджера, як ми вважаємо, успішність проходження крізь цей «фільтр» визначена зображенням у творі багатьох рис американського суспільства в негативному ключі. Саме це спричинило неоднозначність оцінки роману американським читачем та водночас обумовило прихильність до нього радянського цензора.

Погоджуючись загалом з високою оцінкою зусиль українських перекладачів, маємо зауважити, що в часи панування радянської цензури, вони мали робити непростий вибір. Для проходження наступних «фільтрів» цензурування їм потрібно було орієнтуватися на наявні обмеження [11], для того, щоб їхній переклад було надруковано. Таким чином, творчу креативність перекладача обмежували рамки цензури та самоцензури. За таких умов необхідно було робити вибір між тим, що перекладач вважав бажаним, і тим, що було дозволено. Відмова від бажаного, зрозуміло, була нелегким рішенням, але тут слід пристати на позицію англійськомовного науковця Р. Джонсона [16], який припускає, що поступки цензора дозволяли, принаймні, познайомити читача з твором іноземної літератури, хай і з певними втратами змісту, стилю тощо.

Проектуючи викладені думки в площину нашого дослідження, відзначимо декілька моментів, характерних для українського перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті».

По-перше, переклад О. Логвиненка було виконано в умовах наявності російського перекладу, зробленого перекладачкою Ритою Райт-Ковальовою та опублікованого у 1960 році, який на той час вже вважався канонічним, а отже перекладач повинен був орієнтуватися саме на цей переклад. Це, природно, обмежувало свободу вибору перекладача, особливо щодо відтворення ненормативної лексики та обумовило, зокрема вибір назви першодруку українського перекладу «Над прірвою у житті», який у передруках часів незалежної України вже має назву «Ловець у житті».

По-друге, нагадаємо, що український переклад було надруковано майже на тридцять років пізніше за російський. За цей час відбулися певні зміни в ідеології: сталінські часи змінила так звана «відлига», початок 80-х років був частиною періоду застою, коли ідеологічні обмеження вже не були настільки жорсткими, як у середині 50-х (коли власне виконувався російський переклад). Це відкривало

для О. Логвиненка можливість більшою мірою керуватися власним вибором, що й дозволило перекладачеві, зокрема, зберегти набагато більше сутнісних рис оригінального твору, у тому числі і щодо відтворення ненормативної лексики, як то засвідчують результати наявного дослідження [2].

Ми погоджуємось з поняттям цензури як феномену, «що має у своєму підґрунті політичні, моральні, релігійні, естетичні суспільні настанови та чинить вплив на агентів процесу трансферу – перекладачів, редакторів, перекладацькі агенції тощо. Цензура також стосується етики перекладу, тобто уявлень про норми співвідношення між переписуванням (перекладацькою творчістю) та точністю відтворення тексту оригіналу» [18, с. 18]. Водночас, ефект цензури посилюється тим, що всі, хто підпадає під її вплив – автор, перекладач, редактор або інші, передбачаючи неминучість правки цензора, починають практикувати самоцензуру.

Цензорне втручання у переклад ненормативної лексики нами розуміється як вияв ідеологічного тиску на творчість перекладача. Слід зазначити, що ми розглядаємо перекладацьку творчість у визначенні О.В. Ребрія, а саме, як «діяльність зі створення тексту перекладу та сам текст перекладу як продукт цієї діяльності, що кореспондує з аналогічним дихотомічним процесуально-результативним визначенням перекладу» [8, с. 431]. Отже, у протипоставленні «Творчість vs Цензура», у нашому випадку, остання має певний вплив як на процес творчості, так і на його результат.

3. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВОЮ У ЖИТІ»

У ході дослідження ми з'ясували кількісні параметри ненормативних лексичних одиниць в тексті оригіналу та тексті перекладу.

У тексті оригіналу таких одиниць було виявлено 93, у тексті українського перекладу – 86. Однак, одиницею перекладознавчого аналізу в нашому дослідженні були реалізації ненормативної лексики в тексті, тобто фрагменти тексту оригіналу та тексту перекладу. У творі Дж. Селінджера таких фрагментів було зафіксовано 1689 (цю кількість було прийнято за 100%). В українському перекладі О. Логвиненка з усієї кількості відповідних фрагментів ненормативну лексику, наявну у фрагментах тексту оригіналу, зафіксовано у 817 фрагментах (48,4 %), тоді як у 872 фрагментах (51,6%) цю лексику не відтворено, зокрема, або не відтворено взагалі (394 фрагмента, 23,3 %), або відтворено за допомогою нормативних мовних одиниць (478 фрагментів, 28,3 %). Таким чином, усі фрагменти тексту перекладу було розподілено на два типи: (1) ті, де відтворено ненормативні лексичні одиниці тексту оригіналу; (2) ті, де ці одиниці не відтворено.

Застосовуючи подану класифікацію, далі ми по-слідовно розглянули виявлені групи фрагментів тексту перекладу, що містять або не містять ненормативну лексику, наявну в тексті оригіналу, та описали специфіку цих груп.

Порівнюючи фрагменти тексту оригіналу та тексту перекладу, в яких ми зафіксували відтворення ненормативної лексики, ми виявили, що у низці випадків перекладач використав повний еквівалент.

Добір *повного еквівалента* – це спосіб перекладу у якому перекладач використовує слово чи фразеологізм, збіжний за змістом, функцією та стилістичною забарвленістю з відповідною одиницею тексту оригіналу. У цьому твердженні спираємося на думку, що повні еквіваленти мають точну, незалежну від тексту повноцінну відповідність в різних мовах, що повністю збігаються за значенням та стилістичним забарвленням. Переклад еквівалентних фразеологізмів може відрізнитися від оригіналу використанням різної граматичної структури, але, незважаючи на це, фразеологізми є адекватними як за змістовим, так і за образним лексичним наповненням [5]. Це свідчить про те, що носії різних мов сприймають певне поняття однаково, але можуть вербалізувати його однаково чи по-різному.

Наведемо декілька прикладів використання повного еквівалента у перекладі:

(1) *chew the fat (coll)* – to talk with someone in an informal and friendly way [14]; теревенити, точити ляси [15].

When I was at Whooton old Luce used to hate it—you really could tell he did—when after he was finished giving his sex talk to a bunch of us in his room we stuck around and chewed the fat by ourselves for a while.

В Гутоні Льюса починало бісити, — це в нього на лобі було написано, — коли він, каналія, закінчував виступати у себе в кімнаті перед нами зі своїми сексуальними проповідями, а ми не розходились і теревенили собі далі.

(2) *hotshot* someone who is very successful and confident [17];

досвідчений, жевжик [15].

They advertise in about a thousand magazines, always showing some hotshot guy on a horse jumping.

А може, й бачили рекламні оголошення. їх тулять у сотнях ілюстрованих журналів, і скрізь – такий собі хвацький жевжик, скаче на коні через бар'єр.

(3) *The driver was sort of a wise guy.*

Та водій мій був теж не в тім'я битий.

У наведених прикладах лексичні / фразеологічні одиниці, які збігаються (*hotshot* – жевжик), або не збігаються (*chew the fat* – теревенити) за формою, не позбавлені денотативного змісту, крім того, у більшості випадків їхні відповідники наявні в перекладних словниках, що спрощує їхній переклад. Виключення становить лише останній приклад, де денотативне значення містить одиниця *a wise guy*, а ненормативність

передає розмовний вислів *sort of*; обраний перекладачем відповідник – фразеологізм *не в тім'я битий*, за відмінності структури має те саме змістове наповнення та емоційно-експресивне забарвлення. При цьому, всі одиниці тексту оригіналу та перекладу належать до ненормативних.

Використовуючи добір повного еквівалента, перекладач замінює культурну конотацію джерельної мови на культурну конотацію цільової мови, таким чином культурна позначеність тексту оригіналу втрачається, а отже, такий переклад є одомашнювальним. Це є цілком очікуваним, оскільки ненормативна лексика є стратою, властивою певній конкретній лінгвокультурі. Таким чином, культурна конотація втрачається, а емотивна зберігається.

Тут доречно ще вказати на ту обставину, що О. Логвиненко широко використовує лексику, яка володіє доволі високим ступенем ненормативності. Розглянемо подані далі приклади:

(4) "You're **a dirty stupid sonuvabitch of a moron**," I told him.

Кретин недоумкуватий, ідіот, сучий син! – кажу йому.

(5) "Hey, I got a **flit** for you"

– Чуєш, – кажу, – я тут нагледів тобі одного **гомосека**.

У прикладі (4) використана мовна одиниця, що належить до образливих та якнайкраще відтворює лайку, що містить фрагмент тексту оригіналу. У прикладі (5) взагалі бачимо в перекладі мовну одиницю, що не тільки є ненормативною, а до того ж позначає нетрадиційну сексуальну орієнтацію чоловіка, тобто торкається теми, що за радянських часів належала до табуованих. Можна лише дивуватися тому, як це пропустив радянській цензор. Але це підтверджує нашу думку про певне послаблення вимог цензури у 1980-х роках, адже за декілька десятиріч до цього таке було б неприпустимим, навіть задля того, щоб зобразити усю повноту «загнивання» Америки.

З точки зору теорії перекладу, фрагменти (4), (5) вже не можна віднести до таких, де ненормативну лексику відтворено шляхом використання повного еквівалента, тут застосовано *частковий еквівалент* [3] або *функційний відповідник* [10, с. 15].

Частковим еквівалентом вважається такий варіант перекладу, який розміщується на другому плані, а точніше у другій половині словникової статті серед останніх позицій опису семантичної структури слова або фразеологічного словосполучення. Як зазначається, частковий еквівалент – фразеологізм, який не є повним відповідником іншому фразеологізму в іншій мові, бо має незначні відмінності у лексичній або у граматичній формі, що не перешкоджає передачі суті фразеологізму. За часткової еквівалентності, залежно від того, яким складником часткові фразеологічні еквіваленти відрізняються,

вони бувають різноструктурні, різноекспресивні тощо, і чим більше ознак у них розходяться, тим нижчий коефіцієнт еквівалентності [3, с. 44]. Такі варіанти перекладу повинні зберегти стилістичну спрямованість та значення, але можуть відрізнятися використанням різних компонентів граматичної структури або мати зовсім інший лексичний склад порівняно з мовою оригіналу. Іншими словами, ці одиниці виконують в мовленні ту саму або максимально близьку функцію, що й дозволяє визначати їх як функційні відповідники.

Наведемо ще декілька прикладів, де перекладач використовує функційний відповідник:

(6) *be up the creek* – in an awkward position with no easy way out [14].

*Thing is, though, I'll **be up the creek** if I don't get it in.*

*Але річ у тім, що мені так **непенале**, якщо я не здам твору!*

У цьому фрагменті не збігається ані форма – фразеологізм в англійській мові, дієслово в українській, ані зміст ненормативної мовної одиниці, але змістова заміна (*неприємна ситуація – очікуване покарання за потрапляння в цю ситуацію*) цілком доречно в контексті поданого фрагменту. Також у перекладі, за втрати культурної конотації, збережено емотивну.

(7) "Get your **dirty stinking moron knees** off my chest."

– *Забери з мене **смердючі** свої коліна, ідіот!*

У прикладі (7) змінено статус мовної одиниці *moron* – замість функції означення, її вжито у функції звертання, але це не тягне за собою втрат ані змісту, ані емотивних конотації, так само, як і вилучення в перекладі слова *dirty*.

(8) *God, could that **dopey girl** dance.*

*Боже, але ж як та **дупена** танцювала!*

Подібне спостерігаємо і в прикладі (8): замість словосполучення *dopey girl* перекладач використовує лексичну одиницю *дупена*, яка є доволі близькою за змістом, так само ненормативною та емотивною маркованою, а отже виконує ту саму функцію.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що й за умов застосування перекладачем часткового еквівалента / функційного відповідника, емотивні конотації ненормативної лексики в тексті перекладу зберігаються, а культурні натомість втрачаються, оскільки перекладач використовує ресурс цільової мови, апелюючи до картини світу читача цільового тексту.

Як вже було попередньо зазначено, за відсутності відтворення ненормативної лексики в українському перекладі її або замінено на нормативну, або ж загалом вилучено. Розглянемо на конкретних прикладах обидва ці різновиди.

Під час аналізу було зафіксовано використання у перекладі заміни ненормативних лексичних одиниць на нормативні, наприклад:

(9) *He's got a lot of **dough**, now.*

*Тепер **грошей** у нього як полови.*

У цьому фрагменті перекладач замість ненормативної лексичної одиниці *dough*, вжитої в тексті оригіналу, використовує загальноприйняте, не обмежене у вжитку слово *groshi*, але в той самий час, компенсує цю втрату за рахунок заміни нормативного англійськомовного виразу *has got a lot of* на ненормативне, емотивної марковане українське як *полови*. Отже, тут має місце компенсація – лексико-граматична трансформація, що передбачає передачу смислового або стилістичного відтінку не там, де він виражений в оригіналі. Дуже часто один стилістичний засіб замінюється при компенсації втрат іншим. Необхідність у компенсації виникає у зв'язку з тим, що у низці випадків неможливо знайти повний відповідник (тобто, смисловий і експресивно-стилістичний) для передачі в перекладі окремого сегмента оригіналу [6, с. 124]. Отже, застосування компенсації фактично дає той самий ефект, що й відтворення ненормативної лексики тексту оригіналу, тобто дозволяє зберегти емотивну конотацію.

Натомість, у поданих далі прикладах заміна ненормативної одиниці тексту оригіналу на нормативну в тексті оригіналу не супроводжується компенсацією, що спричиняє певну втрату емотивності фрагменту тексту перекладу:

(10) *"He ain't my friend. He's my brudda."*

Він мені не товариш. Він мій брар.

(11) *I was practically a child at the time, but I remember when he used to come home on furlough and all, all he did was lie on his bed, practically*

Я тоді був ще майже дитина, але пам'ятаю, що коли він приїздив у відпустку, то цілими днями пролежував у себе на ліжку

Як свідчать подані приклади, ненормативна лексика тексту оригіналу не вимагала складних перекладацьких рішень, і навіть за відсутності ненормативного відповідника в цільовій мові, як от, наприклад до слова *furlough* (відпустка), перекладач міг би вдаватися до компенсації. Можна припустити, що наявні в наведених прикладах заміни були спричинені зовнішніми чи внутрішніми обмеженнями на вживання занадто великої кількості ненормативних лексичних одиниць.

На окрему увагу заслуговує відтворення в перекладі вислову *and all*. Головний герой постійно вживає цей вислів, який є беззмистовним, плеонастичним у цілому висловленні або так званім словом-паразитом. Загалом протягом роману ми зафіксували близько чотирьохсот вживань цього вислову, але перекладач вдається до нормативного відповідника, як у наведеному далі прикладі:

(12) *They're nice and all—I'm not saying that—but they're also touchy as hell.*

Загалом вони добрі, що й казати, тільки ж вразливі – страх.

Це важко пояснити через наявність великої кількості слів-паразитів в українськомовному спілкуванні, у тому числі і в молодіжному сленгу [12].

Тому вважаємо логічним припустити, що тут знову причина полягає не стільки у виборі самого перекладача, скільки в необхідності задовольнити вимоги цензора, можливо щодо слідування традиції російського перекладу.

Зустрічаються також такі випадки, де цей вислів, а також інші ненормативні одиниці відсутні у тексті перекладу, тобто відбувається *вилучення*.

Вилучення у перекладацьких студіях описується як такий прийом, при якому лексично і семантично надлишкові слова піддаються опущенню з тексту, ними можуть бути різні лексеми, які не перекладаються або парні синоніми [4, с. 43], але це стосується фахового, а не художнього перекладу. Крім того, вилучення саме ненормативної лексики вказує на можливу ідеологічну природу цього явища – необхідність відповідати вимогам цензури.

Загалом, аналіз фрагментів, де в українському перекладі не відтворено ненормативну лексику тексту оригіналу, дозволяє дійти висновку, що кількісні показники таких фрагментів не слід розглядати як повністю об'єктивні, через використання перекладачем прийому компенсації у низці із них; а заміна ненормативної лексики на нормативну або її вилучення з тексту перекладу найбільш імовірно є виявом ідеологічного впливу.

4. ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили, що близько половини фрагментів тексту оригіналу, де міститься ненормативна лексика, відтворено в українському перекладі зі збереженням цієї лексики за допомогою використання повного або часткового еквівалента / функційного відповідника, а в іншій частині, яка трохи перебільшує половину, – не збережено. Але ці механічні підрахунки не дають уявлення про реальні втрати емотивних конотацій у перекладі. Як засвідчив подальший аналіз, у низці фрагментів цільового тексту, де відсутнє безпосереднє відтворення ненормативних мовних одиниць джерельного тексту, використано компенсацію, що дозволило перекладачеві уникнути втрати емотивних конотацій. Збереження емотивних конотацій під час відтворення ненормативної лексики у тексті перекладу в усіх випадках кореспондує із втратою культурних конотацій, що характеризує переклад досліджених одиниць як одомашнювальний. Відсутність відтворення ненормативної лексики у тексті перекладу має два різновиди: заміна цієї лексики на нормативну, або ж її вилучення з фрагменту тексту, що природно призводить до втрати як культурних, так і емотивних конотацій.

Багато використаних О. Логвиненком засобів мають високий ступінь ненормативності, що засвідчує певне послаблення цензурних обмежень у період здійснення перекладу. Але відсутність відтворення ненормативної лексики в перекладі, навпаки, де-

монструє або намагання перекладача збалансувати бажане та «належне», або ж втручання радянського цензора у творчий процес перекладу. Цей висновок випливає з того, що як заміни ненормативної лексики на нормативну, так і видалення ненормативної лексики, зафіксовано у випадках, які не потребу-

вали значних зусиль з боку перекладача. Це засвідчує наявність зовнішнього / внутрішнього впливу, тобто впливу цензури / самоцензури.

Перспективою дослідження є аналіз українського перекладу ненормативної лексики на матеріалі інших англійськомовних творів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Альошина, М. Методологія «культурного повороту» в сучасному перекладознавстві та проблеми адекватності в перекладі. Відновлено з: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/149>
2. Андреева, В., & Фролова, І. (2015). Особливості англо-українського перекладу стилістично знижених лексичних одиниць (на матеріалі перекладів роману «Над прірвою у житті»). *In Statu Nascendi: теоретичні та прагматичні проблеми перекладознавства: збірник студентських статей*, 16, 8–14.
3. Зорівчак, Р. П. (1983). *Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія: на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою*. Львів: Вища школа.
4. Карaban, В. І. (2002). *Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця: Нова книга.
5. Квеселевич, Д. І. (1983). *Интеграция словосочетания в современном английском языке*. Київ: Вища школа.
6. Корунець, І. В. (2001). *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)*. Вінниця: Нова книга.
7. Олекса Логвиненко. Відновлено з: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.
8. Ребрій, О. В. (2012). *Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
9. Селінджер, Д. Д. Над прірвою у житті : пер. з англ. О. Логвиненко. Відновлено з: <http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/TheCatcherInTheRye-ua.htm>.
10. Ткачівська, М. Р. (2021). *Культурно-емоційні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі* (Автореф. доктора філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
11. Фролова, І. Є., & Лапіна, О. В. Чинники ідеологічного впливу на переклад (на матеріалі українських перекладів роману Е. Гемінґвея «По кому подзвін» 1981 та 2018 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 94, 40–46.
12. Швидченко, А. В. (2012). Слова-паразити в сучасному молодіжному сленгу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*, 2(4), 192–194.
13. Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. London: Printer Publishers.
14. Cambridge Dictionaries Online. Retrieved from: <http://dictionary.cambridge.org>
15. English-Ukrainian Dictionary. Retrieved from: <http://www.englishukrainiandictionary.com/en/dictionary-english-ukrainian>
16. Johnson, R. (2013). If Holden Caulfield Spoke Russian. Retrieved from: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/if-holden-caulfield-spoke-russian>.
17. Longman English Dictionary Online. Retrieved from: <http://www.ldoceonline.com>.
18. Merkle, D. (2010). Censorship. *Handbook of Translation Studies* (Vol. 1, pp. 18–21). Amsterdam, The Netherlands: John Benjamin Publishing Company.
19. Salinger J. D. The Catcher in the Rye. Retrieved from: <http://www.readanybook.com/online/20556>.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Oleg Tulupov – PhD student at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: olegtul@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6788-577X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=UmVwWekAAAAA>

Eva Kirichenko – Second-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University

PROFANITY IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION: CREATIVITY VS CENSORSHIP

This article rethinks the rendering of profanity from a cultural translation perspective. Profanity is broadly recognised as one of translation problems but its study has been mostly concentrated on language issues, namely stylistic ones. When viewed in terms of linguistic analysis, profanity is described as low words including argot, slang, jargon, etc. In terms of translation studies these language units are characterized as limited in usage non-normative ones, marked both culturally and emotively and coming in three varieties: abusive, socially and territory conditioned lexis. This study concentrates on the Ukrainian translation of J. D. Salinger's novel *The Catcher in the Rye*, which naturally limits profanity to the first two varieties. The methodological underpinning of the research brings into the fore the interdependence and interconnections between translator's creativity and his ideological stance restricted by censorship. The first edition of the Ukrainian translation by O. Logvynenko was published back in 1984 and it was a fully valued one, judging from a number of republications and Ukrainian readers' high response.

The translator's mastery however needs consideration in the social-political context of his activity. The censorship limitations in the Soviet Union of the early 1980-s, though not as strict as they used to be earlier, were still there and included among others the requirement to regard the Russian translation made several decades before as the example to follow. In his obvious willingness to render profanity as an important distinctive feature of the hero's psychological state, O. Logvynenko had to take it into account. He rendered profanity of the source text in about a half of all the fragments of the target text employing full or partial (functional) equivalents which allowed to preserve emotive connotations. In other cases that constitute a little more than a half of all under study, he sometimes resorted to compensation which had the same effect. Still, in a number of target text fragments emotive connotations are lost as profanity is substituted with normative language units or omitted. A glance into the nature of such cases brings us to the conclusion that they were caused not by the lack of translation decisions but by ideological considerations, namely censorship constraints.

Keywords: *censorship, cultural translation studies, emotive connotation, ideology, profanity, source / target text, Ukrainian translation.*

REFERENCES

Al'oshyna M. Metodolohiia "kul'turnoho povorotu" v suchasnomu perekladoznavstva ta problemy adekvatnosti v pereklyadi [Methodology of "Cultural turn" in modern translation studies and problems of adequacy in translation]. Retrieved from: <https://pa.journal.kspu.edu/indekh.php/pa/artitsle/viev/149>. (in Ukrainian).

Andriieva, V., & Frolova, I. (2015). Osoblyvosti anhlo-ukrains'koho perekladu stylistychno znyzhenykh leksychnykh odynyts' (na materialy pereklyadiv romanu "Nad pririvoiu u zhyti") [Specifics of English-Ukrainian Translation of Low Words (based on the translations of the novel "The Catcher in the Rye")]. In *Statu Nascendi: teoretychni ta prahmatychni problemy perekladoznavstva: zbirnyk students'kykh statej* [In Statu Nascendi: theoretical and pragmatic problems of translation studies: collection of students' articles], 16, 8–14. (in Ukrainian).

Zorivchak, R. P. (1983). *Frazeolohichna odynytsia iak perekladoznavcha katehoriia: na materialy pereklyadiv tvoriv ukrains'koi literaturny anhlis'koiu movoiu* [Phraseological unit as a translation category (on the material of translations of Ukrainian literature into English)]. L'viv: Vyscha shkola Publ. (in Ukrainian).

Karaban, V. I. (2002). *Pereklyad anhlis'koi naukovo i tekhnichnoi literaturny: hramatychni trudnoschi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: Nova knyha Publ. (in Ukrainian).

Kveseleovich, D. I. (1983). *Integracija slovosochetaniia v sovremennom anglijskom jazyke* [The integration of word combination in modern English]. Kiev: Vishha shkola Publ. (in Russian).

Korunets', I. V. (2001). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyj pereklyad)* [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vinnytsia: Nova knyha Publ.

Oleksa Lohvynenko. Retrieved from: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.

Rebrij, O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u pereklyadi: monohrafiia* [Modern conceptions of creativity in translation: monograph]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina Publ. (in Ukrainian)

Selindzher, D. D. *Nad pririvoiu u zhyti: per. z anh. O. Lohvynenko* [The Catcher in the Rye: translated from English by O. Lohvynenko]. Retrieved from: <http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/TheCatcherInTheRye-ua.htm>.

Tkachiv's'ka, M. R. (2021). *Kul'turno-emotyvni zakonovirnosti vidtvorennia leksyky obmezhenoho vzhytka v ukrains'ko-nimets'komu khudozhn'omu pereklyadi* [Cultural-Emotional Regularities of Rendering Lexis of Limited Usage in Ukrainian-German

Fiction Translation] (Philology Doctorate thesis synopsis). Kharkivs'kyj natsionalnyj universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)

Frolova, I. Ye., & Lapina, O. V. Chynnyky ideolohichnoho vplyvu na pereklad (na materialy ukrains'kykh perekladiv romanu E. Hemingveia "Po komu podzvin" 1981 ta 2018 rr.) [The factors of ideological influence on translation (based on Ukrainian translations of E. Hemingway's novel "For Whom the Bell Tolls" in 1981 and 2018)]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Inozemna filohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov* [The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching], 94, 40–46.

Shvydchenko, A. V. (2012). Slova-parazyty v suchasnomu molodizhnomu slenhu [Junk words in modern youth slang]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelia. Serii "Filolohichni nauky"* [Bulletin of Alfred Nobel Dnipropetrovsk University. Series "Philology"], 2(4), 192–194.

Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. London: Printer Publishers.

Cambridge Dictionaries Online. Retrieved from: <http://dictionary.cambridge.org>

English-Ukrainian Dictionary. Retrieved from: <http://www.englishukrainiandictionary.com/en/dictionary-english-ukrainian>

Johnson, R. (2013). If Holden Caulfield Spoke Russian. Retrieved from: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/if-holden-caulfield-spoke-russian>

Longman English Dictionary Online. Retrieved from: <http://www.ldoceonline.com>

Merkle, D. (2010). Censorship. *Handbook of Translation Studies* (Vol. 1, pp. 18–21). Amsterdam, The Netherlands: John Benjamin Publishing Company.

Salinger J. D. The Catcher in the Rye. Retrieved from: <http://www.readanybook.com/> online/20556

The article was received by the editors 06.10.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-08

УДК 811.111'371

Marianna Lőrincz

Doctor of Sciences, Associate Professor, Professor of the Philology Department

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education;

e-mail: lorinc.marianna@kmf.org.ua;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2206-7113>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=EhNYaXIAAAAJ&view_op=list_works

A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press

This paper explored the representation of war in Ukraine, utilizing corpus linguistics methods. It presents the gleanings of the analysis of the international press release covering the period February 24th - November 1st, based on a specialized corpus (1 081 971 tokens) of world newspaper articles compiled for this study. Using the LancsBox software package, a keyword analysis was carried out, providing a window into lexical patterns and typical themes associated with the war in Ukraine. The study highlighted the quantitative characteristics of the target corpus by singling out keywords and their collocates, followed by a qualitative interpretation of their usage in context. The themes commonly referenced in the target corpus were as follows: military intervention, actors/agents, implements, consequences, victims, description and attitudes, resistance, and economy. On the paradigmatic level, the highest occurrences were documented for lexemes war, invasion, and conflict as referents to the concept of ongoing warfare. On the syntagmatic level, lexically rich were the themes of attitudes towards war and its influence on the global economy. Negative discourse prosodies were evident in the discussion of war and some of its agents. In sum, the paper helps understand public attitudes and evaluation of war in the news coverage, which shape the image of Ukraine in the global arena.

Keywords: *corpus linguistics, international, keywords, newspaper, themes, Ukraine, war.*

1. INTRODUCTION

The influence of linguistic information on the public's cognitions and attitudes has been widely acknowledged [1, p. 71]. However, with the outbreak of a full-scale war between Russia and Ukraine, the study of its representation in the media has gained an unprecedented relevance. Since one of the media's implicit functions, among others, includes shaping public opinion and thinking [8], it is essential to understand what language means are pervasively used to represent the ongoing warfare in the international media.

The present paper aims to provide an account of the representation of war in Ukraine and a range of pertinent themes covered in the media. In particular, this study focuses on the linguistic choices recurring in the international press since the commencement of war on February 24th of the current year using corpus linguistics methods. Thus, the object of the present study is the war discourse presented in the international newspapers, while its subject is the lexical features of the war discourse. The study presents the gleanings obtained from the analysis of the international press reports from February 24th to November 1st based on a specialized corpus (1 081 971 tokens) of world newspaper articles compiled for the purposes of this study. To unravel the representation of the Russian-Ukrainian war in the media, the following research questions were addressed: RQ1: What language means are used to describe the war in Ukraine in the newspapers? RQ2: How is the theme of war constructed in the international press?

In the next section of the paper, we draw on the analysis of pertinent literature to locate the present study. Following it the data collection procedure and methodology are described. Next, analysis and discussion of the results are presented, finalized by the conclusions drawn from the obtained findings.

2. THEORETICAL BACKGROUND

The study of media coverage of the war in Ukraine has been attempted in literature from different methodological perspectives, foci, and objectives. Thus, applying a cognitive-pragmatic approach, I. Shevchenko et al. studied the nominations of Russia's armed conflict against Ukraine in the English language media between 2014–2022. Using a semantic analysis of lexemes representing the given concept (e.g., war, operation, crisis), the authors establish their semantic volume. It is argued in the paper that “war” is the most accurate lexeme denoting the current state of aggression, while other referents (e.g., crisis, special operation, conflict) serve to distort reality and manipulate public opinion [1].

Using the framing methodology, P. Vrba explores the lexical patterns in the war narratives based on the speeches of the presidents of the USA, Ukraine, and Russia. Analyzed were also texts from CNN to look into the frequently used language means in the pre-war and during the war news coverage. According to the study's

principal finding, Presidents Zelensky and Biden were framed neutrally in the press. Likewise, the President of Russia was framed neutrally in the pre-war period. However, following the beginning of a full-scale war on February 24th, 2022, a demonstrable shift occurred with the media employing more negative frames [10].

A small-scale corpus-based study conducted by A. Kryzhanivska reported dissimilarities in the lexical patterns of the news coverage by the British, Ukrainian, and Russian media. The author set out to explore the representation of the Russian-Ukrainian armed conflict and its impact on the reader. By looking at the most frequent lexical items in the specialized corpus, she argues that the British media view Putin as a victimizer, while the Russian media blame the USA. Finally, the Ukrainian newspapers highlight the hardships of the current state of affairs in the country [7].

A notable contribution to the analysis of the military aggression of Russia against Ukraine is the study of framing shifts in the pro-Russian propaganda discourse by S. Alzahrani et al. The researchers contend that Russian propaganda employs information operations to shift public attitudes towards support of military aggression. By studying framing shifts employed during the annexation of Crimea in 2014, they arrive at the conclusion that the Russian newspapers use information operations to prime the public to the forthcoming hostility. The authors propose a conjecture that shifts in the propaganda framing could forecast the onset of military intervention [2]. Based on this, it stands to reason that the current war could have been foreseen by observing the dominant narratives in the media.

As can be seen from the existing research, little is known in terms of lexical patterns foregrounding the dominant themes in the international news coverage. Most studies have limited their focus to certain aspects of the researched problem, yielding significant implications. However, a corpus-based analysis of the international news coverage of the war in Ukraine needs continuous updating, which predetermines this study's relevance.

3. METHODOLOGY

For the purposes of this study, a specialized corpus of 4209 leading world newspaper articles was constructed with a total number of 1 081 971 words. Figure 1 displays some of the newspaper titles and the number of articles included in each. The articles were selected with the assistance of a news aggregator service LexisNexis. The news coverage spanning the timeline from February 24th – November 1st was included marking the beginning of the Russian military assault on Ukraine. The principal search term to query the international press release was “war in Ukraine.” It was considered the most direct and salient in representing the public opinion of the researched issue. The corpus incorporated the articles containing the given search term either in their title or text.

Thus, corpus linguistics techniques were used to explore the representation of the war in Ukraine in major world newspapers. C. Dayrell et al. contend that this approach enables the analyst to focus on both quantitative characteristics of data (e.g., by singling out word frequencies or collocates) and qualitative (e.g., by paying heed to the contextualized use of query terms) [5]. The target corpus was processed by applying the software package LancsBox. To observe the salient linguistic features of the target corpus, keyword analysis was first run. Keywords can be identified by using various keyness measures. Keyness refers to words that occur more frequently in the target corpus than in the reference corpus [6]. Keyword analysis was regarded particularly suitable to answering the study’s research questions in that keywords appear to reflect the socio-cultural meaning [11] and prominent narratives. The keywords were next analyzed for their collocates. As V. Brezina et al. argue, texts are organized into lexical patterns, or networks of words collocating with one another, thus enhancing “our understanding of the relationship between the lexis and the text and (ultimately) between the text and the discourse community/the mind of the speaker.” [4, p. 139]. It was, therefore, possible to explore the dominant discourses surrounding the issues of the Russian-Ukrainian war by studying collocates in the corpus.

The procedure ran as follows: first, the keywords were generated using the Graphcoll and Words techniques. The salience of keywords was calculated through the 03-MI statistical procedure to observe the frequencies of lexemes in the target corpus compared to the reference corpus. In our case, BNC2014-baby, available through the LancsBox interface, was used. The following criteria were applied in the analysis of collocates: span – 5:5, statistical procedure – 03-MI, statistic value threshold - 5.0| CPN: 03 - MI (5.0)/ L5-R5/ C: 15.0-NC: 15.0. The statistical association measure 03-MI was selected as it identifies exclusive collocates and mainly lexical words. Thus, using corpus analysis, quantitative characteristics of the lexis in the target corpus were established, followed by qualitative interpretation of the obtained findings. It helped to deal with the reliability of the study by counteracting the arbitrariness of interpretation [9].

4. FINDINGS

To observe the war narratives in the international media, this study focused on the keyness of the target corpus. The analysis steers from the identification of keywords to an elucidation of the principal themes. Table 1 presents the twenty most frequent keywords of the target corpus in comparison to the reference corpus. The first observation of the list reveals the three lexical items designating the military intervention (war=25138; invasion=1996, conflict=1255) and its main agents (e.g., Ukraine=27412, Russia=7554, Putin=3045, president=2219, NATO=1320).

Table 1

Top 20 keywords in the Target Corpus

Lemma	Frequency	Statistic
1. ukraine_n	27412.000000	254.9472487731
2. war_n	25138.000000	94.1830673575
3. russia_n	7554.000000	60.9561825944
4. russian_adj	4504.000000	39.6377533302
5. putin_n	3045.000000	31.4164122497
6. ukrainian_adj	1873.000000	20.2262939686
7. invasion_n	1996.000000	19.0139123762
8. president_n	2219.000000	15.5367866014
9. nato_n	1320.000000	14.1041789015
10. moscow_n	1077.000000	11.2576154225
11. kyiv_n	948.000000	10.975713
12. nuclear_adj	1071.000000	10.6028120282
13. military_adj	1251.000000	9.5723722047
14. troop_n	869.000000	8.516979548
15. conflict_n	1255.000000	8.43248725
16. sanction_n	727.000000	8.1627299089
17. biden_n	610.000000	7.4042375672
18. un_n	774.000000	7.3111442101
19. u.s._n	628.000000	7.2615020472
20. kremlin_n	583.000000	6.9956123321

In the next stage, the lexeme “war” and some keywords were subject to a collocation analysis. The collocations can yield insight into semantic preference and prosody and help understand how themes are represented in the discourse (Bednarek, 2008). Table 2 displays the keywords in the target corpus grouped thematically. The generated keywords and the collocates of *war* uncovered the themes prominently featuring in the target corpus as opposed to the reference corpus.

Table 2

Keywords in the Target Corpus organized by theme

Themes	Keywords
Military intervention	war, invasion, military, conflict, attack, aggression, invade, fight, retake, strike
Actors/agents	Ukraine, Russia, Putin, president, NATO, Moscow, Kyiv, Biden, UN, US, Kremlin, Zelensky, Europe, China, ally, Pope, soldier, Belarus, Iran, dictator
Implements	nuclear, troop, missile, weapon, drone
Consequences	crisis, flee, crime
Victims	refugee, civilian, nation, women, families, men
Description and attitudes	cold, drags, fears, cruel, senseless, blunt, sour, appallingly, hate, needless, deplore, full-blown, dangerous, darkness, elusive, deplore, revolt, criticize, proxy
Resistance	bravery, winning, patience, patriotic, defeat, defense
Economic issues	sanction, global, supply, inflation, gas, price, energy, grain, oil, wheat, export, economy, fuel, economic, food, support

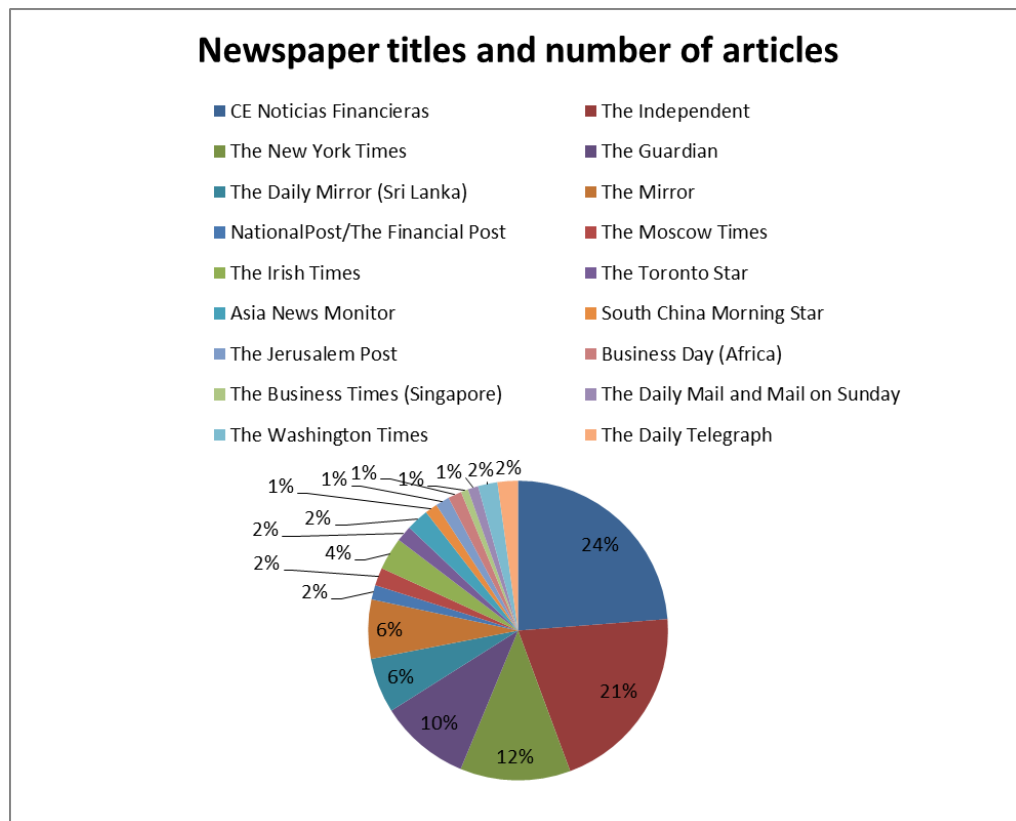

Figure 1. Newspaper titles and number of texts

Military intervention. The prevalent lexical field of the target corpus is related to the current military intervention. The given theme is emphasized through lexemes pointing to aggression and attempts to counteract it (e.g., war, invasion, conflict, attack, aggression, fight, and retake). The paradigmatically related lexemes *war*, *invasion*, and *conflict* have shared collocates with the lexical field pertaining to the consequences of warfare, public attitudes, and its description. They enter into syntagmatic relations with other keywords by sharing collocates as, for instance, *crimes*, *attrition*, *drags*, *accidents*, *senseless*, *flees*, and *escalate*. Condemnation of aggression and support for Ukraine emerge as recurrent discourses further supported by qualitative analysis of concordance lines, as illustrated in the following excerpts:

Figure 2. Results of collocation analysis of lemma "war" in the target corpus

The Ukrainian army is humiliating them. Western officials suggested last night that Vladimir Putin was likely to continue his deadly war of attrition (The Daily Mail and Mail on Sunday (London) | Mar 19, 2022)

For all its bravery and resolve, Kyiv can hold off but not defeat a neighbor more than three times its size in a war of attrition. That means Ukraine needs to do more than slow down the Russian army. It needs to break its spine as quickly as possible (Las Vegas Sun | Jun 19, 2022).

Actors/agents. As shown by the keyword analysis, one of the major themes in the war discourse concerns the persons or parties actively involved in the warfare. The target corpus is notable for the frequent use of proper nouns, including personal and geographical names, signaling the persons and areas affecting or affected by the war. As can be seen from the choice of lexical means, in addition to lexemes *Ukraine* and *Russia*, representing the opposing sides, the most frequently used lemmas are *Putin*, *president*, *NATO*, *Moscow*, *Kyiv*, *Biden*, *UN*, *US*, *Kremlin*, etc. The analysis revealed that Putin is predominantly represented in the media as the principal actor initiating war, affirmed by the excerpts below. Interestingly, Zelensky occupies only the 26th position in the list of keywords with a frequency of 518 occurrences as compared to Putin (5th position, 3045 occurrences, Table 2).

The French president has been clear from the start: Putin alone is to blame for the death and destruction in Ukraine and the major consequences of the war

for France and Europe (The Independent. (United Kingdom) | Mar 07, 2022)

Most of the world has loudly and unequivocally condemned Mr. Putin for sparking a war with Ukraine. (The New York Times - International Edition | Mar 19, 2022)

The media ascribe a prominent role in the warfare to NATO, Biden, the UN, the US, Zelensky, Europe, China, Pope Francis, Belarus, Iran, etc. According to the results of the collocation analysis, the lemma *dictator* and its derivative *dictatorship* are close collocates of the node *war*. A close inspection of the concordance lines revealed that this lemma referred to the current president of Russia. In a few cases, however, it also referred to other parties, the choice depending on the article's source.

The articles on Lenta.ru called President Vladimir Putin a "pitiful paranoid *dictator*" and accused him of waging "the bloodiest war of the 21st century". (The Guardian | May 09, 2022)

"We are in a dramatic situation. We have a war on the border of Europe, of the European Union - there is a *dictator* threatening us with nuclear weapons. (The Irish Times | Mar 03, 2022)

Jacobs is also deluded if he believes the war is about freedom and democracy. Not only is the US a military *dictatorship* that masquerades as a democracy, it is also fast degenerating into a neo-fascist state. (Business Day (South Africa) | Oct 18, 2022)

As seen in Table 3, among the close left-hand descriptors of the lemma *Putin* in the target corpus are *panicking* and *desperate*. The right-hand close collocates include *dangerous*, *accountable*, *barbarism*, etc., thus providing evidence of his direct negative representation in the international news release.

Implements of warfare. Among the topmost lexical patterns is a group of lexemes pertaining to the implements of war, both animate and inanimate. Prominence is given to lexemes *nuclear*, *troop*, *missile*, *weapon*, and *drone*. Nuclear serves to refer to the imminent threat of instrumentalizing a specific type of weapon or energy to cause destruction.

He accused Mr. Putin of making "irresponsible *nuclear* threats" and declared that "a *nuclear* war cannot be won, and must never be fought." (The New York Times | Sep 21, 2022)

Among the most frequent collocates of the lemma *nuclear* are *weapon*, *threat*, *plant*, *power*, *fear*, etc., as illustrated in Figure 3.

Consequences and victims. The consequences of war are depicted through lemmas *crisis*, *flee*, *crime*, and the victimized (e.g., *refugees*, *civilian*, *nation*, *women*, *families*) collocating with *accidents*, *casualties*, *fatigue*, *unpredictability*, *encroach*, and others. Additionally, the close collocates of lexemes *war* and *conflict* were *flee*, *attrition*, and *escalate*.

... civilian *casualties* in Ukraine could be in the tens of thousands; there are now 6.6 million *refugees* from the war. (The New York Times | Aug 24, 2022)

The suffering of the millions of *refugees* from Ukraine in Poland is a constant reminder of how real - and close - the war is. (The New York Times | Apr 17, 2022)

Attitudes and description. The collocates of the lexeme *war* illustrate negative discourse prosody (e.g., *cruel*, *senseless*, *unwinnable*, *appallingly*, *needless*, *full-blown*, *dangerous*, *darkness*, *grinding*). The lemmas *drags* and *grinds* collocating with *war* also indicate pessimism. Public condemnation is revealed through its collocating with *revolt*, *criticize*, *protests*, *hate*. *Cold* and *proxy* as frequent collocates of *war* point to a longstanding opposition between the former USSR

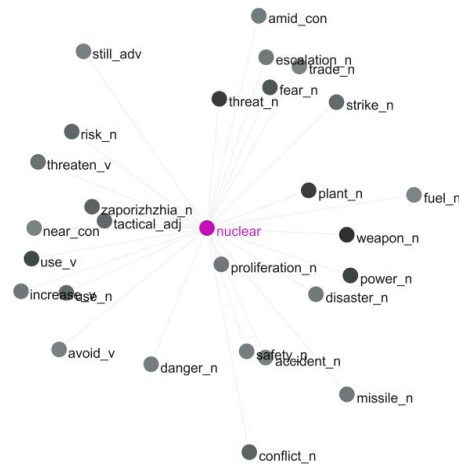

Figure 3. Collocates of lemma *nuclear* in the target corpus

Table 3

Collocates of lemma *Putin* in the target corpus

Position	Collocate	Stat	Freq (coll.)	Freq (corpus)
r	1. dangerous_adj	7.8123740518920854	16	16
l	2. panicking_n	7.812368623178284	22	22
l	3. vladimir_n	7.772094968235232	1201	1235
l	4. disagree_v	7.397334846444276	15	20
l	5. desperate_n	7.227408707556291	16	24
r	6. accountable_adj	6.844079688856413	23	45
r	7. blitz_n	6.749633395850191	45	94
l	8. barbarism_n	6.674865099428607	15	33
r	9. sham_adj	6.674865099428607	20	44
r	10. chilling_adj	6.624744343814975	18	41

and the USA. Today's war in Ukraine is represented in the news release by many as the legacy of the earlier conflict having ramifications in the present. Reference is made to NATO's indirectly waging war against Russia.

Russia 's foreign minister has accused Nato of fighting a proxy war by supplying military aid to Ukraine. Sergei Lavrov told Russian state media: "Nato, in essence, is engaged in a war with

Russia through a proxy and is arming that proxy. War means war." (The Guardian (London) | Apr 26, 2022)

Resistance. Resistance of Ukraine and world democracies is a prominent theme in the international newspapers, as signaled by keywords *defeat, patriotic, retake, and war* collocating with *bravery, winning, patience, and preventing*.

French President Emmanuel Macron on Thursday pledged to keep up France 's humanitarian, economic and military support to Ukraine and to bolster European unity as a way to pile pressure on Russia and prevent it from winning it war in that country... (The Independent | Sep 01, 2022)

No amount of threats and propaganda can hide the fact that Ukraine is winning this war. (The Independent | Sep 21, 2022)

Economy. A recurrent theme in the media deriving from the lexical patterns of the target corpus lays emphasis on economic issues. It is evident due to the high frequencies of lemmas *sanction, global, supply, inflation, and price* featuring among the top 50 keywords. The keywords project problems with energy and food shortages, e.g., *gas, energy, oil, grain, wheat, export, food, and fuel*.

On the whole, this study's findings are only partly comparable to earlier research on the press release discourse associated with the war in Ukraine. Thus, these results, in part, run counter to the findings of I. Shevchenko et al. in that the three lexemes with the highest rate of occurrence were *war, invasion, and conflict* in this study [1]. In contrast, in the above publication, *crisis, special operation, war, armed conflict, intervention* and *military expedition* were frequently cited. Such inconsistencies could be attributable to the differences in the periods of inquiry and the choice of research methods. While I. Shevchenko et al. examined the period mainly predating the full-scale invasion, this paper followed the timeline from the commencement of the massive attack on February 24th to November of the current year. Also, in this paper, similar to the study

of P. Vrba, negative prosody prevailed in characterizing public attitude to the president of the Russian Federation [10]. Finally, one of the pivotal themes to emerge from this inquiry was the destitute circumstances of the Ukrainian civilians and representation of Russia and its politics as a victimizer, complying with the results of A. Kryzhanivska [7].

5. CONCLUSIONS

The present study focused on a relatively small-scale analysis of the representation of war in Ukraine in the international press release. Corpus analysis methods were resorted to in order to provide a window into the typical narratives associated with the theme of warfare. By singling out the keywords in a specialized corpus constructed for this study, it was possible to expose the typical war discourses. The common themes transpiring from the keyword analysis and analysis of collocations were military intervention, actors/agents, implements, consequences, victims, description and attitudes, resistance, and economy. It was observed that the three most frequent lexemes used to refer to ongoing military aggression were *war, invasion, and conflict*. These lexemes were interrelated both paradigmatically and syntagmatically by sharing collocates.

Negative discourse prosody was found to characterize Russia and its top politician, who epitomized the principle causative of war in the prevalent number of instances in the target corpus. Direct negative representation illustrated the war in Ukraine and the general negative attitude of the public, as shown based on the analysis of collocates of *war*. Condemnation of aggression was realized through the lexical patterns related to the discussion of consequences and victims of military intervention. Frequent reference was also made to the devastating effect of war on the global economy realized in rich lexical choices.

Despite many significant insights yielded by the present research, it is not altogether exempt from researcher bias since social research and discourse interpretation, in particular, are inherently biased. Nevertheless, the attempts to base reasoning on the statistical measurements of lexis through corpus linguistics methodology in this investigation counteracted personal bias to a considerable extent. Finally, the possible venues for future research could include a comparison of the representation of the Russian-Ukrainian war by the media in different parts of the world.

REFERENCES

- Alzahrani, S., Kim, N., Ozer, M., Ruston, S. W., Schlachter, J., & Corman, S. R. (2018). Framing shifts of the Ukraine conflict in pro-Russian news media. In H. Bisgin, R. Thomson, A. Hyder, & C. Dancy (Eds.), *Social, Cultural, and Behavioral Modeling - 11th International Conference, SBP-BRIMS 2018, Proceedings* (pp. 303–314). (Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics); Vol. 10899 LNCS). Springer Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-319-93372-6_34
- Bednarek, M. (2008). Semantic preference and semantic prosody re-examined. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 4(2), 119–139. <https://doi.org/10.1515/CLLT.2008.006>

Brezina, V., McEnery, T., & Wattam, S. (2015). Collocations in context: a new perspective on collocation networks. *International Journal of Corpus Linguistics*, 20, 139–173. <https://doi.org/10.1075/ijcl.20.2.01bre>

Dayrell, C., Germond, B. & Germond-Duret, C. (2022). *Representation of the Sea in the UK Press: Public Awareness of the Oceans. – A CASS briefing. Project Report. CASS: Corpus Approaches to Social Science, Lancaster University UK. URL: <http://cass.lancs.ac.uk/wp-content/uploads/2022/02>*

Gabrielatos, C. (2018). *Keyness analysis: Nature, metrics and techniques*. In C. Taylor & A. Marchi (Eds.), *Corpus Approaches to Discourse: A Critical Review* (pp. 225–258). Routledge.

Kryzhanivska, A. (2017, July 24–28). *Do you also see what I see: Russian-Ukrainian conflict in European, Ukrainian and Russian media*. *Corpus Linguistics International Conference, University of Birmingham*. https://www.birmingham.ac.uk/Documents/collegeartslaw/corpus/conference_archives/2017/general/paper80.pdf

McLuhan, M. (2005). *The medium is the message*. Gingko Press.

O'Halloran, K. (2010). How to use corpus linguistics in the study of media discourse. In A, O'Keeffe & M, McCarthy (Eds.). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. (1st ed., pp. 563-577). Routledge.

Shevchenko, I., Morozova, I., Shevchenko, V. (2022). *Nominatsii ahresii Rosii proty Ukrainy v anhlo-movnykh media: kohnityvno-prahmatychnyi analiz*. [Nominations of Russian aggression against Ukraine in English-language media: a cognitive-pragmatic study]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, 95, 70–78. DOI: 10.26565/2227-8877-2022-95-09

Vrba, P. (2022). *The framing of the war in Ukraine in the U.S. media* (thesis). Masarykova Universita. Retrieved from https://is.muni.cz/th/frz05/Diplomova_prace_The_framing_of_the_war_in_Ukraine_in_the_U.S._media_-_Petr_Vrba_439755.pdf

Williams, R. (1976). *Keywords*. Oxford University Press.

The article was received by the editors 17.10.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

Маріанна Леврінц – доктор педагогічних наук, доцент, професор відділення англійської філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, e-mail: lorinc.marianna@kmf.org.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2206-7113>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=EhNYaXIAAAAJ&view_op=list_works

КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ РЕПРЕЗЕНТУВАННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ У МІЖНАРОДНІЙ ПРЕСІ

У статті проаналізовано мовні засоби репрезентування війни в Україні у міжнародних засобах масової інформації із застосуванням методів корпусної лінгвістики. Базою дослідження є укладений автором спеціалізований корпус англо-мовного міжнародного прес-релізу за період від 24 лютого по 1 листопада поточного року (1 018 971 слів). Аналіз здійснено із застосуванням кількісних і якісних методів дослідження, а саме методу ключових слів і колокацій за допомогою програмного забезпечення LancsBox, з подальшою контекстною інтерпретацією мовних одиниць. Аналіз ключових слів і колокацій уможливив виявлення основних наративів, представлених в англо-мовному медіа-дискурсі. З'ясовано, що основними темами, через призму яких здійснюється висвітлення й обговорення теми війни в Україні є наступні: військове втручання, суб'єкти, зброя, наслідки, жертви, опис і ставлення, протистояння та економіка. Виявлено, що найуживанішими лексемами реферування домену військового втручання є війна, вторгнення та конфлікт. Особливо багатими на лексичні засоби реалізації є наративи, пов'язані із вираженням ставлення до війни та її вплив на світову економіку. Обговорення війни та деяких з її суб'єктів здійснюється у ЗМІ з притаманною негативною дискурсивною просодією. Назагал, здійснене дослідження фіксує відображення суспільного ставлення до збройної агресії в Україні у висвітленні новин світовими медіа.

Ключові слова: англо-мовні міжнародні медіа, війна, ключові слова, корпусна лінгвістика, теми, Україна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевченко, І. С., Морозова, І. І., Шевченко, В. О. (2022). Номінації агресії Росії проти України в англо-мовних медіа: когнітивно-прагматичний аналіз. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, 95, 70–78. DOI: 10.26565/2227-8877-2022-95-09
2. Alzahrani, S., Kim, N., Ozer, M., Ruston, S. W., Schlachter, J., & Corman, S. R. (2018). Framing shifts of the Ukraine conflict in pro-Russian news media. In H. Bisgin, R. Thomson, A. Hyder, & C. Dancy (Eds.), *Social, Cultural, and Behavioral Modeling - 11th International Conference, SBP-BRiMS 2018, Proceedings* (pp. 303–314). (Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics); Vol. 10899 LNCS). Springer Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-319-93372-6_34
3. Bednarek, M. (2008). Semantic preference and semantic prosody re-examined. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 4(2), 119–139. <https://doi.org/10.1515/CLLT.2008.006>
4. Brezina, V., McEnery, T., & Wattam, S. (2015). Collocations in context: a new perspective on collocation networks. *International Journal of Corpus Linguistics*, 20, 139–173. <https://doi.org/10.1075/ijcl.20.2.01bre>

5. Dayrell, C., Germond, B. & Germond-Duret, C. (2022). *Representation of the Sea in the UK Press: Public Awareness of the Oceans*. – A CASS briefing. Project Report. CASS: Corpus Approaches to Social Science, Lancaster University UK. URL: <http://cass.lancs.ac.uk/wp-content/uploads/2022/02>
6. Gabrielatos, C. (2018). Keyness analysis: Nature, metrics and techniques. In C. Taylor & A. Marchi (Eds.), *Corpus Approaches to Discourse: A Critical Review* (pp. 225–258). Routledge.
7. Kryzhanivska, A. (2017, July 24–28). Do You Also See what I See: Russian-Ukrainian Conflict in European, Ukrainian and Russian Media. *Corpus Linguistics International Conference*, University of Birmingham. https://www.birmingham.ac.uk/Documents/collegeartslaw/corpus/conference_archives/2017/general/paper80.pdf
8. McLuhan, M. (2005). *The medium is the message*. Gingko Press.
9. O'Halloran, K. (2010). How to use corpus linguistics in the study of media discourse. In A. O'Keeffe & M. McCarthy (Eds.). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. (1st ed., pp. 563-577). Routledge.
10. Vrba, P. (2022). *The framing of the war in Ukraine in the U.S. media* (thesis). Masarykova Universita. Retrieved from https://is.muni.cz/th/frz05/Diplomova_prace_The_framing_of_the_war_in_Ukraine_in_the_U.S._media_-_Petr_Vrba_439755.pdf
11. Williams, R. (1976). *Keywords*. Oxford University Press.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-09

УДК 81'322.4'25-051:378.147.091.33

А. С. Ольховська

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: transengl@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

А. Ю. Чистякова

студентка другого курсу магістратури кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: alinachistiakova9@gmail.com

Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання систем машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі юнганської психології

Статтю присвячено вивченню впливу використання систем машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate на якість перекладу текстів у галузі юнганської психології. Якість перекладу оцінювалась шляхом визначення кількості помилок та правильності відтворення галузевих термінологічних одиниць. Сучасний перекладацький ринок пропонує низку онлайн-перекладачів для перекладу актуальної на сьогоднішній день науки психології, однак важливим є встановити найефективнішу систему машинного перекладу, яку можна рекомендувати для роботи з текстами у галузі юнганської психології. У ході проведення експериментального дослідження ми сформулювали гіпотезу дослідження, обрали текст психологічної тематики, насичений галузевою термінологією, уклали двомовний глосарій на основі обраного тексту, відібрали системи машинного перекладу, встановили процедуру оцінювання помилок, провели аналіз текстів перекладу щодо передачі основного змісту та в аспекті якості передачі психологічної термінології, здійснили кількісну обробку експериментальних даних та унаочнили отримані нами результати у таблицях, після чого надали оцінку емпіричним даним і сформулювали висновки. В результаті проведення експерименту підтвердилися друга гіпотеза: якість передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладі тексту у галузі юнганської психології виявилася вищою при використанні системи машинного перекладу DeepL Translate, а отже саме цю систему машинного перекладу ми можемо порекомендувати для використання професійними перекладачами, які працюють з текстами у галузі юнганської психології. Проте при користуванні цим онлайн-перекладачем потрібно пам'ятати про неточності, буквалізм та стилістичні помилки, яких припускається машина.

Ключові слова: *галузь юнганської психології, експериментальне дослідження, машинний переклад, психологічна термінологія.*

1. ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлюється суттєвим розширенням застосування систем машинного перекладу у діяльності сучасних перекладачів. Володіння навичками користування інформаційно-комунікаційними технологіями стало обов'язковою вимогою для кожного професійного перекладача без винятку. Одночасно з цим все більшої актуальності не тільки в інформаційному просторі, але й у повсякденному житті почала набувати наука психології. Кількість психологічної літератури зростає з кожним днем і стає очевидним необхідність залучення технологій механізації перекладу. Особливо важливим у нашому дослідженні видається порівняння результатів роботи різних систем машинного перекладу з метою визначення системи, яка найкраще підходить для вирішення перекладацьких завдань у сфері юнгіанської психології. Оскільки ця галузь аналітичної психології залишається малодослідженою з точки зору перекладу, такий експеримент може стати основою для подальших теоретичних і практичних досліджень у цій галузі, що робить нашу роботу релевантною та своєчасною.

Мета дослідження полягає у вивченні передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладах тексту у галузі юнгіанської психології, виконаного різними системами машинного перекладу, а саме Microsoft Translator та DeepL Translate.

Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення цілої низки завдань:

- сформулювати гіпотезу дослідження;
- обрати текст у галузі юнгіанської психології, насичений галузевою термінологією;
- укласти двомовний (англо-український та українсько-англійський) глосарій на основі обраного тексту з ключовою термінологією у галузі юнгіанської психології;
- відібрати системи машинного перекладу;
- встановити процедуру оцінювання якості передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладах тексту у галузі юнгіанської психології;
- провести аналіз текстів перекладу на якість передачі змісту тексту оригіналу та термінології у галузі юнгіанської психології;
- здійснити кількісну обробку експериментальних даних та унаочнити отримані результати у вигляді таблиць;
- провести інтерпретацію одержаних емпіричних даних;
- сформулювати висновки та перспективи подальших досліджень.

Об'єктом дослідження виступають системи машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate.

Предметом дослідження є вивчення впливу використання систем машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate на якість пе-

рекладу текстів у галузі юнгіанської психології в аспекті кількості помилок і правильності передачі основної психологічної термінології.

Матеріалом дослідження виступають тексти перекладу українською мовою насичених психологічною термінологією фрагментів тексту, відібраних з наукової статті Крістіана Рейслера на тему "Jungian theory of dreaming and contemporary dream research — findings from the research project 'Structural Dream Analysis'" [6], а також 150 термінологічних одиниць психологічної тематики.

Предмет дослідження, його мета та завдання зумовили використання низки емпіричних методів, таких як проведення контрольних перекладів тексту оригіналу засобами обраних систем машинного перекладу та кількісний метод обробки експериментальних даних для встановлення якості передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладах тексту у галузі юнгіанської психології, виконаного засобами систем машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання систем машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate на якість перекладу текстів у галузі юнгіанської психології було організовано у декілька етапів:

1) підготовчий, на якому була сформульована гіпотеза дослідження та були відібрані системи машинного перекладу разом з критеріями оцінювання текстів перекладу;

2) виконавчий, на якому безпосередньо виконувався переклад обраного тексту засобами систем машинного перекладу та укладався англо-український та українсько-англійський глосарій у 150 термінологічних одиниць;

3) заключний, на якому проводилися підрахунки, аналіз та інтерпретація одержаних емпіричних даних, після чого були сформовані висновки та перспективи подальших досліджень [1; 5].

Нами були сформульовані наступні гіпотези дослідження:

гіпотеза 1: якість передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладі тексту у галузі юнгіанської психології буде вищою при використанні системи машинного перекладу Microsoft Translator;

гіпотеза 2: якість передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладі тексту у галузі юнгіанської психології буде вищою при використанні системи машинного перекладу DeepL Translate.

До неварійованих умов нашого експериментального дослідження належали:

- текст у галузі юнгіанської психології;
- експериментатор (автор роботи).

Варійованою умовою дослідження виступала система машинного перекладу – Microsoft Translator або DeepL Translate.

Критично проаналізувавши наукову літературу, ми зробили висновок, що проста та зручна у використанні система оцінювання перекладів, розроблена відомим вченим Черноватим Л. М., найкраще всього підійде для досягнення мети нашого дослідження. Критерії оцінювання цієї системи охоплюють лише три категорії помилок:

1) помилки, які спотворюють зміст тексту оригіналу та за які виставляється 1,0 штрафний бал;

2) помилки, що можуть спотворювати зміст тексту оригіналу і впливати на розуміння тексту адресатом, за які виставляється 0,5 штрафного балу;

3) помилки, що не впливають або впливають несуттєво на розуміння змісту тексту оригіналу, за які виставляється 0,1 штрафного балу [2; 3].

Якість передачі термінології в галузі юнгіанської психології встановлювалася шляхом підрахунку кількості правильно та неправильно перекладених термінів та вираховання відсоткового співвідношення.

Ми переклали обраний нами текст засобами двох систем машинного перекладу – Microsoft Translator та DeepL Translate, а також створили двомовний (англо-український та українсько-англійський) глосарій ключової термінології в галузі юнгіанської психології.

Жодна сучасна система машинного перекладу не є здатною цілком замінити людину-перекладача. Машини припускаються помилок, які повинні бути виправлені людиною, для того, щоб переклад, зроблений системою машинного перекладу, можна було вважати повністю адекватним та еквівалентним, а отже під час проведення нашого дослідження ми натрапили на певні труднощі, викликані принципами роботи систем машинного перекладу. Першим таким принципом, який можна було простежити в обох обраних нами сервісах, була тенденція до буквализму. Не секрет, що системи машинного перекладу мають проблеми з обранням правильного словникового відповідника. Головною причиною цього слугує якраз наслідування принципу дослівного перекладу, який обирає перший варіантний відповідник зі списку, що не завжди збігається з контекстом речення. Через це страждає й стилістична єдність тексту перекладу, тому що перший відповідник не завжди відповідає стилістичному забарвленню тексту.

Другою проблемою, з якою ми зіткнулися, було недодержання єдності термінології в текстах перекладу. Системи машинного перекладу вдаються до різного перекладу одного й того ж самого психологічного терміну в межах одного й того самого тексту перекладу, що становить серйозну помилку, а отже перекладачеві доведеться суттєво виправляти тексти перекладу в ручному режимі.

На додаток до цього, існує проблема із застарілими термінологічними базами та словниками, які нездатні надати актуальні переклади того чи іншого спеціалізованого терміну, особливо, якщо він був введений до конкретної галузі зовсім нещодавно. Через таку нестачу точних українських еквівалентів до англомовних психологічних термінів використовуються лише описи певних понять замість самих термінів або поняття починають змішуватися, що створює плутанину та неточності у перекладі [4; 7].

Ретельно проаналізувавши перекладені тексти та порахувавши кількість штрафних балів по кожній категорії помилок, нами було укладено таблицю 1.

Як впливає з таблиці 1, загальна кількість штрафних балів, яку набрала система DeepL Translate становить 89,0 балів порівняно зі 148,0 балами, які набрала система Microsoft Translator, що значно перевищує результат DeepL Translate. DeepL Translate набрала найбільшу кількість штрафних балів в межах другої категорії, тобто це помилки, які можуть впливати на розуміння змісту повідомлення адресатом. Для Microsoft Translator ситуація дещо інша, тому що цей онлайн-перекладач отримав більше штрафних балів в межах першої категорії – помилки, які можуть суттєво спотворювати зміст тексту оригіналу в тексті перекладу. Помилки такої категорії присутні і у перекладі, виконаному засобами системи DeepL Translate, але у значно меншій кількості, а це означає, що переклад, зроблений цим онлайн-перекладачем, є якіснішим та вимагає менше виправлень з боку людини-перекладача. Помилки третьої категорії були знайдені в роботах обох сервісів. Так, у перекладі, виконаному засобами DeepL Translate ми нарахували 17,0 штрафних балів в межах цієї категорії, у той час, як у перекладі, виконаному засобами Microsoft Translator – 32,0 штрафні бали, що на 15,0 балів більше, ніж в системі машинного перекладу DeepL Translate.

Головна проблема сервісу Microsoft Translator полягає в тому, що в основі принципів роботи цей сервіс і досі використовує статистичний підхід до перекладу. Як відомо, саме нейронний підхід дозволяє отримувати значно якісніший переклад, тому DeepL Translate вдалося краще впоратися із поставленим перед ним перекладацьким завданням.

Наступним кроком нашого дослідження став аналіз правильності відтворення психологічної термінології у текстах перекладу.

У таблиці 2 унаочнено відсоткове співвідношення правильності передачі психологічної термінології засобами систем машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate.

Як впливає з таблиці 2, відсоток правильно переданої термінології у галузі юнгіанської психології системою машинного перекладу DeepL Translate є вищим за аналогічний показник системи машинного перекладу Microsoft Translator з різницею у

Таблиця 1

Порівняльні результати загальної правильності виконання перекладу тексту у галузі юнганської психології системою машинного перекладу Microsoft Translator та системою машинного перекладу DeepL Translate

Категорії помилок	Кількість штрафних балів (система машинного перекладу Microsoft Translator)	Кількість штрафних балів (система машинного перекладу DeepL Translate)	Різниця
1 категорія	72,0	25,0	47,0
2 категорія	47,0	44,0	3,0
3 категорія	32,0	17,0	15,0
Загальна кількість штрафних балів	148,0	89,0	59,0

Таблиця 2

Порівняльні результати правильності передачі психологічної термінології засобами систем машинного перекладу Microsoft Translator та DeepL Translate

	Система машинного перекладу Microsoft Translator	Система машинного перекладу DeepL Translate	Різниця
Відсоток вірно перекладених термінологічних одиниць у галузі юнганської психології	39%	59%	20%
Відсоток невірно перекладених термінологічних одиниць у галузі юнганської психології	61%	41%	20%

20%. В цілому, жодна з систем не змогла впоратися з цим завданням на «відмінно». Такі результати обумовлюються специфікою психологічних текстів та необхідністю обов'язкового врахування під час перекладу контексту тексту, що системи машинного перекладу не здатні зробити на сучасному етапі їхнього розвитку.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, ми дійшли висновку, що у процесі проведення експериментального дослідження підтвердилася друга гіпотеза, сформульована нами до його початку: якість передачі змісту та основної психологічної термінології у перекладі тексту у галузі юнганської психології є вищою при використанні системи машинного перекладу DeepL Translate.

На відміну від системи машинного перекладу Microsoft Translate, яка перекладала текст оригіналу за традиціями буквального (дослівного) перекладу, що у результаті спотворило зміст та зіпсувало загальне враження від тексту перекладу, DeepL Translate вдалося наблизитися до адекватного та еквівалентного перекладу, який вимагатиме суттєво меншого ступеня втручання людини-перекладача на етапі постредагування тексту перекладу через орієнтацію сервісу у першу чергу на традиції змістового перекладу.

Перспектива наших подальших досліджень полягає у вивченні впливу застосування різних систем машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі юнганської психології в інших мовних парах, а також у збільшенні обсягу текстів для перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ольховська А. С. Експериментальна перевірка ефективності навчання майбутніх перекладачів письмового перекладу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник КНЛУ. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2017. Випуск 27. С. 98–107.
2. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
3. Черноватий Л. М. Проблема оцінювання письмових робіт майбутніх перекладачів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2009. Вип. 848. С. 257–262.
4. Newmark P. A. *Textbook of Translation*. New York/London : Prentice Hall, 1988. P. 152–154.
5. Olkhovska A. S. Testing Efficiency of the Methodology of Teaching Students Majoring in Philology to Translate Texts Using CAT-tools: A Pilot Study. *Advanced Education*. 2017. Vol. 7. P. 37–44.
6. Roesler C. Jungian theory of dreaming and contemporary dream research — Findings from the research project 'Structural Dream Analysis'. *The Journal of Analytical Psychology*. 2020. № 65(1). P. 44–62. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12566>.

7. Shabanipoor M., Moinezhadeh. A. A Study of Translation Strategies Used in Translation of Specialized Terms of Psychology from English into Persian. *International Research Journal of English Language Teaching and Literature Studies*. 2013. Vol. 1(2). P. 1–5.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Alla Olkhovska – Doctor of Pedagogy, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Alina Chystiakova – Second-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: alinachystiakova9@gmail.com

EXPERIMENTAL STUDY OF THE IMPACT OF USING MACHINE TRANSLATION ENGINES ON THE QUALITY OF TRANSLATION OF TEXTS IN THE FIELD OF JUNGIAN PSYCHOLOGY

The article is devoted to the study of the impact of using machine translation engines (Microsoft Translator and DeepL Translate) on the quality of translation of texts in the field of Jungian psychology. The translation quality was determined by the number of errors and quality of rendering psychological terminology. The modern translation market offers many online engines designed to help with the translation of psychological texts, which gradually get more recognition, but it's important to define the most efficient machine translation engine that can be recommended for working with the texts in the field of Jungian psychology. In the course of conducting our research, we formulated a research hypothesis, selected a psychological text rich in psychological terminology, compiled a bilingual glossary based on the selected text, selected machine translation engines and the procedure of evaluating errors, analyzed translated texts in terms of general quality and in terms of transferring psychological terminology, processed the experimental data and represented the results in the form of tables providing an expert assessment of the empirical data and formulated conclusions. In the process of conducting the experiment, the second hypothesis was confirmed: the quality of conveying the content and basic psychological terminology in the translation of the text in the field of Jungian psychology turned out to be higher when using the DeepL Translate machine translation engine, and therefore it is this machine translation engine that we can recommend for the use by professional translators working with texts in the field of Jungian psychology. However, when using this online translator, one needs to be aware of the inaccuracies, literalism tendency and stylistic errors that the machine makes.

Keywords: *experimental research, field of psychology, machine translation, psychological terminology.*

REFERENCES

Olkhovska A. S. (2017). Eksperymentalna perevirka efektyvnosti navchannia maibutnikh perekladachiv pismovoho perekladu iz zastosuvanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. [Experimental testing of the effectiveness of teaching translation to students with the use of information and communication technologies]. *Visnyk KNTLU. Seriya Pedagogika ta psykholohiia. Vypusk 27*. P. 98–107 (in Ukrainian).

Chernovatyy L. M. (2013). *Metodyka vykladannya perekladu*. [Methods of teaching translation]. Vinnytsya : Nova Knyha (in Ukrainian).

Chernovatyi L. M. (2009). Problema otsiniuvannia pismovykh robit maibutnikh perekladachiv. [The problem of assessing translations produced by future translators]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannya inozemnykh mov. Vyp. 848*. P. 257–262 (in Ukrainian).

Newmark P. A. (1988). *Textbook of Translation*. New York/London : Prentice Hall. P. 152–154.

Olkhovska A. S. (2017). Testing Efficiency of the Methodology of Teaching Students Majoring in Philology to Translate Texts Using CAT-tools: A Pilot Study. *Advanced Education*. Vol. 7. P. 37–44.

Roesler C. (2020). Jungian theory of dreaming and contemporary dream research — Findings from the research project 'Structural Dream Analysis'. *The Journal of Analytical Psychology*. № 65(1). P. 44–62. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12566>.

Shabanipoor M., Moinezhadeh. A. (2013). A Study of Translation Strategies Used in Translation of Specialized Terms of Psychology from English into Persian. *International Research Journal of English Language Teaching and Literature Studies*. Vol. 1(2). P. 1–5.

The article was received by the editors 02.11.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-10

УДК 159.98:004

О. О. Резван

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології;
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова;

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7371-3605>;

e-mail: rezvanoksana1@gmail.com

О. Л. Ільєнко

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов;

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6353-9332>;

e-mail: lenailyenko@yahoo.com

Г. Г. Гусєва

кандидат філологічних наук, в.о. завідувача кафедри іноземних мов професійного спрямування

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2993-618>

e-mail: g.g.gusewa@karazin.ua

Організація процесу підвищення кваліфікації викладача закладу вищої освіти з використанням дистанційних засобів навчання

У статті досліджуються сучасні формати підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти. Релевантність проблеми зумовлена орієнтацією вищої освіти в Україні на загальноєвропейські освітні стандарти і пов'язана з необхідністю постійного розвитку компетентностей науково-педагогічного складу університетів. Другим фактором є важливість актуальної професійної реакції на виклики світових пандемій, війни. Їй, як результат, діджиталізації базових соціальних сфер й інститутів, освітнього зокрема. В статті подано аналіз й пристосування світового досвіду організації процесу підготовки та підвищення кваліфікації кадрів на новітніх дистанційних освітніх платформах. На основі сучасних досліджень з проблеми та урахуванням соціально-економічних вимог часу виділено основні компетентності, які визначають потрібний рівень якості викладача закладу вищої освіти. Дослідження представляє досвід реалізації сучасних програм підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти на он-лайн платформах: за результатами тренінгів, вебінарів, майстер-класів, участі у програмах академічної мобільності, які успішно реалізовувалися з метою розвитку визначених компетенцій в університетах Харкова.

Ключові слова: викладач закладу вищої освіти, засоби дистанційного навчання, компетентності, он-лайн платформи, організація підвищення кваліфікації.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Орієнтація української вищої освіти на загальноєвропейські освітні стандарти суттєво змінила азимут професійних компетентностей викладача. Ще один виклик кинула світова пандемія COVID-19, яка слугувала тригером процесу трансформації до цифрового суспільства і цифрової освіти зокрема. Але, найбільшим та найбільш вивченим випробовуванням для України стала військова агресія на початку 2022 року. Зазначені фактори каталізували процеси цифрової трансформації та зробили необхідним готувати кадри на дистанційних платформах, культивувати здатність автономної адаптації до нових умов й ефективної ретрансляції нових знань й навичок майбутнім фахівцям вищої освіти вже на нових платформах. Усвідомлюючи необхідність перекваліфікації науково-педагогічного складу й реорганізації навчального процесу в цілому, багато Вишів на Україні оперативно відреагували на нові умови конкурентоспроможності. Крім того, в умовах дистанційного й змішаного форматів навчання стало актуальним питання ревізії професіограми викладача вищої освіти, а саме – професійних й особистісних компетентностей.

Зауважуємо, що компетентність визначена індикатором якості освіти згідно із положеннями структурної реформи вищої освіти у межах Болонського процесу [1]. Це складне системне утворення, яке містить професійні знання, уміння, способи і техніки фахової діяльності, сукупність установок та орієнтацій, набутий досвід, що дає змогу викладачеві досягати високих освітніх результатів. Отже, підвищення якості вищої освіти безпосередньо пов'язане із розвитком компетентностей науково-педагогічного складу університетів. Таким чином, актуальність статті зумовлена орієнтацією української освіти на загальноєвропейські стандарти, з одного боку, й на перехід на дистанційні он-лайн платформи, з іншого. Об'єктом статті є вивчення сучасних форм підвищення кваліфікації. У якості предмета статті аналізується використання онлайн технологій й платформ в аспекті підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів. Метою статті дослідити актуальний досвід Харківських вищих шкіл в аспекті організації процесу підвищення кваліфікації з урахуванням нових викликів сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні наукові дослідження змісту загальної професійної компетентності викладача, що деталізується у низці компетентностей, представляють намагання авторів виокремити структуру означеного утворення залежно від змісту діяльності викладача закладу вищої освіти та вимог до якості такої діяльності, особливо в умовах дистанційного навчання [2, 3, 4, 6, 7, 9, 10]. Враховуючи думку експертів-роботодавців щодо діяльності освітніх інституцій, представлену на Всесвітньому економічному фо-

румі (World Economic Forum) (Давос, Швейцарія, січень 2016 р.), у знаковій доповіді «Майбутнє професій» ("The Future of Jobs") було визначено такі компетентності: комплексне багаторівневе вирішення проблем (complex problem solving); критичне мислення (critical thinking); креативність у широкому сенсі (creativity); уміння керувати людьми (people management); взаємодія з людьми (coordinating with others); емоційний інтелект (emotional intelligence); оцінка та прийняття рішень (judgment and decision-making); орієнтація на послуги, або клієнтоорієнтованість (service orientation); уміння вести переговори (negotiation), тобто готовність до обговорення, спрямованого на досягнення угоди (discussion aimed at reaching an agreement); когнітивна гнучкість (cognitive flexibility) [5].

Корисним доробком щодо визначення основних компетентностей викладача вищої школи став аналітичний огляд міжнародних проєктів відповідного змісту, здійснений Л. Хоружою, М. Братко, О. Котенко, О. Мельниченко, В. Прошкіним у межах аналітичного звіту результатів проєкту «Компетенції викладачів вищої школи в добу змін» [6]. Так, науковцями було проаналізовано результати проєкту DeSeCo, здійсненого дослідниками в контексті OECD: проєкт міждисциплінарних компетенцій (Cross-Curricular Competencies Project), міжнародне дослідження грамотності дорослих (IALS — International Adult Literacy Survey), проєкт людського капіталу (Human Capital Project), а також матеріали Міжнародної програми щодо грамотності та навичок життя дорослих (ALL — Adult Literacy and Lifeskills) і Міжнародної асоціації оцінки освітніх досягнень (IEA — International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Результатом аналізу стало переосмислення змісту освіти й представлення її як простору компетенцій відповідної групи: здатності використовувати інструменти взаємодії з середовищем (мова, знання, ІКТ тощо), з людьми у різномірних за складом групах, діяти самостійно (автономно) [6, с. 9].

Схилившись до думки наукової спільноти та урахувавши зміст сфери діяльності викладача закладу вищої освіти в форматі дистанційного викладання, основними компетентностями викладача ЗВО нами визначено предметну (дисциплінарну), інформаційно-технологічну (розуміння й використання ІТ технологій), методичну (дидактичну), наукову, психолого-педагогічну, комунікативну, організаційну.

Метою дослідження визначаємо представлення досвіду реалізації програм підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти у різних формах з використанням засобів дистанційного навчання.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожна із професійних компетентностей має систематично оновлюватись і змістовно та технологіч-

но збагачуватись шляхом **підвищення викладачем професійної кваліфікації**. Зауважуючи на вимоги до підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, викладені у оновлених Методичних рекомендаціях МОН України [7], звертаємо увагу на можливість регулярного професійного «тюнінгу» викладача, що набувається ним через особистісну рефлексію (усвідомлення змісту власної професійної недосконалості), вибір програми підвищення кваліфікації (тренінгу, семінару тощо) загальним обсягом 1 кредит (30 годин) на рік та набуття необхідної компетентності через навчання за обраною програмою. Слід зазначити, що саме такий шлях підвищення кваліфікації (а не один раз на 5 років – за розгорнутою програмою обсягом 180 годин, що представляє одну тему) буде найбільш ефективним для якісного оновлення професійної підготовки викладачів вищої школи. Означені теоретичні висновки стали підґрунтям для організації процесу підвищення кваліфікації викладачів ЗВО шляхом їх участі у регулярних тренінгових заходах, що реалізуються в університетах-партнерах Харківському національному університету імені В.Н. Каразіна та Харківському національному університету міського господарства імені О.М. Бекетова. Слід зауважити, що в означених вишах успішно діють кафедри лінгводидактичного профілю, а отже – місія підвищення кваліфікації викладачів цілком справедливо є одним із цільових завдань цих кафедр.

Війна та пандемія COVID-19 внесли корективи в особливості організаційних форм підвищення кваліфікації кафедр й факультетів багатьох вищів Харкова. Дане дослідження пропонує аналіз того, яким чином підвищення кваліфікації імплемтувалось на кафедрі іноземних мов професійного спрямування ХНУ імені В.Н. Каразіна, кафедрі мовної підготовки, педагогіки та психології, а також на кафедрі іноземних мов ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. Наслідком нових суспільних умов стало активне впровадження дистанційних засобів навчання, тобто більшість пропонованих навчальних заходів для викладачів у цих вишах передбачало змішане навчання, що потребувало значних організаційних, методичних, технічних, технологічних, дидактичних та інших змін. Ці зміни потрібно було узгодити із цілями та змістом підвищення кваліфікації, адже, зокрема, розвиток такого складного утворення як готовність до викладацького лідерства потребувало прояву активності, самостійності, ініціативності та креативності з боку викладачів, що проходили відповідне навчання. Забезпечення можливостей такого прояву в умовах змішаного навчання – особливе завдання викладача-тьютора.

Застосування дистанційних засобів у підвищенні кваліфікації вимагало: 1) інформаційної компетентності викладачів-тьюторів, що організували проведення підвищення кваліфікації; 2) готовності педагогів, які бажали підвищити кваліфікацію, до

навчання із застосуванням таких засобів; 3) корегування методики проведення тренінгів, семінарів тощо; 4) розробки нових навчальних матеріалів для здійснення підвищення кваліфікації у нових умовах; 5) забезпечення активності та особистої зацікавленості кожного викладача, що проходить підвищення кваліфікації, долучення соціальних мереж для підтримання зворотнього зв'язку з аудиторією; 6) технічне забезпечення проведення аудіо- та відеоконференцій на відповідних платформах.

Для того, щоб переконатись у достатній відповідності щодо першої вимоги на кафедрі було проведено низку заходів: надання та розповсюдження спеціальних інструкцій та навчальних матеріалів; взаємонавчання та взаємний обмін досвідом між викладачами кафедри; проведення кафедральних методичних шкіл-семінарій та майстер-класів на он-лайн платформах.

Для викладачів-учасників різних видів підвищення кваліфікації пояснювались особливості змішаної форми навчання, надавались інструкції щодо користування відповідною платформою, пояснювалось як буде організовано співпрацю, обмін думками та спілкування, як користуватись інтерактивною віртуальною дошкою, чатом, як надавати доступ до власних матеріалів, контролювати, оцінювати результати освітнього процесу та яким чином підтримувати зворотній зв'язок.

Підвищення ефективності використання дистанційних засобів навчання потребує, перш за все, забезпечення педагогічного супроводу та підтримки здобувачів. А. Безуйденхоут підкреслює, що викладачі дистанційної освіти мають вміння створювати «відчуття онлайн-спільноти», що викладачам дистанційної освіти «необхідно навчитися бути мотиваторами, тренерами і наставниками для спілкування» [8, с. 275]. Тобто важливими є створення умов, коли й при дистанційній формі навчання відбувається активне спілкування та взаємодія як між ведучим та учасниками, так й між учасниками. Обмін думками, атмосфера активного онлайн-спілкування, консультування, зокрема через чати, форуми та/або системи відеоконференцій – важливі складові результативного та успішного дистанційного навчання. Питанням спеціальної педагогічної підтримки при організації дистанційної освіти присвячено також низка наукових досліджень [9; 10, 11, 12, 13, 14 та ін.].

Формами підвищення кваліфікації, які обирають викладачі, можуть бути навчання за спеціальною програмою підвищення кваліфікації, участь у тренінгах, вебінарах, майстер-класах, наукове стажування, участь у програмах академічної мобільності та ін. Однією з форм може бути «здобуття першого, другого рівня вищої освіти, третього освітньо-наукового рівня або наукового рівня вищої освіти вперше або за іншою спеціальністю у межах професійної діяльності або галузі знань (здобуття освітньої кваліфікації)» [11, с. 5].

Одним з напрямків післядипломної освіти й підвищення кваліфікації може бути формування лідерських компетенцій. Результати попередніх досліджень авторів показали, що «як студенти освітніх, педагогічних наук, так і студенти інших спеціальностей не вважають, що лідерство є характерним для викладацької діяльності. Професійна компетентність сучасного викладача найбільшою мірою пов'язується з дидактичною компетентністю, зокрема здатністю зацікавлювати студентів та доступно викладати навчальний матеріал, тільки 1,8 % опитаних зазначили лідерство та лідерські якості як складову такої компетентності» [12, с. 159].

Отже, основними напрямками вдосконалення професійних компетенцій визначено: забезпечення усвідомлення викладачами викладацької діяльності як такої, в якій може бути реалізований лідерський потенціал особистості, а також забезпечення здатності проявляти викладацьке лідерство у різних напрямках професійної діяльності та різних форматах дистанційного та змішаного навчання [13]. У процес професійної освіти майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук було зроблено та реалізовано модель формування їх готовності до викладацького лідерства.

Таким чином, визначальною особливістю різноманітних можливостей для підвищення кваліфікації викладачів є спрямованість на розвиток готовності до викладацького лідерства, що відкриває нові можливості для самореалізації викладачів та покращення якості своєї професійної діяльності. У той же час напрями реалізації викладацького лідерства (наставництво, організаційна робота, якісне викладання і навчання та ін.) потребують різноманітних педагогічних компетентностей: дидактичних, комунікативних, організаційних, інформаційно-технологічних (що особливо актуальне в сучасних умовах пандемії й війни) тощо. Все це реалізується у змісті різних видів підвищення кваліфікації.

Слід зазначити, що кафедра мовної підготовки, педагогіки та психології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова має чималий досвід з організації процесу підвищення кваліфікації викладачів ЗАО. У форматі дистанційного навчання такий курс було спрямовано у галузі технологічних та методичних новацій навчальної роботи зі студентами, включаючи засоби дистанційного навчання. Реалізація означеного змісту відбувалась у різних організаційних формах, перегляд яких зумовлювався вимогами учасників тренінгових програм. Початком означеної діяльності став Міжнародний науково-практичний (презентаційно-навчальний) семінар «Сучасні технології навчальної діяльності викладача закладу вищої освіти», проведений кафедрою у 2019 р. за партнерської участі фахівців із Південно-Моравського центру міжнародної мобільності (м. Брно, Чеська

республіка), ХНПУ імені Г. С. Сковороди (м. Харків), метою якого визначили презентацію сучасних методів навчання в закладах освіти; набуття нових педагогічних компетентностей у процесі тренінгу (за вибором учасників). Для вибору викладачів було запропоновано такі програми: «Ментальні карти як спосіб організації інформації» (доктор педагогічних наук, професор О. О. Резван, ХНУМГ імені О. М. Бекетова); «Дослідження ресурсів розвитку особистості на платформі графічного коучингу» (кандидат психологічних наук, доцент А. І. Книш, НТУ «ХПІ»); «Риторика. Особливості роботи з різними аудиторіями слухачів: як досягти успіху» (доктор педагогічних наук, професор Л. П. Ткаченко, ХНПУ імені Г. С. Сковороди); «Фасилітація як метод активного навчання. Підготовка воркшопу» (ст. викл. В. Ю. Бугаєва, ХНУМГ імені О. М. Бекетова); «Скрайбінг – новітня технологія візуалізації навчального матеріалу» (кандидат педагогічних наук, доцент А. М. Приходько, ХНУМГ імені О. М. Бекетова); «Вивчення чеської мови в аспекті професійної мобільності фахівця» (Мартін Хорн, викладач Південно-Моравського центру міжнародної мобільності (м. Брно, Чеська республіка); «Тімбілдинг як інструмент згуртування навчальної групи та педагога» (кандидат педагогічних наук, доцент В.В. Шаполова, НТУ «ХПІ»).

Організація роботи семінару-тренінгу відбувалась способом презентацій заявлених у програмі технологій із включенням до їх апробації учасників. Кожен із присутніх мав змогу обрати для участі 3 із заявлених у програмі семінару тренінги. Однак мала кількість часу, відведеного на роботу кожної програми (1 година), що була обумовлена обмеженою кількістю часу на проведення семінару в цілому, стала основним фактором зміни форми реалізації заходу. У 2020 р. семінар-тренінг проходив у формі послідовних занять (2 години) упродовж 4 тижнів. Темати заходу стали: «Коучингові технології у навчанні», «Технологія скрайбінгу», «Організація публікації у журналах провідних науково-метричних баз: алгоритм дій та комунікація із редколегіями». Оскільки метою означеного заходу ставили не лише «тюнінгування» професійної компетентності педагогів, а й документальне підтвердження підвищення їх кваліфікації, важливим визначили питання відповідності обсягу навчання. Для того, щоб кожен із викладачів мав змогу за бажанням стати учасником усіх заявлених програм – створили зручний розклад занять, у якому жодна із програм не перетиналась із іншою, а отже – максимумом можна було набутися 30 годин підвищення кваліфікації (24 аудиторних і 6 самостійної роботи). Слід визнати, що форма заходу, реалізована у 2020 році, проходила у режимі змішаної форми навчання і була найбільш оптимальною, оскільки за відгукми учасників, вони отримали реальну можливість опанувати нові технології у зручному режимі.

У зв'язку із карантинними вимогами, що ставились перед вишами у 2021 р., кількість викладачів-учасників у групі тренінгової програми при навчанні у класі не мала перевищувати 20 осіб. Вибір тематики тренінгових програм був зумовлений саме потребою викладачів посилити рівень компетентності організації навчальної діяльності в умовах змішаного навчання. Зважаючи на означене, було підготовлено та реалізовано тренінги за темами: «Культура створення навчальної презентації» (15 годин) та «Риторичні прийоми ефективної діяльності викладача ЗВО» (15 годин). Робота з викладачами відбувалась у режимі дистанційних та аудиторних занять – по 6 годин за кожною програмою та самостійної роботи – по 9 годин відповідно. Слід зауважити, що викладачі позитивно оцінили режим роботи тренінгів: по 4 години за кожною програмою одночасно, перерва на самостійну роботу – 1 тиждень і на закінчення – 2 години спілкування про результати виконаних завдань.

Умови пандемії, пов'язані з розповсюдженням коронавірусної хвороби 2020-2021 років, довели необхідність оперативного переходу системи підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти на дистанційну форму навчання за допомогою спеціально розроблених інтерактивних платформ, технологій та інструментів. Тому одним із результатів діяльності науково-практичного (презентаційно-навчального) тренінгу-семінару «Сучасні технології навчальної діяльності викладача закладу вищої освіти» у 2021 році стало набуття учасниками таких компетентностей: створення та редагування відеопрезентації у сервісі EdPuzzle; підготовка цифрової розповіді (digital narrative) [13], організація контролю перегляду відеопрезентації шляхом тестових питань та коментарів до відео; створення навчальних вікторин у сервісі Quizlet, Kahoot – за програмою «Культура створення навчальної презентації» та володіння технологією підготовки публічного виступу. Слухачі також навчилися організувати ефективну комунікацію з різними аудиторіями; володіння техніками комунікативних маніпулювань та техніками протистояння маніпулюванню – за програмою «Риторичні прийоми ефективної діяльності викладача ЗВО».

Важливо також додати, що у зв'язку з інтернаціоналізацією вищої освіти України [14] все більша кількість університетів переходить до проведення навчання студентів з ряду дисциплін англійською мовою. Для імплементації такого навчання викладачам необхідно розвивати крім майже всіх відмічених основних компетентностей також інтегральну компетентність, що поєднує вміння проводити навчання студентів з певної дисципліни англійською мовою з умінням використовувати сучасні методики та моделі викладання цієї дисципліни, у тому числі сучасні тренди проведення дистанційного навчання, що є характерними для

міжнародної практики. Тому кафедра іноземних мов Харківського національного університету імені О.М. Бекетова визначає своїм завданням здійснювати підвищення кваліфікації викладачів університету, які викладають свої дисципліни англійською мовою. Так на базі кафедри проходила серія вебінарів в січні-лютому 2021 року, що проводилася інструктором з викладання англійської мови Шоном М. Хіксом і була присвячена інноваційним методикам викладання в умовах дистанційного навчання. До вебінарів приєдналися викладачі кафедри іноземних мов професійного спрямування Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Для розвитку психолого-педагогічної компетентності викладачів було проведено три вебінари запрошеним лектором доктором Р. Неллі за загальною темою «Соціально-емоційне навчання». Дистанційні тренінги, що проводили вказані викладачі, було організовано за підтримки Регіонального офісу з питань викладання англійської мови посольства США в Україні.

Серія вебінарів, проведених Шоном М. Хіксом, мала інтерактивний характер і передбачала зворотній зв'язок від викладачів, які знайомилися з можливостями і удосконалювали своє вміння продуктивно працювати з такими засобами дистанційного навчання, як *Pear Deck*, *Miro Board*, *Google Jamboard*, *Padlet*, *Kahoot*, *Mentimeter*, *Swiggle* та деякі інші. Так, наприклад, при використанні програми *Jamboard* під час одного з on-line семінарів слухачі були розподілені у так звані «малі кімнати» (break-out rooms) з завданням обговорити труднощі у навчанні студентів, що вивчають їхню дисципліну, з використанням зазначених програм. Слухачі в кожній із кімнат (їх було чотири) обговорювали можливості такого формату відповідно до різних фахів – архітектура, технічні дисципліни, менеджмент, екологія та пропонували свої ідеї. Кожна група створювала свою віртуальну дошку та заносила на неї всі запропоновані ідеї, додавала необхідну графіку та відеоматеріали. Після підготовки презентації на базі платформи *Jamboard*, кожна команда обирала спікера, який наприкінці підсумовував запропоновані ідеї і представляв їх семінарському загалу. І таким же чином працювали усі чотири групи. У результаті такої командної роботи кожен учасник семінару ознайомлювався з основними ідеями, запропонованими усіма іншими учасниками, їх візуальним втіленням та міг брати ці матеріали за основу у своєму подальшому їх творчому використанні. Зазначимо, що перевагою такого формату роботи є можливість поєднувати різні види навчальної активності на занятті – слухання лектора, який ознайомлює з програмами і ставить завдання, говоріння в малих групах, підсумовування та аналіз пропозицій та підготовку презентації. Програма *Pear Deck* була творчо використана як приклад у роботі з навчальними текстами: від ознайомлення з термінологією,

до обговорення проблем, що репрезентувались у тексті, та оцінці можливостей їх вирішення. При цьому завдання виконувалися у малих групах, куди учасники розподілялися, згідно їх інтересів, і завершувалося підсумковою презентацією.

Зворотній зв'язок з учасниками семінару був можливим завдяки on-line чату та Форуму, коли кожен мав можливість висловитися з приводу кожного з моментів семінару в реальному часі, а також фінальному анкетуванню. За допомогою програми *Poll Everywhere* в кінці серії семінарів було проведено анкетування учасників, які оцінили можливості використання зазначених програм та інструментів дистанційного навчання для подачі, опрацювання, оцінювання навчального матеріалу в своїй галузі. Особливостями програм *Pear Deck*, *Miro Board*, *Google Jamboard*, *Padlet*, *Kahoot*, які створювалися для взаємодії та співпраці у віртуальному просторі, є те, що вони поєднують у собі навчально-розвивальні, а також ігрові можливості, що сприяє підвищенню пізнавального інтересу, мотивації навчання, заохоченню та якнайкращому засвоєнню навчального матеріалу.

Наприклад, такий засіб дистанційного навчання як *Swiggle* перетворює мовлення або текст в анімовані відео, які можна використовувати при презентації навчального матеріалу з дисципліни. Крім того, програми дистанційного навчання сприяють формуванню конкурентоспроможності, оскільки команди змагаються між собою (конкурують) при виконанні запропонованих проєктів. Означені ресурси вважаємо важливими та інноваційними для проведення досліджень, «мозкового штурму» (наприклад, *Mentimeter*), аналізу матеріалу, розвитку навичок публічного мовлення тощо. Такі висновки стали можливими завдяки дидактичній якості названих програм, їх професійній презентації спікером та апробації учасниками вебінарів, які долучались до роботи з ними у свій фаховій галузі та були вмотивовані для подальшого їх використання у викладацькій діяльності.

З метою визначення ефективності різноманітних форм підвищення кваліфікації було проведе-

но анонімне анкетне опитування у ХНУМГ імені О. М. Бекетова. У опитуванні взяли участь 132 викладача, які навчались за різними по формі та змісту програмами підвищення кваліфікації. Перше питання анкети передбачало порівняння самооцінки викладачами якості навчання залежно від того, навчались вони виключно за очною формою (61 особа) чи з використанням дистанційних технологій (71 особа). Питання анкети було таким: «Оцініть, наскільки Ви задоволені якістю свого навчання за п'ятибальною шкалою: 5 – повністю задоволені; 4 – задоволені; 3 – і так, і ні; 2 – не задоволені; 1 – зовсім не задоволені». Результати анкетування показані у табл. 1 за шкалою Лайкарта.

Як видно з табл. 1, хоча дещо більша кількість опитаних викладачів задоволена якістю навчання саме при очній формі, але отримані результати не є статистично значущими ні за одним із значень шкали Лайкарта. Отже, викладачі однаково задоволені якістю свого навчання й при очній підготовці, й при використанні дистанційних технологій.

Відповіді на наступне питання анкети: «Яку форму навчання Ви вважаєте найбільш ефективною: очну, змішану чи дистанційну (оберіть одну відповідь)?» наведено на рис. 1.

Як видно з рисунку 1, переважна більшість опитаних викладачів найбільш ефективною назвали саме очну форму навчання. Більшість викладачів вважають, що здобувати освіту найкраще при очній, безпосередній взаємодії педагогів та тих, хто навчається. Хоча при усному обговоренні цього питання вже після анкетування, вони впевнено та активно називали переваги та можливості дистанційних технологій та зазначали, що їх застосування при відповідних умовах розширює можливості для засвоєння результатів навчання здобувачами освіти й таким чином сприяє удосконаленню системи освіти загалом.

Крім того, відповіді на питання: «За якою формою навчання Ви б бажали проходити підвищення кваліфікації: очною, змішаною чи дистанційною (оберіть одну відповідь)?» розподілились іншим чином (рис. 2).

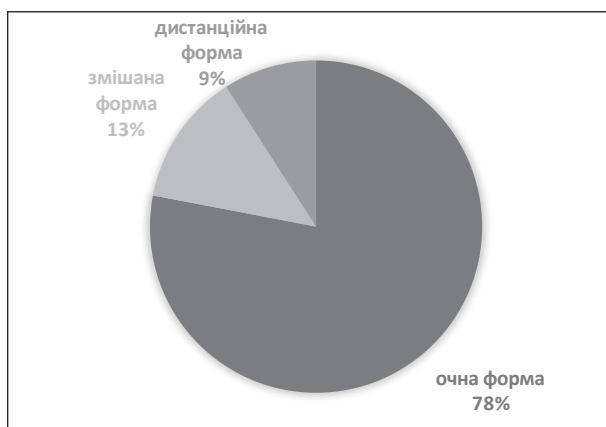

Рис. 1. Оцінка викладачами ефективності навчання за різною формою

Рис. 2. Бажана форма підвищення кваліфікації за результатами опитування викладачів

Таблиця 1

**Результати оцінки задоволеності викладачів якістю свого навчання
за різними формами підвищення кваліфікації**

Задоволеність викладачів	Навчання викладачів:				Критерій Фішера
	за очною формою		із використанням дистанційних технологій		
	к-ть	%	к-ть	%	
повністю задоволені	37	60,7	38	53,5	0.831
задоволені	17	27,9	22	31	0.39
і так, і ні	4	6,5	6	8,5	0.412
не задоволені	2	3,3	3	4,2	0.275
зовсім не задоволені	1	1,6	2	2,8	0.47

Таблиця 2

Описові статистики

Форма навчання	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. похибка	95% довірчий інтервал для середнього		Мін.	Макс.
					Нижня границя	Верхня границя		
Очне навчання	21	2,86	,793	,173	2,50	3,22	1	4
Змішане навчання	19	2,63	,831	,191	2,23	3,03	1	4
Всього	40	2,75	,809	,128	2,49	3,01	1	4

Таблиця 3

Критерій однорідності дисперсій

Статистика Ливиня	ст.св.1	ст.св.2	Знч.
,343	1	38	,562

Таблиця 4

Результати однофакторного дисперсійного аналізу

	Сума квадратів	ступ. вільн.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	,508	1	,508	,772	,385
Всередині груп	24,992	38	,658		
Всього	25,500	39			

Таким чином, хоча більшість викладачів вважає найбільш ефективною очну форму навчання, але кількість бажаючих підвищувати кваліфікацію за допомогою очної (41 %) та дистанційної (37 %) форм навчання не сильно різняться між собою. Більшість же викладачів бажали б (37 % та 22 % у сумі це майже 60 % опитаних), щоб дистанційні технології використовувались під час підвищення технології. Наші бесіди з викладачами дозволили зробити висновок, що значна кількість респондентів бажає підвищувати кваліфікацію, використовуючи дистанційну форму, через такі її переваги як доступність та зручність. У той же час, головною перевагою очної форми навчання через яку її було оцінено як найбільш ефективною було названо особистісний контакт, що розширює можливості для більшої активності, спілкування та безпосереднього зворотнього зв'язку.

Існуюча дискусія щодо порівняння ефективності традиційної, очної форми навчання та застосування дистанційних форм загострилась за період пандемії COVID-19, яка призвела до інтенсифікації використання інформаційних технологій на всіх рівнях освіти. Проблема ефективності освіти за умов застосування дистанційного навчання широко

обговорюється викладачами, здобувачами освіти, науковцями, роботодавцями, батьками здобувачів освіти та широкою громадськістю у цілому. У зв'язку з цим актуальним є порівняння результатів підвищення кваліфікації викладачів при застосуванні різних форм навчання.

Для статистичного аналізу було обрано дві групи викладачів, які у сукупності підвищували кваліфікацію за однаковою програмою навчання. Одна з цих груп проходила підвищення кваліфікації ще до початку пандемії COVID-19 й її навчання відбувалось за очною формою (n=21), інша – проходила навчання за змішаною формою підвищення кваліфікації (n=19). Оскільки перевірявся вплив дії одного фактору на результати навчання викладачів як статистичний метод було обрано однофакторний дисперсійний аналіз. Викладачі, які проводили заняття по програмі, оцінили рівень підвищення професійної кваліфікації педагогів, які навчалися за відповідною програмою за чотирибальною шкалою: 4 – підвищення професійної кваліфікації відбулось значним чином; 3 – досить суттєво, 2 – посередньо; 1 – не значним чином.

Описові статистики наведено у табл. 2, результати перевірки на однорідність дисперсій – у табл. 3.

Як видно з табл. 2, середній рівень підвищення викладачем професійної кваліфікації у першій групі складає 2,86, у другій – 2,63. Із таблиці 3 видно, що критерій однорідності дисперсій виконується. Результати статистичного аналізу показано у табл. 4.

Як видно з табл. 4, різниця між середніми у двох групах не є значущою ($0,385 > 0,05$), тобто між рівнем підвищення викладачем професійної кваліфікації при очній та змішаній формами навчання немає статистично значущої різниці. Отже, приймаючи до уваги отримані результати, а також те, що переважна більшість опитаних за допомогою анкети викладачів віддають перевагу (див. рис. 2) повному або частковому використанню дистанційних технологій у процесі підвищення кваліфікації, можна рекомендувати подальше розповсюдження та поглиблене використання дистанційного навчання у процесі організації підвищення кваліфікації викладачів. У той же час, продовження наукової дискусії у цьому питанні вимагає проведення подальших досліджень ефективності різних форм підвищення кваліфікації за різноманітними програмами (зокрема, повністю дистанційної форми) та розробки педагогічних умов удосконалення використання дистанційних засобів навчання у процесі підвищення кваліфікації викладачів.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Рефлексія трирічної діяльності з підвищення кваліфікації викладачів, що була організована й реалізована у ХНУМГ імені О.М. Бекетова засвідчила високий попит викладачів, особливо із педагогічних університетів, на програми, пов'язані із методичними інноваціями освітньої діяльності, тоді як учасники гуманітарних вишів більшою мірою цікавились тренінгами, спрямованими підвищити цифрову та інформаційно-технологічну компетентність, оволодіти інтерактивними засобами дистанційного навчання. Зауважуючи на позитивні відгуки учасників програм та їх замовлення щодо змісту подальших зустрічей, вважаємо доцільним внесення пропозиції до керівних структур МОНУ,

які опікуються питаннями підвищення кваліфікації педагогічних на науково-педагогічних працівників, визнавати подібні активності університетів (за умови представлення змісту тренінгових програм) як свідчення підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти.

Пандемія COVID-19 та військова агресія РФ, що загострили необхідність оволодіння викладачами інформаційно-технологічною компетентністю, сучасними інтерактивними засобами дистанційного навчання, спричинили вибір не лише змісту, але й форм реалізації програм підвищення кваліфікації. Різні види та напрями підвищення кваліфікації у ХНУ імені В.Н. Каразіна та ХНУМГ імені О.М. Бекетова стали здійснюватись із використанням дистанційних засобів навчання.

Опитування викладачів ХНУМГ імені О. М. Бекетова показало, що хоча дещо більша кількість викладачів більше задоволена очною формою навчання, ніж формою із використанням дистанційних технологій, але ця різниця не є статистично значущою. Переважна більшість викладачів вважає очну форму навчання найбільш ефективною, але переваги доступності та зручності дистанційної форми призводять до того, що практично однакова кількість респондентів бажає підвищувати кваліфікацію як за однією, так і за іншою формою. Майже 60 % опитаних віддають перевагу повному або частковому використанню дистанційних технологій у процесі підвищення кваліфікації.

Визначено, що між рівнем підвищення викладачем професійної кваліфікації при очній та змішаній формами навчання немає статистично значущої різниці. Отримані у дослідженні результати дозволяють рекомендувати подальше розповсюдження та поглиблене використання дистанційного навчання у процесі організації підвищення кваліфікації викладачів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з проведенням подальших досліджень ефективності різних форм підвищення кваліфікації та розробки педагогічних умов удосконалення використання дистанційних засобів навчання у процесі підвищення кваліфікації викладачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Skills development in the time of COVID-19: Taking stock of the initial responses in technical and vocational education and training International Labour Office (2021). – Geneva: ILO, 2021. ISBN 978-92-2-033116-3 (print) ISBN 978-92-2-033117-0 (web PDF). [Online] Available: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_emp/ifp_skills/documents/publication/wcms_766557.pdf.
2. J. Burgessa, J. Russellb (2003). The effectiveness of distance learning initiatives in organizations. *Journal of Vocational Behavior*, no 63, pp. 289-303. [Online] Available: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.92.4772&rep=rep1&type=pdf>.
3. M. Burns (2011). Distance Education for Teacher Training: Modes, Models, and Methods, *Education Development Center, Inc.* [Online] Available: <https://www.edc.org/sites/default/files/uploads/Distance-Education-Teacher-Training.pdf>.
4. O.P. Kazakova, A.N. Murzich (2020). Teaching and Learning Skills in the Organization of Distance Learning in Higher Education Institutions, *Conference: Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020)*. [Online] Available: <https://www.>

[researchgate.net/publication/346807476 Teaching and Learning Skills in the Organization of Distance Learning in Higher Education Institutions](https://www.researchgate.net/publication/346807476_Teaching_and_Learning_Skills_in_the_Organization_of_Distance_Learning_in_Higher_Education_Institutions).

5. *The Future of Jobs / World Economic Forum 2016*. (2016). [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf.

6. Л. Хоружа, М. Братко, О. Котенко, О. Мельниченко, В. Прошкін (2018). *Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика (за результатами дослідження в Київському університеті імені Бориса Грінченка) / Хоружа Л., Братко М., Котенко О., Мельниченко О., Прошкін В. ; [за наук. ред. д-ра пед. наук, професора Л. Хоружої]. – Київ : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2018. 92 с. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25384/1/V.Proshkin_KVVSZDZ_FITU.pdf*

7. *Деякі питання професійного розвитку науково-педагогічних працівників* (2020). Наказ МОНУ № 1504 від 04.12.20. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fd/8e5/df0/5fd8e5df039fc332033916.pdf>

8. A. Bezuidenhout, (2018). "Analysing the importance-competence gap of distance educators with the increased utilisation of online learning strategies in a developing world context", *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, no 19 (3), pp. 263-281. [Online]. Available: doi:10.19173/irrodl.v19i3.3585

9. C. Ng (2016). "Sustaining learning engagement in distance education: an achievement goal Perspective", *Reforming Learning and Teaching in Asia-Pacific Universities: Influences of Globalised Processes in Japan, Hong Kong and Australia*, no 33, pp. 115-134. [Online]. Available: doi: 10.1007/978-981-10-0431-5_6

10. L.F.C. Da Silva, M.W.Barbosa and R.R. Gomes (2018). "Measuring participation in distance education online discussion forums using social network analysis", *Journal of the Association for Information Science and Technology*, no 70 (2), pp. 140-150. [Online]. Available: doi: 10.1002/asi.24080

11. *Положення про підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут* (2020). Затверджено Вченою Радою НТ «ХПІ» «13» листопада 2020 р. Протокол № 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://bit.ly/3fFeV0y>

12. O. Rezvan, O.Ilienکو, O. Zelinska , A. Krokmal and A. Prykhodko. (2020) "Digital Narrative as A Method of Emergency Distance Learning", *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on the English Language in Ukrainian Context*, . [Online]. Available: <https://ssrn.com/abstract=3735614>

13. R. Bolitho, R. West (2017) *Internationalisation of Ukrainian universities; the English language dimension / Kyiv, "Stal", 2017*

14. Яковенко О.І. (2021) «Дистанційна форма підвищення кваліфікації як ефективний засіб навчання та професійної реалізації педагогічних працівників ЗВО», Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, № 75, Т. 3, с. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/34.pdf

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Oksana Rezvan – Doctor of Education, Professor, Head of the Department of Language Training, Pedagogy and Psychology at O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7371-3605>; e-mail: rezvanoksana1@gmail.com

Olena Ilienکو – Doctor of Education, Associate professor, Head of the Department of Foreign Languages at O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6353-9332>; e-mail: lenailienکو@yahoo.com

Ganna Gusieva – PhD in Linguistics, Associate Professor, the Head of the Department of Foreign Languages for Professional Purposes, V. N. Karazin Kharkiv National University; the domain of interests is discourse analysis, linguistics, methodology, ESP, EAP, CLIL; ORCID: 0000-0003-2993-618; email: anna-gusewa@ukr.net, g.gusewa@karazin.ua

ORGANIZATION OF SKILLS UPGRADING USING MEANS OF DISTANCE LEARNING AT THE TERTIARY LEVEL

The article notes that the problem of organization of professional development of teachers of higher educational institutions is related to the orientation of the higher education in Ukraine towards the European educational standards and is associated with the need for continuous professional development of the teaching staff at the tertiary level. Another factor is the necessity in actual professional reaction to the challenges brought about by the world pandemic and, as a result, digitalization of the basic social spheres and institutions, educational, in particular. The article provides the analysis and implementation of the world experience in organization of the process of educating and further professional development of teachers using contemporary educational online platforms. Based on modern research on the problem and taking into account the socio-economic requirements of the time, the main competences that determine the required level of the professional level of a teacher of the higher educational institution are determined. The article presents the experience of implementing upgrading skills programs for teachers of higher

educational institutions using online platforms: trainings, webinars, master classes, participation in academic mobility programs, Master degree training programs which have been piloted at the universities of Kharkiv to develop certain competences.

Keywords: *competences, means of distance learning, online platforms, organization of skills upgrading, teacher of higher educational institution.*

REFERENCES

Skills development in the time of COVID-19: Taking stock of the initial responses in technical and vocational education and training International Labour Office (2021). – Geneva: ILO, 2021. ISBN 978-92-2-033116-3 (print) ISBN 978-92-2-033117-0 (web PDF). [Online] Available: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_766557.pdf.

J. Burgessa, J. Russellb (2003). The effectiveness of distance learning initiatives in organizations, *Journal of Vocational Behavior*, no 63, pp. 289-303. [Online] Available: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.92.4772&rep=rep1&type=pdf>.

M. Burns (2011). Distance Education for Teacher Training: Modes, Models, and Methods, *Education Development Center, Inc.* [Online] Available: <https://www.edc.org/sites/default/files/uploads/Distance-Education-Teacher-Training.pdf>.

O.P. Kazakova, A.N. Murzich (2020). Teaching and Learning Skills in the Organization of Distance Learning in Higher Education Institutions, *Conference: Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020)*. [Online] Available: https://www.researchgate.net/publication/346807476_Teaching_and_Learning_Skills_in_the_Organization_of_Distance_Learning_in_Higher_Education_Institutions.

The Future of Jobs / World Economic Forum 2016. (2016). [Online]. Available: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

L. Khoruzha, M. Bratko, O. Kotenko, O. Melnychenko, V. Proshkin. (2018). Competences of teachers of higher educational establishments in the time of changes: diagnostics and analytics (using the results of Kyiv university named after Boris Grynchenko), Kyiv : Kyivskiy uni imeni Borysa Hrinchenka, 2018. 92p. [Online]. Available http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25384/1/V.Proshkin_KVVSDZ_FITU.pdf [in Ukr.]

Some issues of professional development of scientific and pedagogical workers (2020). Nakaz MONU № 1504 vid 04.12.20. [Online]. Available: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fd/8e5/df0/5fd8e5df039fc332033916.pdf> [in Ukr.]

A. Bezuidenhout, (2018). “Analysing the importance-competence gap of distance educators with the increased utilisation of online learning strategies in a developing world context”, *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, no 19 (3), pp. 263-281. [Online]. Available: doi: 10.19173/irrodl.v19i3.3585

C. Ng (2016). “Sustaining learning engagement in distance education: an achievement goal Perspective”, *Reforming Learning and Teaching in Asia-Pacific Universities: Influences of Globalised Processes in Japan, Hong Kong and Australia*, no 33, pp. 115-134. [Online]. Available: doi: 10.1007/978-981-10-0431-5_6

L.F.C. Da Silva, M. W. Barbosa and R. R. Gomes (2018). “Measuring participation in distance education online discussion forums using social network analysis”, *Journal of the Association for Information Science and Technology*, no 70 (2), pp. 140-150. [Online]. Available: doi: 10.1002/asi.24080

Provisions on qualification development of scientific and pedagogical workers of the National technical university “Kharkiv Polytechnic Institute” (2020). Approved by the Academic Council of the NTU «KhPI» «13» November 2020 r. Protocol № 6. [Online]. Available: URL: <https://bit.ly/3fFeV0y> [in Ukr.]

O. Rezvan, O. Iliencko, O. Zelinska, A. Krokmal and A. Prykhodko. (2020) “Digital Narrative as A Method of Emergency Distance Learning”, *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on the English Language in Ukrainian Context*, . [Online]. Available: <https://ssrn.com/abstract=3735614>

R. Bolitho, R. West (2017) *Internationalisation of Ukrainian universities; the English language dimension /* Kyiv, “Stal”, 2017

Yakovenko O.I. (2021) «Dy`stancijna forma pidvy`shhennya kvalifikaciyi yak efekty`vny`j zasib navchannya ta profesijnoyi realizaciyi pedagogichny`x pracivny`kiv ZVO», *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby`stosti u vy`shhij i zagal`noosvitnij shkolax*, # 75, T. 3, s – [Elektronny`j resurs] Rezhym` dostupy: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/34.pdf

The article was received by the editors 10.10.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі іноземної філології, перекладознавства, методики викладання іноземних мов та перекладу, фахової підготовки майбутніх перекладачів. Журнал виходить двічі на рік: у грудні та червні.

Мова рукопису: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, китайська.

Обсяг основного тексту статті: 9 – 10 сторінок.

Термін подання рукописів: до 30 березня (у червневий випуск) та до 30 вересня (у грудневий випуск) щорічно.

Рукопис надсилається на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com

Бази реферування та індексування Вісника:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

– стаття надсилається у редакції Word 97-2003 без автоматичних переносів слів на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com;

– індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

– відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами жирним шрифтом прізвище, ініціали автора (розмір шрифту 14). Наступний рядок: науковий ступінь, вчене звання, посада, установа. Наступний рядок: RESEARCH GATE. Наступний рядок: у дужках – назва міста.

Приклад оформлення:

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СИСТЕМ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ
НА ЯКІСТЬ ПИСЬМОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-ПОЧАТКІВЦІВ**

Ольховська А. С.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

(Харків)

– анотації (кожна 1800 знаків, включно з ключовими словами, розміщеними за абеткою на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації розміщують прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові напівжирним шрифтом (окрім анотації тією мовою, якою написано статтю). Анотація має бути чітко структурована та стисло містити ті ж самі розділи, що присутні у статті: вступ, теоретичні основи дослідження, методи дослідження, результати дослідження, висновки та перспективи подальших досліджень.

– структура статті, як правило, включає розділи, які містять:

1. ВСТУП (INTRODUCTION) – *обов'язковий розділ*: постановка проблеми; актуальність дослідження; аналіз останніх досліджень і публікацій для виділення невирішених раніше питань; мета, завдання (aims / tasks / objectives) статті. Опціонально – об'єкт, предмет, матеріал дослідження.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ (THEORETICAL BACKGROUNDS) – *необов'язковий розділ*.

3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ (METHODS) – *необов'язковий розділ*.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ (FINDINGS) – *обов'язковий розділ*: Даються відповіді на кожне поставлене автором питання; результати обґрунтовуються, ілюструються прикладами, таблицями, малюнками.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH) – *обов'язковий розділ*: узагальнення отриманих результатів, їх теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом та нумеруються.

– основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

– при використанні спеціальних шрифтів та символів або при наявності ілюстрацій їх подають відокремленими файлами;

– ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки;

– посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки.

ЛІТЕРАТУРА друкується жирним шрифтом великими літерами посередині. Нижче в підбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із урахуванням нормативних положень APA 6: <http://foreign-languages.karazin.ua/documents/268bbb17863baba3875e22fe24bb615e.pdf>

Список джерел ілюстративного матеріалу не виноситься окремо, усі ілюстративні джерела включаються у загальний список літератури.

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформлюється двічі:

- спочатку за вимогами МОН України як **ЛІТЕРАТУРА (LITERATURE)** для англomовної статті),
- потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом по центру без двокрапки в кінці) наводиться **НЕНУМЕРОВАНИЙ** алфавітний список усіх джерел за таким зразком, відповідним APA-style 6:

Підрядкові виноски не допускаються.

Транслітерування назв статей рекомендується здійснювати автоматично на сайті <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm> (для української) та <http://www.translit.ru> (для російської мови).

Правила оформлення літератури та references: https://drive.google.com/file/d/10oOdDcReHaS51QxsvqcDI_EkhBFxsmiBb/view

В окремому файлі подаються **двома мовами (українською, англійською)** відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони. Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE, які наводяться у журналі. Надання посилань на профілі є обов'язковою умовою!

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО АВТОРА:

Ташченко Ганна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Tashchenko Hanna – Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Тел.:

e-mail:

Домашня адреса:

Відомості про авторів разом з рукописами статей надсилаються на електронну адресу: visnyk.inozemnamova@gmail.com

У разі отримання позитивної рецензії автор одержує лист з повідомленням про затвердження статті до публікації та вказаною сумою грошового внеску за публікацію.

Подані матеріали не повертаються.

Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статті, що не відповідають усім зазначеним вимогам.

Наукове видання

**ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 96, 2022

Збірник наукових праць

Українською, англійською, німецькою мовами

Підписано до друку 27.12.2022. Формат 60x84/8. Обл. вид. 11,01. Ум. друк. арк. 8,81.
Тираж 80 пр. Ціна договірна.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32